לשון און לעבן

חודש-זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור

ניינטער יארגאנג — יאנואר 1948 לאנדאן — **נומער 1** (העפט 96)

רעדאקטירט פון א. נ. שטענצל

אינהאלט:

1. צום 5־יאריקן באשטיין פון „פריינט פון יידיש לשון" — ** .. 1
2. בנוגע די צוויי קולטור-קאנגרעסן — ** 3

קיום און קולטור (וועגן די קולטור קאנגרעסן) — לעא קעניג 4

פונם יידישיסטישן ערב־רב (עסיי) — אליהו פאלושאק 11

ירושלים, שארית הפליטים־הוירא־טאנץ דער שווערן ־ טאנץ (לידער) — א. נ. שטענצל 14

סודות פון חדר (מעשהלעך) — משה עובר 17

סאן פראנציסקא (פאעמע) — ל. מילער 22

דער באנטשע וואס שווייגט ניט (פעלעטאן) — קיטי בראון 26

ס'שווימט א שיף (פאעמע) — ס. פאלמע 29

שמע ישראל (דערציילונג) — יוסף הלל לעווי 31

ענגלישע יידן אין עקאנאמישן קריזיס — עזרא סאסנאוויטש 35

צפת האט זיך מיט וואס צו בארימען — ש. ערנסט .. 38

ניי ווייס (ליד) — דארא טייטלבוים 44

א יידישער טעאטער אומגליק אין לאנדאן מיט 61 יאר צוריק — אהרן ר. ראלין .. 45

קינדער אין געטא (די טראגעדיע פון יידישן קינד) — שבע גלאס 50

חסידישער פאלקלאר — יחזקאל נח ערליכמאן .. 58

צו דער פרעמיערע פון „בר־כוכבא" — ש. 61

לאנדאנער קולטור ידיעות 63

מיטטיילונגען איבער די קומענדיקע שבת נאכמיטאגס 64

פרייז 1 שילינג

אבאנענטס־פרייז :—13/6 פאר א יאר;
אין אויסלאנד :—3 דאלאר א יאר
1/3 פאר א פראבע נומער

אדרעס פון רעדאקציע
„לשון און לעבן", נאראד־פרעס, 129-131 קאוועל סטריט, לאנדאן א.1.

TOWER HAMLETS LIBRARIES
LOCAL HISTORY LIBRARY
LC. 1035/5
No:- ~~L 5290~~ 870

לשון און לעבן

חודש־זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור.

ניינטער יאָרגאַנג | יאַנואַר 1948 לאָנדאָן | **נומער 1** (העפט 96)

צום 5־יאָריקן באשטיין פון „פריינט פון יידיש לשון“

אינם קלאסישן לאנד פון „טיים איז מאני“, פון „מאכן א לעבן“, איינצופירן „יידיש־ליטעראַרישע שבת־נאָכמיטאָגס“ און גלויבן. אז יידיש לשון קאָן באקומען דאָ לעבן, איז באמת געווען א גרויס וואגעניש; און א לעבן איינשטעלעניש איז עס ממש געווען צו מאכן גלויבן אין וואָרט. — אינם שעפערישן יידישן וואָרט! — אין א מדינה וואו מ׳שווערט אויפן טשעק־ביכל... אבער גראָד אין די פינסטערע טעג, ווען אויף דער יידישער גאס דאָ איז שוין קיין שום ליכטפונקט נישט געווען, האָבן זיך, פאר 5 יאָר צוריק אין א יאנואר נאכט 1943, פארזאמלט א גרופע מענטשן, קלאמערנדיקע ארום די י.ל.ש.ג. און ארום דעם מאָגערן „העפטל“. — ארום דעם חיי־שעה פונם פארשעמטן יידישן וואָרט! — און געגרינדעט „פריינט פון יידיש לשון“.

נאָר א פעסעמיזם פון „שוין גאָרנישט האָבנדיק צו פארלירן“ האָט זיך געקאָנט שטייגערן צו אזא ארומכאפנדיקן אָפטימיזם, צו דערוועקן אין דער יידישער גאס דאָ א שטיקל גלויבן צום יידישן לעבעדיקן וואָרט, צום שעפערישן יידישן וואָרט! און ארום דער אָנגעשטרענגטער רעגלמעסיקער ארבעט האָבן אָנגעהויבן דערשיינען יידישע ביכער, יידישע שרייבער און ארבעטער האָבן געזוכט פארבינדונגען, געפונען קאָנטאקט. — עס איז קודם געווען עפעס ארום וואָס זיך צו דרייען: ארום א זידיקן קעסל? ארום א בייז־וואונדער... און ביזן היינטיקן טאָג נאָך, פונם רעכסטן פליגל פון די ציונים ביז לינקסטן פון די קאָמוניסטן, האָבן געהאָט און האָבן ווייטער זייער קאָנטאקט מיט „פריינט פון יידיש לשון“. אונזער גאנצע סימפאטיע באקומען זיי פון אונז, ווען זיי נויטיקן זיך אין א טריבונע פארן גערעדטן, אָדער געשריבענעם יידישן וואָרט.

היינט צו טאָג האָבן שוין די אַלע פארטייען און פארטייעלעך זייערע אייגענע זשורנאלן — זעלבסטפארשטענדלעך אז אין ענגליש. קיין שום פארטיי אָדער מעצענאט אינם קלאסישן לאנד פון „טיים איז מאני“, וועט נישט „אינוועסטירן“ קיין געלד אין א זשורנאל אויף „א אָפשטארבנדיקע שפראך“...

איך גלויב אז די שנאה צו יידיש ביים יידישן קליינבירגער און אויך צומאָל ביים פראלעטארישן האלב־אינטעליגענט, שטאמט פונם זעלבן מקור ווי די שנאה פונם אנטיסעמיט צום ייד: דער קליינבירגער און דער האלב־אינטעליגענט, ווייל ער מוז דאך נעבעך תמיד פון זיין נידריקייט צו א העכערן ארויפקוקן, זוכט ער זיך ארוים עמעצן, צו וועמען ער קאָן פון זיין הויך כאָטש

מזל טוב

צו דער טראדיציאנעלער אויפרופונג שבת פרשת וארא דעם 10־טן יאנואר
צו דער חתונה דאָנערשטיק, דעם 15־טן יאנואר
פון אונזער השובן פריינט הבחור **ישראל דוד**
זון פון הרב המפורסם רבי **יהושע שפעטמאן** שליט״א והרבנית **רחל**
מיט הכלה הבתולה מרת בעטי **רבקה מארים**
ווינטשן מיר הצלחה און פרייד און כל טוב

לשון און לעבן
פריינט פון יידיש לשון

מזל טוב

אונזער טייערן ברודער און שוואָגער
ישראל דוד שפעטמאן זיין דערוויילטע **בעטי רבקה מאררים**
ד שבט תש״ח —::— צו זייער חתונה —::— 15 יאנואר 1948
זאלן די עלטערן **הרב יהושע ורחל שפעטמאן** און **ר׳ משה מאררים** און **פרוי** האָבן פון אייך פיל נחת
חנה און **דוב ווארשאווסקי** און **קינדער**

בר מצוה

מזל טוב צו דער בר־מצוה פונם בן־יחיד פון אונזער באריסטן
מאיר צעלניקער און **פרוי** און דעם בר־מצוה־בחור **נחום**
מיר ווינטשן די עלטערן זיי זאָלן פון אים האָבן נחת

לשון און לעבן
פריינט פון יידיש לשון

אונזער פריינט דעם באקאנטן
חזן רעוו. יעקב שערמאן
צום אויפגענומען ווערן אלס חזן אין דער קריסטשען סט. תלמוד תורה שול
ווינטשן מיר גרויס דערפאָלג

פריינט פון יידיש לשון

מיר ווינטשן מזל־טוב דעם סעקרעטאר
פון בונד אין לאָנדאָן פריינט
משה לאקעטש און פרוי **מלכה**
צום געבורט פון זייער טעכטערל

פריינט פון יידיש לשון

מזל טוב

אונזער פריינט דעם פאָעט
מאקס הערשמאן און **פרוי**
צו דער חתונה פון זייער טאכטער
עדנא מיט **זשעראלד נאדלער**
מיר ווינטשן זיי נחת און אלראָס־גוטס

לשון און לעבן

מזל טוב

מיר ווינטש מזל טוב דעם אקטיאָר
אלבערט און **בעטרים פוקס**
צום געבוירן פון א זינדעלע

לשון און לעבן

אַראָפּקוקן און דערנידריקן. דער גוי האָט דעם ייד דערצו נויטיק און דער ייד, מישטיינסגעזאָגט — יידיש! און אונזער יידיש-קלה באַשטייט סך־הכל אין דעם, וואָס מיר יידן באַשטייען פון צופיל קליינבירגער און נאָכמער פון האַלב־אינטעליגענטן!.... אָבער פונקט ווי דעם שונא ישראל גייט ס'האַרץ נעבעך אויס נאָך אַ ייד אים צו דערנידריקן, וועט דער שונא־יידיש, להבדיל, אויסגיין, אַז ס'וועט קיין יידיש נישט מער זיין — — —

אַ. אונזער דור, אונזער נאָך יידיש ריידנדיקער דור, מוז שוין מאריך ימים ושנים זיין, אַז דער קומענדיקער דור, אשר לא ידע את יידיש" זאָל קאָנען לעבן בלייבן.

און היינט, צום 5־יאָריקן באַשטיין פון „פריינט פון יידיש לשון", איז נישט מיין אויפגאַבע אויסצורעכענען אונזער געטוענע אַרבעט, אַז מיר זאָלן זיך דערמיט איבערנעמען; איך וויל אויך נישט זינגען קיין לויב געזאַנגען פאַר אונזערע דערגרייכונגען; איך וויל נאָר בעטן, אַז די אַרבעט פרייד זאָל פון אונז נאָר נישט אָפּגענומען ווערן; אַז ווי איבערגעלאָדן די אַרבעט זאָל אויף אונז נישט זיין, זאָל זי קיינמאָל נישט זיין לעול ולמשא; וואָרים געשעט דאָס, חלילה, אַז די אַרבעט־פרייד ווערט פון איינעם אָפּגעטון איז ביי דער ערשטער געלעגנהייט, ביי דער ערשטער אומבאַקוועמלעכקייט, וואַרפט מען פון זיך דעם עול אַראָפּ און מען איז באַפרייט.... אָן יעדן פּיצל אחריות!

און אין לאַנד פון „טיים איז מאַני". וואו יעדע זאַך ווערט פאַרשריבן אין די „מיניטס" און אויסגערעכנט מיטן טשעק־בוך, ווערט דער גלויביקער אינם יידישן וואָרט אפילו נישט געשטעלט פאַרן נסיון — ער שטייט תמיד פאַרן אָפענעם תהום! נאָר די פרייד פון דער אייביקער וואַגעניש, — דער שפּרונג אויף לעבן און טויט! — איז די איינציקע זיכערקייט אַלע שוועריקייטן אַריבערצושפּרינגען.

און די שוועריקייטן און די אומבאַקוועמלעכקייטן זיינען שוין דאָ און די געלעגנהייטן און די מעגלעכקייטן וועלן זיך ערשט אָנהויבן צו מעלדן — — און די יידישע מלוכה אַליין, איז זי דען נישט אַזאַ געלעגנהייט דעם איבערגעלאָדענעם עול פון יידישער קולטור אַרבעט אין „גלות" שוין באַצייטנס פון זיך אַראָפּצוּוואַרפן? כאָטש וואָסער פּנים וועט דאָס האָבן אַ יידישע מלוכה אָן יידישע קולטור.... און אַ חוץ דעם, איז דען נישט יידיש, לעת עתה אויך דאָס שטאַרקסטע מיטל, אפילו, פאַרן אויפבוי פון דער מלוכה, מער ווי אַלע שפּראַכן, צומאָל העברעאיש אַריינגערעכנט?....

אָבער אַז דער שטריק ליגט אויפן האַלדז, די איבערגעלאָדענע משא איז צו שווער, און דער גלויבן פון קענען דערשלעפּן, פון קענען דערטראָגן די משא איז אויך נישטאָ — — וואָס העלפן דעמאָלט שוין אַלע אַספּיראַציעס און אפילו אינספּיראַציעס?

זאָל נאָר די אַרבעטס־פרייד נישט ווערן פון אונז אָפּגעטון, זאָל נאָר אונז בלייבן די „אהבה שאינה תלויה בדבר", זאָל אונז בלייבן דער גלויבן אויפן וואָרט, דער גלויבן אינם שעפערישן יידישן וואָרט — — —

איך האָב איינמאָל דערלעבט אַזאַ זאַך! דאָס איז געווען, ווען איך האָב

מיטגעאַרבעט אינם קאָמיטעט פון דער יידישער וועלטלעכער שול ביים אַרבעטער־רינג. די פרייד פון יידישן ישוב, לאָנדאָן, איז געווען די יידיש וועלטלעכע שול, דער שטאָלץ פונם האָרפּאַשנעם און אינטעליגענטן וועלטלעכן ייד. אָבער אינם קאָמיטעט זיינען אַפּנים געווען אויך אַזעלכע וואָס דער איבערגעלאָדענער עול, און די אויסזיכטלאָזיקייט האָט געוואַרט אויף דער ערשטער בעסטער מעגלעכקייט דעם עול פון זיך אַראָפּצוּוואַרפן, פון די צו שווערע און פאַראַנטוואָרטלעכע אחריות זיך באַפרייען — —און נאָך ביזן היינטיקן טאָג שטייט דאָ דער יידיש ריידנדיקער וועלטלעכער ישוב מיט אַ צעפלאַמטן פּנים פון בושה!! און אַז מיר, פריינט פון יידיש לשון, וועלן אין אונזער אַרבעט שוואַך ווערן, די אַרבעטס־פרייד, חלילה פאַרלירן, וועט דער יידיש ריידנדיקער ישוב שוין דאָ פאַרלירן דעם לעצטן שטריך פונם צלם אלקים — דאָס ביסעלע בושה צומאָל.

בנוגע די צוויי קולטור-קאָנגרעסן

אין דעם סכסוך אַצינד בנוגע די צוויי־קולטור־קאָנגרעסן האָבן מיר לאָנדאָנער קולטור־טרעגער, דאַכט זיך, קיין שום רעכט נישט זיך אַריינצומישן און זאָגן אונזער וואָרט. מיר דאָ זיינען אפילו נישט געגליכן צו יענע צוויי פרויען וואָס זיינען געקומען מיט זייער סכסוך צו שלמה המלך, — זיי האָבן כאָטש געהאַט אַ קינד זייער אייגנס! אָבער מיר דאָ, מ'שטיינסגעזאָגט, אַ יידישער ישוב אָן איין איינציקע יידישע שול צומאָל! מיט וואָס וועלן מיר קומען? מיט געהויבענע דרשות? מיט געוואַלטיקע רעדעס? מיט פּלענער? מיט רכילות?

וואָרים צי האָבן מיר בכלל דאָ די עלעמענטאַרסטע אינסטיטוציע פאַר יידישער קולטור־אַרבעט אונטערן פּעטראָנאַט פון וועלכע נישט איז יידישע אַרבעטער אָרגאַניזאַציע? דער קולטור־קלוב, דער במקום „איקוף" עקזיסטירט שוין נישט זייט אַ צייט — און אין קול ואין עונה! עס זאָל עמעצער אַ פּיפּס טון.... דער בונד דאָ אין לאָנדאָן איז בכלל פּטור פון גרינדלעכער קולטור־אַרבעט — קולטור געהער דאָך צו מצות הנהגות בארץ — כ'מיין אין פּוילן!

עפּעס עקזיסטירט יאָ אַ יידישע סעקציע ביי דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי געבן זיי אַרויס אַ בלעטל אין ענגליש. און דאָס נעמלעכע איז צו הערן פון די פּועלי־ציון....

זיכער וועט מען באַלד אָנהויבן טומלען; (און אייניקע האָבן שוין אָנגעהויבן.) מענטשן מיט רייזע־פיבער וועלן נעמען גרינדן פּראָוויזאָרישע קולטור־סעקציעס, — „איקוף"? „ציקוף"? — פרעג זיי בחרם! דאָ פאַר אונז וועט דאָס אויך גוט זיין, וואָרים אַז מ'פיבערט איז דאָך אַ סימן אַז מ'האָט כאָטש — ס'קרחות!....

ווי עס שיינט וועלן שוין דעלעגאַציעס פון ענגלאַנד אָפּפאָרן צו ביידע קאָנגרעסן! און איבערהויפּט אַז מ'האָט אונז דאָ נישט איגנאָרירט, מוזן מיר דאָך אויך עפענען דעריבער כאָטש אַ שטיקל דיסקוסיע איבער אַן ענין וואָס אין אַנדערע יידישע ישובים גייט עס ממש שוין כאַאָס.

לעא קעניג

קיום און קולטור

(וועגן די געפּלאַנטע קולטור קאָנגרעסן)

די צאַנקערייען אין דער יידישער פּרעסע וועגן קולטור קאָנגרעסן און צי מיר קענען האָבן איין יידישן קולטור קאָנגרעס אָדער מיר מוזן טאַקע האָבן צוויי באַזונדערע קאָנגרעסן, האָבן מיר דערמאָנט אָן אַ זער פּיינלעכן און מענטשלעכן עפּיזאָד אין דוהאַמעלס בוך „לאַ ווי דע מאַרטיר“:

אין אַ פּאַלאַטע מיט מלחמה פאַרוואונדעטע (דוהאַמעל איז געווען אַ דאָקטאָר אין דעם ערשטן וועלט קריג) איז געלעגן אָדער געזעסן אַ זעלנער אָן הענט און אָן פיס און געהאַלטן אין איין קרעכצן:

„אוי, דאָס פּרישצעקל אויף מיין נאָז...

אָן הענט און אָן פּיס, אָן לייב און לעבן... און געפּייניגט האָט אים נור דאָס פּרישצעקל אויף דער נאָז וואָס ער האָט אפילו ניט געקאָנט קראַצן.

דערמאָנען ניט די איצטיקע דיסקוסיעס און צאַנקערייען אין דער יידישער פּרעסע וועגן קולטור און קולטור־קאָנגרעסן אָן אָט דעם שוידערלעך־פּיינלעכן אינצידענט?

מיר זיינען אָקאָרשט אַלס אַ פאָלק אַרויס קיום מיטן לעבן פון דער צווייטער וועלט מלחמה; און וואָס איז אפשר נאָך טראַגישער פאַר אונז: דער שונא, דער נעפערלעכסטער וואָס מיר האָבן ווען געהאַט אין אונזער געשיכטע, איז נור מ י ל י ט ע ר י ש אויף די פראָנטן באַזיגט געוואָרן, אָבער זיין „אידעאָלאָגיע“, די נאַצי־פאַשיסטישע גיפטן זיינען ניט נור געשאָנעוועט געוואָרן נור זיי ווערן איצט פאַרשפּרייט אפילו אין מאַנכע לענדער וואָס האָבן אַזוי העלדיש געקעמפט קעגן נאַצי־פאַשיזם.... ס'איז ליידער גאָרניט איבערגעטריבן צו זאָגן אַז דער אַנטיסעמיטיזם שטייגט איצט און איז איצינד כמעט אַזוי שטאַרק ווי אין די לעצטע פאַר יאָר ערב דער צווייטער וועלט מלחמה... ס'איז דאָ אַ געפאַר — און מענטשן זיינען אפנים אויף אַלעם פעאיק — אַז די זעקס מיליאָן און די נירעמבערגער פּראָצעסן זאָלן ווערן נור פּרעצעדענטן...

דאַרף מען נאָך זאָגן וואָס דאָס מיינט? דאָס מיינט ניט מער און ניט ווייניקער אַז אונזער גאַנצער פאָלקס קיום איז טאַקע פראָסט און פשוט אין געפאַר....

און וואָס טוט אונזער אינטעליגענץ, פון אַלע ריכטונגען און שאַטירונגען, איצינד? מען גוואַלדעוועט און מען קריגט זיך אַרום וועגן יידישער קולטור און קולטור קאָנגרעסן...

דן זיין לכף זכות?

איך ווייס ניט צו אפילו אַ בערדיטשעווער רב, וועלכער האָט אַזוי שיין באַרעכטיקט דעם בעל עגלה וואָס האָט אין טלית און תפילין געזשעגעכטס די רעדער פון זיין וואָגן, וואָלט איצט געפונען אין זיך אַזוי פיל אמונה און כוח אויסצושרייען צו זיין גאָט:

„זע רבונו של עולם וואָס פאַרא טייער אינטעליגענץ דיין פאָלק האָט, דאָס פאָלק גייט אונטער און זיי רייסן זיך אַרום וועגן יידישער קולטור און קולטור־קאָנגרעסן.

איך צווייפל שטאַרק צו אפילו אַ בערדיטשעווער רב (וועלכער האָט, אגב, היינט אַזוי פיל פּאָעטישע נאָכמאַכער און נאָכקרימער) וואָס געפונען אין זיך אַזוי פיל אמונה דן לכף זכות זיין אונזער היינטיקע אינטעליגענץ און וואָרט־זאָגער.

אַ גרויס פאָלק? אַ אויסדערוויילט פאָלק? אַ מאַרטירער פאָלק? זיכער איז אָבער אַז מיר זיינען דאָס ניט רעלאַליסטישסטע פאָלק צווישן פעלקער.

אַסך פעלקער, און אפילו אַזוי גערופענע נאָרמאַלע און שטאַרקע, זיינען איצט שטאַרק פאַרזאָרגט וועגן זייער קיום, זייער „סערווייוואַל“ און דווקא נור אונזער יידישע אינטעליגענץ איז איצט אַזוי באַשעפטיקט מיט קולטור און קולטור־קאָנגרעסן.

אָבער, וועט מען מיר פרעגן, זעט איר ניט אונזער לאַגע אַביסל שוין צו שוואַרץ? פאַרזעט איר ניט, צום ביישפּיל די גרויסע ליכטיקע געשעעניש אין אונזערע טרויעריקע טעג — וואָס ענדליך נאָך צוויי טויזנט יאָר ווערט צוריקגעשטעלט די יידישע מלוכה? ס'איז אמת. אַ גרויסע ליכטיקע געשעעניש פּאַסירט איצט פאַר אונזערע טרויעריקע אויגן, און מיר נעמען אויף מיט גרויס ליבשאַפט און אַנגסט די אומגעהויער שווערע און טראַגישע חבלי־מלוכה....

און טאַקע דערפאַר, ווייל איך פאַרזע גאָרנישט אויך די מעגלעכע אתחלתא דגאולה, וואונדער איך זיך נאָך מער אויף אונזער ניט רעאַליסטיש דענקען און פּלאַנירן:

אַ יידישע מלוכה האָלט ביים געשאַפן ווערן. לאָמיר זיין אָפּטימיסטיש און גלויבן אַז די יידישע מלוכה מוז און וועט געגרינדפעסטיקט ווערן. וואָס הייסט עס? דאָס הייסט: ערשטנס, אַז דער מאַקסימום פון די אויפגאַבן און ציִלן וואָס אונזער אויפגעוואַכטער און אָרגאַניזירטער וועלטלעכער נאַציאָנאַליזם און פאָלקיזם פונם לעצטן יאָרהונדערט ווערט פאַרווירקלעכט; האָבן אַלע אונזערע שעפערישע פאָלקס־כוחות זיך ניט קאָנצענטרירט אויף שפּראַך, קולטור־און ליטעראַטור ווי אויף „כמו מלוכות“, ווי אויף די איינציקע „מעגלעכע“ נאַציאָנאַל שעפערישע פאָרמען פון אַ פאָלק אין גלות.

און איצט ווערט די יידישע מלוכה רעאַליזירט; אונזער לאַנד ווערט ווידער אונזער לאַנד, ד"ה די נויטווענדיקסטע באַזע — אַ פאָלקס־מערהייט אויף אַ אייגענעם באָדן — אָן וועלכע דאָס שאַפן און די אַנטוויקלונג פון אַ פאָלק אין אַלע אַנדערע פאָרמען קען ניט זיין נאָרמאַל, ווי עס האָבן אָנגעהויבן איינזען אפילו אונזערע אַנטי ציוניסטישע פאָלקיסטן.

און צווייטנס, וועלן די נעכסטע פאַר יאָר, די שעפערישסטע און קריטישסטע אין א"י, און אפשר אין דער גאַנצער יידישער געשיכטע, ניט צו־

נעמען פון אונז דעם מאַקסימום פון אונזערע קולטור־כוחות, פון אונזער אינטעליגענץ, פון אונזערע לעבעדיקע, נאָך גאַנץ געבליבענע נערוון? וועלן אונזערע העברעאישע און ציוניסטישע שריפטשטעלער און קולטור־טוער קענען מיטן גאַנצן האַרצן און קאָפּ אַנטייל נעמען אין סיי וועלכן געפּלאַנטן יידישן קולטור קאָנגרעס אין דער היסטאָרישער שעה, ווען מיר מאַכן אפשר דעם לעצטן פּרואוו צו ווערן אַ פאָלק צווישן פעלקער? און דריטנס: מיר האָפן אַלע, ווי געזאָגט, — אויסער אפשר די עקסטרעם רעכטסטע אסימילאַטאָרן אונזערע אַז אין די נעכסטע פאַר יאָר וועט די יידישע מלוכה געגרינדפעסטיקט ווערן — וואָס זשע נאָך באַדייט עס פאַר אונז? מיינט עס אויך ניט אַז אונזער גאַנצער נאַציאָנאַליזם און פאָלקיזם אין גלות וועט מוזן איבערשאַצט ווערן און קריגן אַ נייע אָריענטאַציע? קלערן, אַ שטייגער, אונזערע איצטיקע יידישיסטן, פאָלקיסטן, אָדער סתם „יידישע קולטוריסטן" אַז זיי וועלן שאַפן און אויפהאַלטן אַ יידישע נאַציאָנאַלע פאָלקס קולטור, אַ יידיש פאָלקס לעבן אין דער דיאַספּאָראַ וואָס וועט זיין אינגאַנצן אַנדערש און באַזונדער אומאָפּהענגיק פון דער יידישער מלוכה אין א"י? איז ניט פיל לאָגישער צו קלערן און דערוואַרטן אַז די מערהייט פון אונזערע בעסטע און שעפערישסטע פאָלקס כוחות וועלכע זיינען איצט אפילו ניט אויסגעשפּראָכן ציוניסטיש, וועלן זיך קאָנצענטרירן אין און אַרום דער יידישער מלוכה, פונקט ווי מיר קענען זיך רעכטן אַז אַלע איצטיקע אסימילאַטאָרישע און פילאַנטראָפּישע ציוניסטן וועלן פאַרלאָזן די קליינע יידישע מלוכה מיט דעם אייגנאַרטיקן יידישן פאָלקס לעבן וואָס וועט זיך דאָרט אויסבויען? און באַמערקן מיר שוין ניט אָט די טענדענצן? (יידישע שרייבער, יידישע פאָלקס מענטשן קלערן שוין אַצינד מער פון א"י ווי פון ניו־יאָרק)? —

און טאָמער וועלן אייניקע פון אונזערע פעסימיסטן זאָגן (און צו אונזער גרויסן באַדויערן קענען מיר ניט איגנאָרירן אַלע מאָטיוון וואָס באַרעכטיקן אַ פעסעמיסט) „וואָרט. די יידישע מלוכה איז נאָך נישטאָ; זעט זי גרינדעט זיך אין אַזאַ ניט פריינטלעכער. פאָליטישער וועלט און זי איז שוין אַרומנערינגלט פון אַזוי פיל ניט פריינטלעכע אַראַבישע מלוכות, וועלכע ווערן אַלין נאַציאָנאַליסטישער און אָרגאַניזירטער? קומט ניט אונזער „לעצטע גאולה" צוזאַמען מיטן שוואַרצן שאָטן פון אַ „לעצטן חורבן"? — און אויב ס'איז, חלילה, דאָ אַ שטיקל באַרעכטיקונג פאַר דעם פעסימיזם, קענען מיר זיך אפילו פאָרשטעלן וואָס פאַראַ ווירקונג אַ דורכפאַל וועט האָבן אויף אונזער נאַציאָנאַליזם און פאָלקיזם און אויף סיי וועלכער פאָלקיש יידישער קולטור־אַרבעט אין גלות?

איך מיין אַז ס'וועט גאָרניט זיין איבערגעטריבן צו זאָגן אַז אַ דורכפאַל פון אונזער לעצטן מלוכהשן עקספּערימענט וועט זיין ניט ווייניקער פאַטאַל פאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור און פאַר אונזער גאַנצן פאָלקישן וועזן אין דער דיאַספּאָראַ, ווי ס'איז דער חורבן פונם זעקס מיליאָניקן אייראָפּעאישן יידנטום.

ס'וועט שוין ניט זיין קיין פראַגע פון אַ פאַרשטאַרקטער אסימילאַציע, נור פון אַ „ראַטעווע זיך ווער עס קען" —

און אין אָט די אומשטענדן אין וועלכע אונזער פאָלק געפינט זיך אַצינד, ווען אונזער פיזישער פאָלקס קיום אַלס אַ פאָלק איז אין משקל, און ביי די פּערספּעקטיוון — האָט זיך אונזער פאָלקישע אָדער יידישיסטישע אינטעליגענץ פון אַלע שאַטירונגען זיך צואַמפּערט וועגן אַ יידישן קולטור קאָנגרעס — און נאָך פון צוויי קולטור־קאָנגרעסן.

אונזער גאַנצער פאָלקס־קיום איז איצט געדראָט מער און געפערלעכער ווי סיי ווען אין דער געשיכטע (ניט רעדענדיק שוין מאָמענטאַל פון דער דריטער אַטאָמישער וועלט מלחמה וועלכע דראָט איצט אפילו אַלע „געזונטע און נאָרמאַלע פעלקער") — פאַשיסטישער אַנטיסעמיטיזם בושעוועט איצט פונקט ווי ערב דער צווייטער וועלט מלחמה; און אין א"י ווערט איצט געמאַכט דער לעצטער העראָאישער און טראַגישער פּרואוו צו ראַטעווען כאָטש אַ טייל פון אונזער פאָלקס־קערן — און מיר האָבן זיך צעגוואַלדעוועט „גוואַלד נאָמיר ראַטעווען יידישע קולטור... נאָמיר פאַרופן אַ קולטור קאָנגרעס, צוויי קולטור קאָנגרעסן. — רבונו של עולם, מיט וואָס פאַראַ נים רעאַליסטישער אינטעליגענץ האָסטו געבענטשט דיין אומגליקליך פאָלק ישראל!

נאָמיר ראַטעווען די יידישע קולטור... נאָמיר גיך צונויפרופן אַ יידישן קולטור קאָנגרעס. וואָס איז אַזוינס יידישע קולטור? וואָס איז אַזוינס אַ נאַציאָנאַלע קולטור און קולטור בכלל?

יעדע ענציקלאָפּעדיע, יעדער ווערטער־בוך וועט אייך זאָגן אַז קולטור איז דער דינאַמישער אייגנאַרטיקער סכום פון די אַרבעטן פון אַ פאָלק אויף אַלע שעפערישע און פּראָדוקטיווע געביטן... ס'איז דאָ אַגריקולטור, טעכנישע קולטור, קינסטלערישע און ליטעראַרישע קולטור. אָבער ווען אַ פאָלק איז ניט זיכער ממש מיטן לעבן, מיט די עלעמענטאַרסטע פאָרמען וועלכע זיינען נויטיק פאַר יעדער קולטור און איר אַנטוויקלונג, טאָ ווי קען מען גאָר רעדן פון ס' וועלכע נאַציאָנאַלער קולטור? ווען דער קיום פון אַ פאָלק איז איינגעשטעלט ווי קען מען ראַטעווען זיינע קולטור פאָרמען, ניט ראַטעווענדיק פריער זיין קיום? הערן מיר איצט פון קולטור קאָנגרעסן ביי די אַרומיקע געזונטערע און נאָרמאַלערע פעלקער? זיי זיינען אַצינד הויפּטזאַכלעך באַשעפטיקט מיט זייער זיכערקייט, מיט זייער „סורווייוול"... און מיר, און אונזער אינטעליגענץ — מער פעלט אונז איצט ניט ווי אַ יידישער קולטור קאָנגרעס, אָדער צוויי קאָנגרעסן?

זיינען מיר אַלע געוואָרן "יבנה'יסטן"? און איז היינטיקע צייטן מעגלעך אַ „יבנה'יזם"? (אַנהענגער פון אַ אחד־העמישן מרכז רוחני געפינט מען איצט נור צווישן די ענגלענדער, דאַכט זיך)... אָדער האָבן מיר זיך אַזוי צושריגן וועגן אַ יידישן קולטור־קאָנגרעס, ווייל אונזערע לעצטע יידישיסטן און קול־

טוריסטן איילן זיך שוין שטעלן מצבות (נאָך אין איבערזעצונגען) דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, דער אַלטער יידישער קולטור און שטייגער לעבן נאָך איידער זיי זיינען אינגאַנצן אויסגעגאַנגען פאַר אונזערע אויגן?

איילן מיר זיך איצט שוין צו שאַפן אַ נייעם נאַציאָנאַלן מוזעאום אָדער פּאַנטעאָן פאַר דער נייער יידישער ליטעראַטור (און מיט אַ כונה זיך אַליין באַלזאַמירן און „אונשטערבלעך" מאַכן)?....

פון דעם וואָס איך האָב ביז איצט געלייענט וועגן דער נויטיקייט אין דעם איצטיקן מאָמענט פון אַ יידישן וועלט קאָנגרעס איז מיר ניט קלאָר צו די פאַרשידענע איניציאַטאָרן אַליין איז קלאָר נאָך וואָס מען דאַרף און וואָס קען דינען אין דער איצטיקער טויט אָדער לעבן תקופה פאַר אונזער פאָלק (און אפשר אויך אַלע פעלקער) אַ יידישער קולטור־קאָנגרעס?....

ש. ניגער האָט לעצטנס געשריבן אַז מיר דאַרפן האָבן אַ קולטור קאָנגרעס „אויפצוועקן אונזערע אַלטע נשמה אַפּעטיטן"....און דער פיל ניכטערער י. פּאַט וויל זיך, ווייזט אויס, איינגלויבן אַז אַ קולטור קאָנגרעס איז אונזער „לעצטער שאַנס" צו ראַטעווען די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור... ווייל די אַמעריקאַנער יידן האָבן איצט אַסך געלט אויסצוגעבן... פּאַט וויל עס אפנים מיט גוואַלד גלויבן, אָבער מען זעט עס צווישן די שורות אַז ער גלויבט ניט אַז מען קען מיט געלט מאַכן יידיש רעדנדיקע יידן אין אַמעריקע צו אין רוסלאַנד... און אַז די אַלע נייע פאַרלאַגן, איבערזעצונגען, מיט אַפּאָלאָגעטיק שמעקנדיקע אַנטאָלאָגיעס און יזכור־ביכער וועלן שאַפן איין נייעם יידישן פאָלקס דיכטער, צו נאָך איין שלום עליכם?....

אפילו מען זאָל צוצאָלן די יידישע תלמידים אין די נייע געגרינדעטע יידישע שולן וועלן זיי דען ממשיך זיין די שפּראַך פון די אומגעקומענע?

וואָס איז שייך דעם פאָרשלאָג ס'זאָל זיין אַ „שמע בכל לשון שאתה שומע" קאָנגרעס, אַ קאָנגרעס פון יידן, וואָס שרייבן אין פאַרשידענע שפּראַכן איז עס אפשר דער „דעפּעטיסטישסטער" שטאַנדפּונקט. וואָס קען קומען פון יידישע שרייבער: די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור איז געווען ביז לעצטנס כמעט אונזער איינציקער נאַציאָנאַלער פאָלקישער באָדן, וואָס איז אויפגעקומען ווי אַ לעבעדיקער שעפעדרייִשער אינזל צווישן די אַסימילאַטאָרישע וואַסערן פון אונזער פילשפּראַכיקייט.....דער אינזל איז אי פאַרפלייצט געוואָרן אי פאַרלאָזט געוואָרן... די אַנעמישע און אַפּאָלאָגעטישע פילשפּראַכיקייט אונזערע האָט גובר געווען די יונגע יידישע ליטעראַטור און פאָלקסשפּראַך וועלכע זיינען אַזוי לעבעדיק און אָרגאַניש אויפגעקומען מיטן באַוואוסטזיין פון אונזערע פאָלקס מאַסן — און כדי צו ראַטעווען די יידישע שפּראַך און פאָלקס ליטעראַטור, שלאָגט פאַר אַ יידישער פּובליציסט ווי שכנא עפּשטיין א.א. — מען זאָל פאַרופן אַ יידישן קולטור קאָנגרעס מיטן אָנטייל פון די אַלע וואָס האָבן פאַרלאָזט, ווען אפילו בשוגג, די יידישע פאָלקס שפּראַך און זיך שפּראַכלעך גענומען אַסימילירן.

איך בין אוודאי ניט קיין קעגנער פון „פאַרייניקטע נאַציאָנאַלע פראָנטן"

קעגן פּאַשיזם; און איך בין אוודאי פאַר אַ פאַרשטענדניש צווישן די יידישע שרייבער אין אַמעריקע און אין סאָוועט רוסלאַנד, ווייל די יידישע שפּראַך וואָס בינט זיי איז פיל שטאַרקער און אָרגאַנישער יידיש ווי די אַלע אידעאָלאָגישע און פּאָליטישע פאַרשידענהייטן זייערע....אָבער רופן אַ יידישן „שמע בכל לשון שאתה שומע"־קולטור־קאָנגרעס איז קולטורעלער דעפּיטיזם... פאַר וואָס שוין ניט רופן אַ קאָנגרעס פון עספּעראַנטיסטן צו ראַטעווען די יידישע שפּראַך פון אונטערגאַנג?

מיר דאַכט זיך אַז דעם פּראַקטישסטן און לאָגישסטן פאָרשלאָג האָט שוין, דאַכט זיך, געמאַכט ד"ר מוקדוני, עס זאָל צוזמען גערופן ווערן ניט קיין קולטור קאָנגרעס נור אַ קאָנגרעס פון יידישע שרייבער... אַזאַ *פּראָפעסיאָנעלער* קאָנגרעס וועט שוין קענען זיין זאַכלעכער און ווייניקער פּרעטענציעז און ווילד אַבסטראַקט... ווי אַלע פאַכן און טרייד יוניאָנס האָבן אויך די יידישע שרייבער אַ רעכט און אויך אַ חוב אַרום צו רעדן און פאַרהאַנדלען זייערע פּראָפעסיאָנעלע אינטערעסן, וועלכע זיינען לעצטנס שטאַרק שפּלדיק. דער ריין פּראָפעסיאָנעלער כאַראַקטער פון אַזאַ שרייבער קאָנגרעס וועט אפשר אויך מעגלעכער מאַכן אַ צוזאַמענאַרבעט צווישן יידישע שרייבער פון פאַרשידענע לענדער און ריכטונגען... פראַגן פון אויסטויש פון ביכער, קאָפּירייט, און קאָאָפּעראַטיווע פאַרלאַגן, און פון סובסידיעס פון וועלטלעכע יידישע אָרגאַניזאַציעס, קענען גיכער באַהאַנדלט ווערן פון שרייבער פון די פאַרשידענסטע ריכטונגען און טענדענצן, קינסטלערישע און פּאָליטישע, ווי אַבסטראַקטע טענות ומענות וועגן יידישקייט, יידישער קולטור און וועגן אייביקע ווערטן, ווי אויפריכטיק יעדער פון אונז זאָל עס ניט מיינען...

קיין שרייבער קאָנגרעס, ווי רעפּרעזענטאַטיוו ער זאָל ניט זיין, קען ניט דיקטירן דער ווירקלעכקייט, ווער שמועסט אונזער איצטיקער טראַגישער ווירקלעכקייט, וואָס פאַרא קולטור עס זאָל געשאַפן ווערן, און די פייערלעכסטע און טאַלאַנטפולסטע דעקלעראַציעס „יהי קולטור" וועלן אונז ניט העלפן, ווען מיר, און אַלע פעלקער, וועלן ניט שאַפן די גינסטיקע באַדינגונגען אין וועלכע אַלע פעלקער וועלן קענען ביישטייערן זייער נאַציאָנאַלן חלק צו דער אַלמענטשלעכער קולטור.

שרייבער קאָנגרעסן קענען אויך ניט דיקטירן — סיידן מיטלמעסיקייטן, וואָס ווערן סיי ווי, אפילו ווען זיי ווייסן עס אַליין ניט, דיקטירט — ווי אַזוי צו שרייבן און וואָס צו שרייבן...

נאָך וואָס זשע מרעיש עולם זיין וועגן קולטור קאָנגרעסן, ווען דאָס בעסטע און פּראַקטישסטע וואָס קען דערגרייכט ווערן אויף אַזאַ קאָנגרעס זיינען פּראָפעסיאָנעלע אינטערעסן? פאַר וואָס זשע ניט לכתחילה פאַרופן אַ פּראָפעסיאָנעלן יידישן (און העברעאישן, וואָלט איך צוגעגעבן) שרייבער קאָנגרעס אַנשטאָט אַ קולטור קאָנגרעס?

ס'איז אמת אַז אייניקע פון אונזערע ליבע, גוטע און באַרימטע שרייבער, וועלן צו אַזאַ פּראָפעסיאָנעל קאָנגרעס ניט דאַרפן קומען איינגעוויקלט אין

זייערע עטרות און וועלן קענען איבערלאָזן זייערע קריגעלעך שמן המשחה אין זייערע שרייב־טיש־קעסטלעך — אָבער אונזער גרויסער חורבן וועט צוליב דעם ניט פאַרשוועכט ווערן, און די ווערק פון אונזערע אומגעקומענע חברים וועלן אפשר בעסער ארויסגעגעבן ווערן אָן די איבעריקע פאַרשוועכנדיקע „אחרי מות קדושים וגדולים".

איך האָף אַז אויף אַזאַ קאָנגרעס וועט מען מער שווייגן צו זייער אָנדענק ווי רעדן.

און איצט אַ פּאָר ווערטער וועגן דער פּאָליטיק וואָס ווערט געטריבן בשוגג ובמזיד, ארום די געפּלאַנטע קאָנגרעסן:

ס'קאָן קיין ספק ניט זיין אַז אין אַ וואָלאָס־פּאָליטישער אַמעריקע, וואָלט גיכער געקומען צו אַ פאַרייניקונג צווישן ציק"אָ און איקו"ף וועגן דעם צו אַנדערן געפּלאַנטן יידישן קאָנגרעס, פּונקט ווי מען קען ניט לייקענען אַז אַ „פאַריייניקטער קולטור פראָנט" האָט אויך אַ פּאָליטישן ביי־טעם. . . . (און אפשר גאָרנישט אַזאַ שלעכטן)?

ווי ס'אַמעריקאַניזירט זיך אַזוי יידישיזירט זיך איצט ביי אונז אין אַמעריקע; און אין דעם פּאַטאָלן „אייזערנער פאָרהאַנג" איז אוודאי ניט איין צד שולדיק.

די שוידערלעך פּאַטאָלע צוטיילונג אויף די מערב און מזרח בלאָקן, ווערט אַלץ שאַרפער און דראָענדיקער... און אַסך פון אונז, מאַכן איצט, ווען אפילו אונשולדיקערהייט, די זעלבע „בלאָקן פּאָליטיק"... ניט קוקנדיק דערויף וואָס מיר זעען אַליין ווי פּאַסיוו ס'איז שוין דער „מערב בלאָק" צו דעם וואַקסנדיקן פאַשיסטישן אַנטיסעמיטיזם.

צו וואָס וועלן די אַנטאַגאָניסטישע צוויי בלאָקן פירן? אַלע גרויסע און קליינע פעלקער און לענדער שוידערן און האָבן ווייזט אויס מורא צו קלערן און פאָרויסזען.

און מיר, וואָס אַ דריטל פון אונזער פאָלק — אפשר דער פאָלקישסטער קערן — איז אָפּגעמעקט געוואָרן פון אונטער גאָטס הימל אין דער צווייטער וועלט מלחמה, מאַכן אויך פּאָליטיק און פּלאַנעווען צוויי וועלט קאָנגרעסן.

READ the ZIONIST REVIEW
for Reliable Information on Palestine
4d. per copy £1. 1. per annum.
75 Great Russell Street. W.C.1

אליהו פאַלושאַק

פונם יידישיסטישן ערב־רב

(געווידמעט דעם 5־יאָריקן באַשטיין פון „פריינט פון יידיש לשון")

עפּעס דרייט זיך מיר אין קאָפּ דאָס געלונגענע ווערטל פונם „יידישיסטישן ערב־רב" וואָס אַן אָפּגעלאָזטער יידישער שרייבער האָט אין זיין שלעכטער שטימונג געשאַפן, כדי עמעצן צו באַליידיקן און... צו באַשמוצן דאָס אייגענע נעסט, אין וועלכן ער האָט געלעבט און לעבט נאָך איצטער, און פון וואו ער האָט געצויגן זיין מאַטעריעלע און גייסטיקע חיונה עד היום.

דאָס ווערטל געפעלט מיר. עס איז ווערט צו ווערן אויפגענומען אינם אוצר פון יידישע אידיאָמען און גלייכווערטלעך. „יידישיסטישער ערב־רב!"

ווערטלעך מאַכן אַמאָל געשיכטע, און ווערטער, געשאַפן און באַנוצט מיט דער כוונה עמיצן צו קרענקען און צו דערנידריקן, ווערן אַמאָל נעמען, וועלכע פאַרנעמען אַ בכבודיקן פּלאַץ אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט. אַזוי איז געשען מיט דעם וואָרט „גויזען" אין דער צייט, ווען פלאַנדערן און די נידערלאַנדען (האָלאַנד) האָבן געפירט זייער באַפרייאונגס־קאַמף מיט 300 יאָר צוריק קעגן דאָס אינקוויזיטאָרישע שפּאַניע פונם אכזר פיליפּ דעם צווייטן, און דאָס זעלבע מיט דעם וואָרט „סאַנקיולאָט" אין דער צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע 1789-1795. „גויזען" האָט געמיינט בעטלער, שנאָרערס און „סאַנקיולאָטס" — אָן הויזן, אָפּגעריסענע. אַזוי האָבן די מאַכטשנאָרערס און רעאַקציאָנערן פון דאַמאָלס אָנגערופן די מוטיקע גבורים און פרייהייטס־קעמפער קעגן קעניג פיליפּ און הערצאָג אַלבאַ פון שפּאַניע און לודוויג דעם 16־טן פון פראַנקרייך. די דערמאָנטע צונעמען האָבן געזאָלט אויסדריקן פאַראַכטונג, אין אמתן זיינען זיי געוואָרן ערן־נעמען פון אייביקן היסטאָרישן ווערט.

לאָמיר זיין באַשיידן. וואָס קען שוין זיין מיאוס אַזאַ שיין ווערטל ווי יידישיסטישער ערב־רב"? וואָס קען שוין זיין שלעכטץ אין דעם, וואָס עס געפינט זיך אַ גרופּע אָדער גרופּעס מענטשן, וואָס זייער באַשטרעבן איז אויפצוהאַלטן יידיש־לשון, יידישע ליטעראַטור און אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות מיטן גייסטיקן שאַפן אין דער יידישער שפּראַך?

ווער עס איז פאַרביטערט און שטייט אין דרויסן אָדער האָט נישט דעם נעזונטן חוש פון אחדות און צוזאַמענהאַלטן. (און אפשר אויך נישט אַביסל קולטור־דיסציפּלין) האָט נישט קיין שום באַגריף, אַז יידיש אַלס שפּראַך און קולטור־פאַרמיטלער איז נאָך נישט טויט. איך זאָג באַשיידענערהייט: „נאָך נישט!", ווייל מען ווייס נישט, וואָס עס וועט זיין מיט הונדערט יאָר שפּעטער. בנוגע שפּראַכן און קולטורן האָבן מיר אין די לעצטע יאָרהונדערטער דערלעבט גרויסע איבעראַשונגען, און עס איז מעגלעך, אַז יידיש אַלס שפּראַך און קולטור־מיטל וועט זיין לעבעדיק און שעפעריש אין די קומענדיקע יאָרהונדערטער און נאָך שפּעטער, ווען די נעמען פון די אָנגרייפערס און יידיש־שונאים וועלן שוין זיין פאַרגעסן אין אַלע אייביקייטן.

מיר פונם יידישיסטישן ערב רב פאַרשליסן נישט אונדזערע אויגן פאַר רעאַליטעטן. מיר ווייסן, וואו מיר האַלטן, און אז די פּאָזיציע פון יידיש דאָ, אין מלכות ענגלאַנד איז אַ שוואַכע. איז אָבער אַן אַנדער שפּראַך במקום יידיש געוואָרן דאָ דער גרויסער קולטור־פאַקטאָר אינם יידישן ישוב? מיר ווייסן פּאָזיטיוו, אַז ניין.

אויב גוט, אויב שלעכט — דערשיינט דאָ אין יידיש אַ טעגלעכע צייטונג. נישט אין ענגליש און נישט אין העברעאיש דערשיינט רעגלמעסיק אַן אומ־אָפּהענגיקער חודש־זשורנאַל פאַר ליטעראַטור, קונסט און טעאַטער, ווי אונדזער „לשון און לעבן". און וואָלטן מיר געווען לייט מיט לייטן צוגלייך, מיר פונם יידישיסטישן ערב־רב, און נישט צעשפּליטערט דאָרט, וואו מען דאַרף זיין געאייניקט, וואָלטן מיר אויך געהאַט אַ גוטע יידיש־יידישע וואָכנצייטונג מיט ידיעות מארבע פינות העולם, מיט אַ לייט־אַרטיקל מעניני דיומא, מיט אַ וואָכן־איבערזיכט, גוטע דערציילונגען, פּאָעזיע, דיסקוסיעס, אַלגעמיינע יידישע קולטור־פראַגן, שאלות ותשובות, ספּאָרט און... אסך אַנאָנסן. (יאָ, אַ סך אַנאָנסן — אויך זיי געהערן צו אַ לעבנס־פייאיקער גוטער צייטונג!) און לייענער וואָלטן געדאַרפט צו זיין אַ סך. דער ייד פון אַ גאַנץ יאָר האָט ליב צו לייענען, ווען מען גיט אים דאָס ריכטיקע, באַזונדרס צום וואָכן־ענד, — שבתים און ימים טובים. אַ גוטע און פעטע פרייטיקדיקע יידיש־צייטונג וועט אפילו דאָ אין ענגלאַנד זיין דער גרויסער עונג שבת ווי מיט יאָרן צוריק אין אונדזער אמאָליקער — היינט חרובער — היים.

דערווייל איז די דאָזיקע יידיש־יידישע וואָכנצייטונג נישטאָ (די יידישע וואָכנבלעטער, וואָס דערשיינען דאָ אין ענגליש, זיינען ענטוועדער פאַמיליען־און אינפאָרמאַציאָנס־בלעטער, אָדער אָרגאַנען, וואָס דינען אַ באַשטימטער פּאַרטיי אָדער וועלט־אַנשויאונג), קיין שטאַרק ענטוויקעלט יידיש־קולטורעל און יידיש־געזעלשאַפטלעך לעבן איז נישטאָ, אָבער עס האָבן זיך איינגע־פונדעוועט אין ווייטשעפל די יידיש־ליטעראַרישע שבת נאָכמיטיקס, וואָס ווערן באַזוכט פון אַ שטענדיקן עולם, אַ מין יידישיסטישער ערב רב, פון וועלכן עס איז אַרויסגעשפּראָצט מיט פינף יאָר צוריק אַ „געמויזעכץ" מיטן נאָמען „פריינט פון יידיש־לשון".

שוין וועגן דעם נאָמען אַליין זיינען ביי פריינט און קעגנער פאָרגעקומען וכוחים. וואָסער קאָמישער נאָמען, פלעגט מען זאָגן: „פריינט פון יידיש לשון?" ס'איז גאָרנישט אזוי קאָמיש! קיינער וועט נישט אָפּלייקענען, אַז עס זיינען דאָ שונאים פון יידיש־לשון נישט פון היינט און נישט פון נעכטן, נאָר זייט פינף — זעקס דורות. איז טאַקי צייט, אַז עס זאָלן וואַקסן און זיך מערן ווי שוואָמען נאָך אַ רעגן, געזעלשאַפטן און אָרגאַניזאַציעס מיט דעם נאָמען „פריינט פון יידיש לשון".

אין די אַמאָליקע יידישע ישובים פון רוסלאַנד, פּוילן און ליטע האָט מען אזעלכע אָרגאַניזאַציעס נישט געברויכט, ווייל דאָס טאָג־טעגלעכע און יום־טובדיקע לעבן פונם רוב פון פאָלק האָט זיך אָפּגעשפּילט אין יידיש.

אַלע יידישע אָרגאַנזאַציעס: פּאָליטישע, קולטורעלע און פּראָפעסיאָנעלע, זיינען, מיט קליינע אויסנאַמען, געווען טרעגער פון יידיש־לשון. אָבער דאָ וואו אומוויסנקייט און בלינדע שנאה צו דער פאָלקסשפּראַך, איז געוואָרן אַ באַשטאַנדטייל פון יידישער „קולטור־פּאָליטיק"; דאָ, וואו אפילו די, וואָס „מאַכן" אַ גוט לעבן פון דער שפּראַך יידיש, האָבן זי פיינט תכלית שנאה, און באַמיען זיך נישט אין וואָרט און שריפט צו באַהערשן יידיש־לשון ריין און קלאָר, צוגעפּאַסט צו די אייגנטימלעכקייטן פון דער שפּראַך, — דאָ איז אַ געזעלשאַפט „פריינט פון יידיש לשון" אַ לעבעדיקע נויטווענדיקייט.

די אויביקע שורות זיינען געשריבן געוואָרן איידער ס'איז אָנגעקומען די גרויסע ידיעה פונם באַשלוס פון דער „אונאָ" צו שאַפן אַ יידישע מלוכה אין ארץ ישראל. עס קען זיין, אַז די צאָל פון די „קולטור־טרעגער" קעגן יידיש וועט וואַקסן, אָבער אונדזער שטעלונג, אינם יידישיסטישן ערב רב, האָט זיך נישט געענדערט. מיר ווייסן, און די יידיש־קעגנער דאָ און מעבר לים דאַרפן וויסן, אַז די יידיש־יידישע קולטור איז נישט געווען עפּעס סתם אַ צופעליקע קאַפּריזנע צוואָרפעניש פון אַפּיגצטערן גורל, נאָר אַ געוואַלטיק גייסטיקע מתנה פון דער השגחה, געבוירן אינם געזונטן שוים פון אפילו אין אַ ביטערן גלות קולטור־פייאיקן און קולטור־שאַפנדיקן פאָלק. און ווען יידן אַלס פאָלק וועלן האָבן דאָס גליק און די פייאיקייטן אויפצובויען אַ פאָלקס־לעבן און מלוכה'שאַפט אין ארץ ישראל, גלייב איך נישט, אַז זיי וועלן אַלס פאָלקס־גאַנצקייט באַזיצן די משוגעת און אַוועקוואַרפן אַן אוצר, וועלכן עס רעפּרעזענטירט היינט יידיש־לשון, יידישע ליטעראַטור און יידיש־יידישע קולטור.

מיר רעדן דאָ נישט פון בלינדע פּאַרטיי־פאַנאַטיקער און יידיש־שונאים. וועמענס מעשים קענען היינט און מאָרגן האָבן אַ צייטווייליקן דערפאָלג. איך האָב שוין אָנגעטייט, אַז בנוגע שפּראַכן און קולטורן האָבן מיר אין די לעצטע יאָרהונדערטער דערלעבט גרויסע איבעראַשונגען. לאָמיר האָפן, אַז דער געזונטער קולטור־חוש פונם יידישן פאָלק וועט זיך אַנטשיידן קעגן די פּאַרטיי־פּאָליטישע מאַכינאַציעס פון פאַרבלענדעטע פאַנאַטיקער. און אונזער 2000 יאָריקן גלות איז נעבן העברעאיש (אין די לעצטע יאָר־הונדערטער) יידיש־לשון געווען אונדזער גרעסטער קולטור־פאַרמיטלער און גייסטיק־שאַפנדיקער פאַקטאָר. אַ פאָלק מיט אַ געזונטן חוש לאָזט אזאַ מין אוצר נישט גיין לאבוד. העברעאיש אַלס שפּראַך און קולטור־פאַקטאָר וועט ביי דעם דאָזיקן דואַליזם נאָר קענען געווינען, ווי דאָס איז געשעען אין דער צייט פונם יידישיסטישן קלאַסיציזם מיט דער הילף פון מענדעלע מוכר ספרים, שלום עליכם און פּרץ. מיט דער בילדונג פון אַ יידישער מלוכה אין ארץ ישראל וועט דאָס אַלטע „יודן־פאָלק" זיך פּרעזענטירן פאַר דער וועלט מיט שטאָלץ:

איין לאַנד — איין פאָלק
צוויי שפּראַכן — איין קולטור.

און דערצו וועט אויך געהערן דער „יידישיסטישער ערב־רב".

א. נ. שטענצל

ירושלים

(אין דער נאַכט פון יז כסלו תש"ח)

אַ, קיינמאָל נאָך נישט אַזוי ירושלים,
האָסט דו אַ הימלישע אויפגעלויכטן אין דיין פּראַכט —
אין אונזערע טרערן באַהאַנגען ביזט געווען,
אַ כלה אין איר דערוואַרטעטער חופּה־נאַכט.

און אַז אַנטוענדיק דיין דימאַנטענע בראָש,
דיין איידעלער אַלבאַסטער האַלדז בלוטיק זיך פאַרשטאַכט — —
אָבער מאַכן דען טרויעריק טרערן און בלוט,
אַ כלה אין איר דערוואַרטערטער חופּה־נאַכט ?

אַ צניעותדיקע אונטער טוליענעם שלייער
האָסט דו דיינע אויגן צעפינקלט אויפגעמאַכט —
אונטערן אויפציטער פון מיליאָנען הערצער,
אַ כלה אין איר דערוואַרטערטער חופּה־נאַכט.

פול רובינען אַן אויסגעשטריקט שטערן־טיכל,
דיך צום באַדעקן פון געליבטע הענט געמאַכט,
ס'איז דער הימל איבער דיר, ירושלים,
אין יענער אויפגעוואַכטער פאַרחלומטער נאַכט.

אַ צעשטראַלטער הוירא־ראָד, ירושלים,
האָבן לבניש די בערג אַרום דיר געמאַכט,
מיט קוילעטש אויף קאָפּ, אינמיטן חצות־געוויין,
איז שכינה אויפגעשטאַנען צעטאַנצט און צעלאַכט.

אַ, אַנגעצויגענע פידלען צום אויפשפּילן,
בלייבן שטיין די הערצער, איינגעהאַלטן פאַרטראַכט,
ווען איבער די מיליאָנען, די נישט דערלעבטע,
נאָט אַליין האָט דעם אל מלא רחמים געמאַכט — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווי געהייליקט דו ביזט אונז, ירושלים,
אַז דערנידריקטע אַזוי און אַזוי פאַרשמאַכט,
מיט דיין נאָמען פריידיק באַפרייטן אויף ליפּן,
האָבן הערצער אונזערע האָפעדיק דערוואַכט.

שארית-הפליטים הוירא-טאַנץ

האָבן אונזערע טאַטעס די פידלען
אויפגעהאָנגען ביי די בבל־טייכן, —
אויפגעפּלאַצטע צעריסענע סטרונעס
הענגענדיקע ווערבע־צווייגן גלייכן. —

האָבן מיר זיך געסטראָיעטע סטרונעס
נעצווינגן צו תליהשע הויכן ;
פעטלע אַזוילאַנג אַרום האַלדז געשטייפט,
דעם ריינעם קלאַנג צוריק צו דערגרייכן.

אַלע געוויינען דעמלט וואָס זיינען,
און פון ליידן ס'שרעקלעכסטע דערפילן,
אַז וואָס וואָיאיקער, וואָס טיפער די וואונד,
אַלץ טיפער פון די פידלען דאָס שפּילן.

די גאַנצע וועלט אַצינד אַלע מענטשן
דעם הוירא־טאַנץ וועלן מיר אויפשפּילן — —
אַז טרייסלען ס'וועט די ערד אונטער די פיס,
און דאָס בלוט פון די שונאים — פאַרקילן !

און וועט די רעכטע האַנד פון צופיל טאַנץ
ווערן פאַרמאַטערט און אָפּגענומען ?
איז לייב אין לייב פאַרוויקלט פאַרפלאָכטן,
ווי נ'גאַז־קאַמערן אַרומגענומען.

אַז מיר אַליין זיינען די באַס־פידלען
און פעטלע־שטריק, סטראָינדיק צוברומען,
אונזערע תליה-צונגען, טרוקענע,
פון זינגען צוגעקלעפּטע צום גומען,

(און ס'פּלאַצן נישט די סטרונען — די שונאים !)
איז טאַנצן ביז משיח וועט קומען,
אַ הוירא איבער גאַנצן ערד־קיילעך,
מיט אַלע מענטשן אַרומגענומען.

דער שווערדן-טאַנץ

„הגדיל אדוני לעשות עמנו" — — —
מיר זיינען אויסדערוויילט, מיר זיינען ווערט,
מיט אונזערע לייבער אויסצוטאַנצן,
לעצטן שווערדן־טאַנץ אויף הייליקער ערד.

ניִשט רויך־זייִלן וואָס ווערן צעבלאָזן —
אונזערע לייִבער לייגן פונדאַמענט!
צו מאַכן פון זיי די אַקער־אייַזנס,
נעמען מיר די כלי־זין אין די הענט.

נייִשט איש מער צו צעשטויבן אין דער לופט —
מיט אונזער לייב צו זעטיקן די ערד!
אין פייער פון דער צעפלאַקערטער פרייד,
ס'אַקער אייַזן אויסשמידן פון דער שווערד.

זעקס מיליאָנען פאַר עמוד הענן —
צוויי מאָל אַזויפיל פאַר עמוד האש!
און פון שרעק ס'וועט אַרויסלאָזן דער לייב,
פון צווישן די ציין ס'פאַרציקטע שטיק פלייש.

אַן אויסגעשליפענע שאַרפע קאָסע
מוז אויסגעשמידט ווערן פון יעדער שווערד,
אַז שניידן קענען מיר זאָלן מיט פרייד,
אויסגעזייטער זריעה אַזוי פאַרטרעט.

„הגדיל אדוני לעשות עמנו — — —"
אַ, גרעסטער פון אונז זייִנען זיי געווען,
איש צו ווערן פאַר באַהאַלטענעם פונק,
אַז קיין ביין אויג זאָל נישט קענען אים זען.

און דער בלאָז־זאַק דעם פונק צו צעבלאָזן,
אַז אַ פלאַם אַ צעפלאַקערטער ער ווערט —
מיט די לעבעדיקע באַגראָבענע
ס'איז געוואַלטיק צעאָטעמט קיילעך ערד.

אַ, וואָס מער שווערדן, וואָס מער כלי זיין,
און צעפלאַקערטער דעם טליענדיקן פלאַם!
אַזוי געוואַלטיק מוז ווערן דער שניט,
געגוג ער זאָל זיין פאַר לייב און פאַר לאַם — —

אין אַקער אייַזן, אין שאַרפער קאָסע
אויסגעשמידט מוז ווערן די קלינג פון שווערד
און לעבן בשלום מוז וואָלף און לאַם,
אַז אונזער פרייד זאָל נישט ווערן צעשטערט.

משה עובד

סודות פון חדר

(אגדות און פירושים פאַרן בוך „אין חדר אַריין")

1

מזל'דיקע „צדיקים"

די ערשטע קעץ האָבן געהאַט דעם כוח הדיבור אין אַ פולער מאָס און אַלץ, וואָס זיי האָבן געזעען, — און געזעען האָבן זיי דאָך אַלץ — האָבן זיי געניי איבערדערציילט, אַזוי ווייט, אַז, לויט די מעשיות פון די קעץ, איז נישט געווען קיין איין מענטש בנמצא, וואָס מ'וואָלט אים געקאָנט אָנרופן מיט אַ ריין געוויסן ביים נאָמען „צדיק".

דער בורא האָט איינגעזעען, אַז ס'איז נישט קיין תכלית. מ'וועט דאָך זאָגן, אַז דעם מייסטער איבער מייסטערס איז נישט געלונגען צו שאַפן אפילו איין מענטש פון שלימות.

מה עשה היוצר, וואָס האָט דער מייסטער געטון? ער האָט פון קעץ אָפּגענומען ס'לשון. און כדי צו פאַרזיכערן זיך, האָט ער אַרום זייערע מיילער אַריינגעשטאָכן דינע, שאַרפע נאָדלען, ס'זאָל זיי שטאַרק וויי טון יעדעס וואָרט, וואָס זיי וועלן פּרובירן אַרויסצוריידן; עס זאָל זיי אַזוי שטאַרק וויי טון, אַז זיי זאָלן אַזש מוזן יאָמערן!

און זינט פון די קעץ איז געוואָרן אָפּגענומען ס'לשון, זייִנען אויפגעקומען אַזויפיל „צדיקים", און זיי מערן זיך און פרוכפּערן זיך נישט נאָר צווישן יידן, נאָר אויך צווישן די אומות־העולם.

2

איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר

אם ירצה השם, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר, וועט אַזאַ לעגענדע ווערן דערציילט:

ווען דער בעלפער איז געקומען אין הימל אַריין האָט ער זיך אַרומגעדרייט ווי אַ מרוק. אַלע אייַנוואוינער זייִנען דאָרט געווען מלא שמחה, דער גאַנצער הימלישער היכל איז געווען ווי אַ פּאַלאַץ פון געשליפענע שפּיגלען, יעדער שלייף — אַ שמייכל, יעדע אָפענע טיר — אַ געלעכטער. נאָר ער, דער בעלפער, האָט אַרומגעשוועבט ווי אַ וואָלקענדל, וואָס האָט פאַרלוירן זיין סטאַדע און איז געווען פול מיט מירמלונגען אויף דעם וועלטפּאַסטוך.

נאָר גאָרנישט, מ'האָט אים געלאָזט. כאָטש עס הערשט דאָרט דער טאָטאַליטאַרער מאָנאָטעאיזם, גיט מען דאָך פאָלקאָמענע פרייהייט צו יעדן עקס־

לעבעדיקן מענטשן. ווילסט דיר ארומגיין אין עצבות? גיי דיר געזונטערהייט. קיינער שטערט דיר נישט, קיינער קיצלט דיך נישט. יעדער טראכט זיך: „אויב ס'איז דיר ניחא, איז מיר וואויל".

נאר איינמאל באגעגנט דעם בעלפער ר' שמחה בר בר חדוה און פרעגט אים אזוי, אלס קוריאז:

— וואס איז, בעלפערל, קענסט זיך עפעס קיין ארט נישט געפינען? גייסט ארום מיט אן אראבגעלאזטער נאז, ווי דו וואלסט נאך געווען א גלות־יידל, פול מיט תרעומות; ווי דו וואלסט דיין באמע'ס ירושה צוגעלייגט. וואס איז, זעסט נישט ווי וואונדערבאר דער מענטשן־פלאנעט זעט אויס פון דאנען? קיינער קען זיך דאך נישט זאט אנקוקן, און דו וועסט גארנישט!

— איך זע, איך זע!

— נו?!

— נו, אט דאס פארדריסט דאך מיך טאקע! — האט דער בעלפער געענטפערט. — פארוואס האט דער וועלט־בעל־הבית מיר נישט געוויזן די גוואלדיקע שענקייט בשעת איך האב דארט געוואוינט? אלע האריזאנטן זיינען געווען פארשלאסן פאר מיר, מיט שטאלענע רייפן פארהאקט. האב איך געוואלט עפעס דערגיין, איז עס נאר געווען דורך שפארעס און שליסל־לעכער. פארוואס האט מען מיר נישט פארטרויט קיין סודות? איך וואלט דאך נאר טיפער געפילט, גאר לעבעדיקער געלעבט, גאר פרייליכער געאטעמט, ווען איך ווייס אויף וואס פאר א וועלט איך בין! פארוואס בין איך גייסטיק געבליבן איינגעהילט אין מיין געבורט־הייטל? עס איז דאך אזוי פארדרים־לעך, נישט אמת?

ענטפערט אים ר' שמחה בר בר חדוה:

— לויט ווי דו טענה'סט האסטו רעכט. נאר דו ווייסט דאך דעם דין: „מ'מוז הערן ביידע צדדים איידער מען קען משפט'ן"?

און ער פליט אוועק שנעל — ר' שמחה בר בר חדוה איז געווען אין אלע וועלטן בארימט אלס שנעלער פליהער — און ברענגט דעם מלאך כתביאל, וואס פירט א דאפלטע בוכהאלטעריע איבער דער ביאגראפיע פון יעדן מענטשן, אז ער זאל דעם בעלפער ענטפערן; אויב ער קען.

דער מלאך כתביאל איז געקומען צו פליהען אין א מעשה מרכבה און געבראכט מיט זיך א גאנצע ביבליאטעק — א לוקסוס־אויסגאבע פון צוויי הונדערט גרויסע ביכער; יעדעס בוך גרויס ווי א גמרא ירושלמי און דריי און א האלב מאל דיקער. און אויף די צוויי הונדערט רוקנס שטייט מיט גאלדענע אותיות — יעדעס אות א צאל די דיק — „דאס לעבן און דער טויט פון בעלפער".

און אזוי ווי ר' שמחה בר בר חדוה האט דעם מלאך כתביאל שוין געהאט אלעם דערציילט, איז דער מלאך גלייך צוגעגאנגען צום עיקר־ענין:

— זיי וויסן, בעלפערל, אז אין די צוויי הונדערט ביכער זיינען פאר־שריבן גענוי אלע דיינע מעשים און מחשבות. אלע דיינע חזיונות און חלומות,

אלע דיינע מצוות און חטאים, אלע דיינע גרויסע נארישקייטן און קליינע חכמה'לעך. דעריבער זיי פארזיכטיק. ענטפער נאר דעם אמת!

און אזוי ווי ער בלעטערט די ביכער, באמערקט דער בעלפער, אז זיי זיינען אמייסטן געשריבן אין יידיש און זיי זיינען אילוסטרירט מיט לעבע־דיקע, ריידעוועדיקע און שמעקעדיקע בילדער, נאך בעסער ווי א טעלעוויזיע־פילם; און — דער מלאך — רעדט ווייטער:

— זעסט, דיין געוועזן לעבן לעבט נאך דא און וועט אייביק בלייבן לעבן. טא זיי פארזיכטיק, השמר והזהר. מיט דער קלענסטער ליגענד קענסטו זיך אזוי מבייש זיין, אזש ס'פנים פון הימל זאל זיך רויטלען.

— יא, — האט דער בעלפער געענטפערט — איך וועל זיין שרעקלעך פארזיכטיק.

— גוט; גורט אן דיינע לענדן, איך האב דיר עטלעכע פראגן צו שטעלן. קודם־כל, זאג מיר, צי האסטו געלעבט פון קנעלן?

— ניין, צום קנעלן האב איך נאך צו געלייגט ממון און דמים.

— טא פון וואנען האסטו זיך דערנערט, און פון וואנען האסטו געהאט צוצולייגן ממון און דמים?

דער בעלפער, מיט אראבגעלאזטע אויגן, שטאמלענדיק:

— איך, איך האב געהאט א־א ק־ק־ר־ר־א־א־ם....

— שעם זיך נישט, יעדער מענטש האט מער אדער ווייניקער א קראם — האט כתביאל דעם בעלפער דערמוטיקט און פרעגט ווייטער:

— וואס פאר א מין קראם האסטו געהאט?

— פון צירונג. — און לייגט צו מיט באגייסטערונג: — עס האט אויסגעזען ווי א הימל פון גאלד און זילבער, געפאסט מיט בלאע, גרינע און רויטע שטערן און רעגנבויגנס. און קונים? שיין — ווי לבנה'ס.

— אזוי שיין?

— יא, אן אן עין־הרע, אזוי שיין.

— אמת, עס שטימט.

איצט בלעטערט דער מלאך ווייטער די אילומינירטע ביכער און פרעגט:

— וויפיל קאסעס האסטו געהאט פאר דיין צירונג?

— פיר גרויסע.

— ווי גרויס די גרעסטע?

— גרויס ווי א גרויסער מענטש.

— און וויפיל קליינע קאסעלעך?

— זעקס קליינע.

— ווי קליין די קלענסטע?

— ווי א קליין פייגעלע.

— אמת, עס שטימט! — און פרעגט ווייטער:

— אלע געהאלטן פארשלאסן? די קלענסטע פייגעלע אויך?

— יא.

— עס שטימט. אויך אַ קאַסע געהאַט אַן אונטערערדישע?
— יאָ, טיף אונטערערדיש.
און דער מלאך פרעגט ווייטער, האַלטנדיק איין אויג אין אַ ספר און איינס אויפ׳ן בעלפער — דער מלאך כתביאל קען דאָס לייכט טון:
— האָסטו אויך געהאַט אייזערנע לאַדנס?
— יאָ.
— און אַלע פאַרשלאָסן, פאַרריגלט און פאַרשרויפט?
— נאָך ווי!
— און שלעסער געהאַט אויף די טירן און אין די טירן?
— יאָ.
— ווי אַ פעסטונג?
— כמעט.
— און דערצו נאָך געווען פאַרזיכערט?
— זיכער. אַ שיינע פראַגע!
ווערט שוין מלאך כתביאל אויפגערעגט. ווי אַ באַ׳עוול׳טער פאַעט, אַזש אַלע זיינע זעקס פליגל, מיט זייערע סופרים־פעדערן, האָבן זיך געהויבן ווי שפּיזן, ס׳געוויסן פון בעלפער געשטאָכן; און ער שרייט:
— לויט ווי דו ביסט דיך אליין מודה האָסטו דיין צירונג קיין מענטשן נישט געטרויט. אַלע געהאַלטן אונטער שלאָס און שליסל. ווילסטו דער בורא עולם זאָל דיר האָבן פאַרטרויט אַלע סודי־סודות! דרייסט זיך דאָ ארום און בורטשעסט, שטייסט דאָך אין דעם ליכט פון פרייד!
דער בעלפער האָט איינגעזען, אַז ער איז אַ פאַרשפּילטער און דער רבונו של עולם — אַ נעוואונענער. איז ער געוואָרן אביסעלע פרייליכער זאָגנדיק צום מלאך:
— כתביאל, אַזוי ווי אין די צוויי הונדערט ביכער איז אַלץ פאַרשריבן נאָך בעסער און אמתער ווי אין מיינע אויטאָביאָגראַפיעס, ווייסטו דאָך, אַז כאָטש איך האָב געהאַט אַזויפיל קאַסעס און שלעסער, זיינען דאָך מיינע ווערטפולסטע זאַכן גאָרנישט געווען פאַרשלאָסן.
ענטפערט אים דער מלאך:
— האָט דען דער בורא פאַרשלאָסן דאָס שענסטע? ער האָט מגלה גע-ווען דעם טאָג און באַהאַלטן די נאַכט; געוויזן דאָס לעבן און באַהאַלטן דעם טויט. ווען די בלום איז געווען בלאָטע האָט ער זי פאַרהוילן פון דעם בליק. אָבער ווען זי האָט זיך צובליט, האָט ער זי ענטפּלעקט. דעריבער זיינען אַלע דיינע פרעטענזיעס און תרעומות נישט ווערט קיין אויסגעריבענעם ווייץ. דו גיי בעסער און ווער ר׳ שמחה בר בר חדוה׳ס בעלפער. ער וועט שוין מאַכן פון דיר אַ מענטש!
ווען דער בעלפער האָט איינגעזען, ווי גערעכט איז דער מלאך כתביאל, איז ער טאַקע געוואָרן ר׳ שמחה בר בר חדוה׳ס איבערגעגעבנסטער בעלפער.

ר׳ שמחה בר בר חדוה׳ס צען נים

ווען דער בעלפער איז אַריין אין ר׳ שמחה בר בר חדוה׳ס חדר האָט ער געזען אַ שוואַרצע טאַבליצע, אויף וועלכער עס איז געווען אויפגעשריבן מיט גאָלדענע אותיות:

„יעדעס יידעלע פון אלף־בית איז אַ פייגעלע.
עס זינגט זמירות פון יעדן שטענגעלע און צווייגעלע.
און ווי דער שומר־ישראל מאַכט עס קיינמאָל נישט צו קיין אייגעלע“:

און ר׳ שמחה בר בר חדוה האָט דעם בעלפער מכבד געווען מיט צען שטערן־ניסלעך. און ווען ער האָט זיי אויפגעקנאַקט האָט ער אָט די יאָדרעס אין זיי געפונען: —

א. אַז דו טוסט אַ מצוה און קריגסט אַ גוטן שכר, זאָל עס דיר נישט שטערן צו פרייען זיך ווי געהעריק; ווייל מיטן שכר קענסטו דאָך ווייטער טון אַ מצוה.

ב. פרייד און עצבות, ביידע וועקן אויף די פאַרשלאָפענע נשמה. נאָר צער וועקט זי אויף און טוט איר אָן יסורים, בשעת פרייד וועקט זי אויף און פוצט זי אויס מיט פאַרגעניגן.

ג. דער חכם, אפילו ווען ער וועקט אויף זיין נשמה מיט צער, גיט ער איר אַ כוס׳עלע פרייד אויסצוטרינקען. אָבער דער שוטה, ער וועקט זי אויף מיט פרייד און גיסט אין איר אַריין — צער.

ד. אַזוי ווי עס איז גוט פאַר דעם ריינסטן גאָלד צו האָבן אביסעלע פסולת אין זיך, אַזוי איז גוט פאַרן ווייַן פון פרייד צו האָבן עטלעכע טראָפּנס צער אין זיך.

ה. נאָך מער ווי אַלטער ווייַן פאַר׳שכור׳ט פרישע פרייד.

ו. וואויל איז צו די ליפּן, וואָס זיינען טראָגנדיק מיט גוטע בשורות; זיי וועלן זיכער האָבן נחת פון זייערע קינדער.

ז. אין טייך פון טרויער איז אַ מגפה אויף פיש: אין קוואַל פון פרייד לעבן זיי אויף.

ח. אין דער נעסט פון שמייכל וואַקסט די פּערל. אָבער דאָס אויג פון צער מפיל׳ט מיט בריליאַנטן.

ט. פון געלעכטער איז דער גלאַנץ פון גאָלד באַשאַפן, און פון זיפצן — די גראָיקייט פון בליי.

י. וואָלקנס ווערן צושמעטערט פון דונער־קראַך, אָבער די זון, זי בלייבט תמיד אויף דער וואַך.

ל. מילער (ניו־יארק)

סאן פראנציסקא

1

דו ריזן-קינד פון ים און בארג

סאַן פראַנציסקאָ!
דו טראָגסט דעם נאָמען דיינעם,
דעם נאָמען פון אַ הייליקן,
ווי עס טראָגט דאָס היטל אויף אַ זייט,
פאַרשייט און חנ'עווודיק
אַ יונגלינג, אַ מאַטראָס.
די גאַסן דיינע קלעטערן
כסדר באַרג אַרויף
און דיינע בריקן פלאַטערן,
ווי אויסגעשפּרייטע פליגל
פון אַן אַלבאַטראָס.

דו ריזן־קינד פון ים און באַרג,
פון זון און ווינט;
דו שטייגסט אַלץ העכער און דו גייסט
מיט דיינע צווילינג־בערג
אין אַ פאַרמעסט.
דיר פּאַסט דיין אַרבעט־קלייד,
און טויזנט ח'נען גיט דיר צו
דאָס גאָלד און גרין פון „גאָלדן־געיט",
און זעסט כסדר אויס, ווי וואָלסט געוואַרט
אויף אָנגעלעגטע געסט.

דו שטייסט אויף וואַך ביים ברעג פון לאַנד,
די ביקס אין האַנט
און היטסט דעם שונא'ס טריט.
ווי אַ הונט געטריי — דער ים
ביי דיינע פיס.
פאַרחידושט קוקן דיינע בערג
אויף דיין שטראַלנדיק געזיכט,
אויף דיין זיכערקייט אין זיך
און זיי בויגן מיט באַוואונדערונג די קעפּ
פאַר זייער האַר, דעם ריז.

סאַן פראַנציסקאָ!
דיינע האַרעפּאַשנע קינדער
זינגען דאָס געזאַנג פון לאַדנדיקע שיפן.
שיף־סירענען ברומען אויס דאָס ליד פון נאַכטיקע טומאַנען, —
אָנגעלאָדענע מיט שפּייז און וואָפן
פאַר לענדער נויטבאַדערפטיקע, ווייט פון דאַנען, —
שיקן זיי אַ זיי־געזונט צו דיר.
ביים פאַרלאָזן דיינע האַפנס.

סאַן פראַנציסקאָ!
שטאָט פון פריינטשאַפט, פרייד און פרילינג
שטאָט פון רחבותדיקע סקווערן.
דיינע הייזער, אויסגעפּוצטע,
שפּאַנען שטיפעריש אַרויף, אַרויף די בערג.
מען קומט צו דיר פון ווייטע שטעט, פון פרעמדן לאַנד,
באַוואונדערן און ערן דאָס שותפות־ווערק
פון גאָטס און מענטשנס שעפערישער האַנט.

2

מיין שטאָט מיין היים

עס האָבן קינסטלער־הענט פון ריזן מעכטיקע
ניי און אַנדערשדיק
די גאַסן דיינע אויסגעבויגן —
אַרויף, אַראָפּ; אַ באַרג, אַ טאָל, —
אַז וואו איך ווענד די אויגן מיינע
און וואו איך שטעל מיין טראָט,
זע איך דיך, מיר דאַכט, צום ערשטן מאָל —
מיין שטאָט, מיין היים, —
פון אַלע שטעט, דו שענסטע שטאָט.

עס איז מיר ליב אין דיינע גאַסן
אויף־און־אָפּ צו שפּאַנען
און באַגריסן יעדן,
ווי מען גריסט זיך צו נאָר אַלטע, גוטע שכנים.
פון דערווייטנס, זעען דיינע הייזער אויס,
ווי מיט אויסגעשפּרייטע פליגלען, ווייסע שוואַנען —
דאַכט־זיך,
אַז אין איינע פון די ווייטע היימען
איז אַמאָל מיין קינדער־וויג געשטאַנען.

3

דאס ליד פון דיין אמאל

עס קומען טרערן אין מיינע אויגן, ווען איך הער —
און איך וואָלט ניט ווערן מיד צו הערן,
ווי די ווינטן שפּילן אויס אויף דיינע וואַרפן־בריקן
דאָס ליד פון דיין אַ מאָל,
דאָס ליד פון אַנגסט און פּיין און ראַנגלעניש פון ווערן.

י ע ר נ א ב י ו נ א איז אַמאָל געווען דיין נאָמען,
איידער ביזט געוואָרן וועלטס באַרימטע, שיינע שטאָט.
אויף אַ באָדן זאַמד־און־דאָרן
האָט אַמאָל אַ בליאַסק־געטאָן די שלאַנג פון גאָלד;
האָט זיך צעברענט די תאווה אין דיינע אויגן
און זיך קיינמאָל ניט געשטילט.
אַזוי ביסטו געוואַקסן,
ווי דער דאָרן, שנעל און ווילד.
די ערד האָסטו פאַרשעמט,
און נישט קיין ברויט האָסטו פון איר געמאָנט,
נאָר גאָלד —
האָט זי געגעבן דיר, וואָס האָסט געמאָנט און האָסט געוואָלט....
האָט שטענדיק פאַר די אויגן דיר דאָס גאָלד געבלענדט,
דאָס לעבן דיר פאַרצערט
און דיינע טעג און נעכט פאַרברענט.

„פּריסקאָ“ האָט מען דיך מיט שפּאָט גערופן,
האָסטו שטאָלצירט און זיך וואויל־יונגעריש געפילט —
דו ביזט געווען די הפקר־שטאָט
פון ביקסן־שאָס און שלייף פון שטריק;
די שטאָט פון שיכרות און פון זינד —
אויפן קאָרטן־טיש אין שענק ביי דיר
האָט יעדערער זיין גליק געוואונען און פאַרשפּילט.

אַזוי האָסטו געהוליעט בלינד און ווילד.
ביז פול געוואָרן איז די מאָס פון דיינע זינד — —
האָט מאַמע־ערד, מיט צאָרן און פאַרדראָס
דיך געטאָן אַ הויב און אַ שלײדער —
און אַ שאַר־אַראָפּ געטאָן אין תהום
דאָס גאַנצע רויב און דרויב, וואָס האָסט פאַרמאָגט,
און האָט פאַרמעקט, פאַרווישט דיין פאַלשן גלאַנץ

און צונישט־געמאַכט דיינע פאַלשע גליקן —
אַזוי דערציילן אונז די ווינטן אין דעם ליד
אויף די סטרונעס פון די האַרפן־בריקן....

אין זיבן פייערן האָסטו זיך געלייטערט.
אין פּיין און אַנגסט, אין ראַנגלעניש מיט זיך אַליין
האָסטו פון שטויב זיך אויפגעהויבן,
זיך אָפּגעטרייסלט פון דעם פאַלשן רום
און זיך פון שלעכטס דערווייטערט.
דו האָסט אָנגעהויבן פון דאָס־ניי,
מיט קראַפט פון פרישן, יונגן גלויבן;
דו האָסט פאַרפלאַנצט דעם שלאַנקן,
שנעל־וואַקסנדיקן אויקאַליפּטוס־בוים
און איבערן ים אין רוים
האָסטו אַ וואָרף־געטאָן אַ האַרפן־בריק, אַהער,
אַ האַרפן־בריק, אַהין,
און צוגעדעקט האָסטו דעם דאָרן און דאָס זאַמד
מיט גראָזן סאַמעט־ווייך און גרין — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

עפּעס האָט זיך מיר אַמאָל געחלומט
בעסעראַביער סטעפּעס — —
און אַ שטעטל אין וואָלין — —
עס איז געווים געווען אַ חלום
פון אַ קינד אַ טרוימער....
ווייל ד ו ביזט שטענדיק דאָך געווען מיין היים —
און אפשר האָסטו נאָר מיך דאָ פאַרפלאַנצט
מיט דיינע אויקאַליפּטוס־ביימער. . . .

„אין זכות פון די טעג“ 3/6
„אין חדר אריין“ 5/-

פון

משה עובד

צו באַקומען ביים מחבר:

MOSHE OVED, 26, MUSEUM STREET, LONDON, W.C.1

עפּענטליכע ביבליאָטעקן באַקומען דאָס בוך פריי

קיטי בראַון

דער באַנטשע וואָס שווייגט ניט

מײַן שוסטער, וועלכער הייסט „באַנטשע“, איז אַ ייִד אין די מיטעלע יאָרן, אָבער זײַנע צרות, האָבן אויף אים אַזוי שטאַרק געווירקט, אַז ער זעט אויס כמעט ווי אַ זקן. אַ טיפּ איז דער שוסטער מײַנער, פּונקט ווי דער אמתער וועלט־באַרימטער „באַנטשע“ פּרץ׳ס, דער חילוק איז נאָר, וואָס יענער האָט געשוויגן, און מײַנער רעדט.... דאָס הייסט אַז ניט ער, נאָר זײַנע צרות רעדן, פאַרזיכערט ער אײַך. . . .

קומט אַרײַן אַ „קאַסטאָמער“ אין זײַן שטיבל, וואָס דינט פאַר אַן עס־צימער, קיך, שלאָפצימער, און „וואָרקשאָפּ“, און ברענגט אַ פּאָר שיך צו פאַרריכטן, בעט אים באַנטשע גלײַך זיצן, אין דעם ספּעציעלן שטול, וואָס שטייט שוין צוגעגרייט פאַר דעם נעקסטן קונה, איר זעצט זיך אַוועק. און ער נעמט זיך צו אײַערע פּאָדעשוועס, קלאַפּט אַרײַן גאַנץ געמיטלעך, אַ טשוועקל נאָך אַ טשוועקל, וועלכע ער שלעפּט קינסטלעך אַרויס פון זײַן מויל, און בינִי לבינִי דערציילט ער אײַך זײַן לעבנס געשיכטע. און אויב איר הערט אים אויס מיט געדולד, און שלאָגט אים ניט איבער מאַכט ער פאַר אײַך אַ גאַנץ פײַנעם דזשאָב.

קודם כל, לאָזט אײַך באַנטשע דער שוסטער וויסן, אַז ער איז ברוגז אויף דער גאַנצער וועלט. אויף דעם „גאַווערמענט“ מיט זײַנע פירער, וועלכע מאַכן שווער דאָס לעבן, אויף די „פּאָליטישענס“, אויף די קאָמיטעטן, מיט די קאָנפערענצן, וועלכע לאָזן זיך תמיד אויס מיט גאָרנישט. . . .און ווי אַזוי מען באַהאַנדלט דאָס ביסל ייִדן, וועלכע זענען נאָך פאַרבליבן צעשפּרייט אויף דער וועלט.

איך ווייס ניט ווי אַנדערע, נאָר מיר קומט זער אָפּט אויס, צו הערן זײַן ביאָגראַפיע ווײַל מײַנע שיך האַלטן זיך אין איין רײַסן. צו קויפן נײַע זענען ניט פאַראַן גענוג קאָפּאָנעס, לייג איך אַ לאַטע אויף אַ לאַטע, און הער ווידער אַמאָל דיזעלבע געשיכטע, וועלכע ער דערציילט יעדעס מאָל מיט אַזוי פיל פרישע באַגײַסטערונג, פּונקט ווי ער וואָלט דאָס דערציילט צום ערשטן מאָל.

— זייט איך בין צו מײַן שכל געקומען, דערציילט ער — האָב איך נאָך ניט באַגעגנט קיין איין ערלעכן מענטשן, אויף דער וועלט. אַלץ איז פיל מיט שווינדל, באַטרוג גניבה און גזלה רחמנא לצלן.

— ווען איך בין נאָך אַ קינד געווען, זאָגט באַנטשע, איז מיר מײַן מאַמע, אַ ליכטיקן גן עדן זאָל זי האָבן, אָפּגעשטאָרבן, מײַן טאַטע האָט לאַנג ניט געוואַרט, און באַלד חתונה געהאַט מיט אַ ייִדענע אַ מרשעת, וועלכע האָט גלײַך געזוכט פון מיר פּטור צו ווערן, און אַז מען זוכט געפינט מען.

— מיט אַ וואָך שפּעטער האָט מיך מײַן טאַטע אַוועקגעגעבן צו אַ שוסטער לערנען דאָס פאַך, האָט אָבער די מײַסטראָווע אויך געוואָלט האָבן

אַ נוצן פון מיר, ווײַל זי איז נעבעך געווען אַ גרויסע קבצנ׳טע מיט אַכט קליינע ווערים. . . .האָט זי מיר גלײַך געגעבן צו פאַרשטיין, אַז איך מוז טון אַלץ, וואָס זי וועט מיר הייסן, און זי האָט געהייסן. . . .יעדן פרימאָרגן אַרויסגיסן די פּאָמוניצע, פאַרוויגן דאָס קליינע קינד, וועלכעס האָט פון הונגער קיינמאָל ניט געקענט אײַנשלאָפן, און געהאַלטן אין איין וויינען. איך האָב אויך געמוזט אַרויף טראָגן האָלץ פון קעלער, האָדעווען צוויי קליינע דאַרע הינדעלעך, וועלכע האָבן זיך דעם גאַנצן טאָג אַרומגעדרייט אין שטיבל און געקוואָקעט, און קיינמאָל נישט געלייגט קיין איי און די בעל הביתטע האָט זיי געשאָלטן מיט טויטע קללות... דערפאַר האָב איך צו מיטאָג באַקומען אַ שטיקל שוואַרצע ברויט, מיט עטלעכע קאַלטע קאַרטאָפל וועלכע זענען פאַרבליבן פון נעכטן, און אַ היבשן טרונק וואַסער.. שוין רעכט פאַרנאַכט ווען איך בין פאַרטיק געוואָרן מיט דער בעל הביתטע האָט מיך דער מײַסטער צוגערופן, און מיר פאַרזיכערט, אַז איך וועל אַמאָל זײַן אַ גוטער בעל מלאכה.. אָט אַזוי האָב איך אָפּגעפּינסטערט זיבן לאַנגע יאָר, און ווען איך בין פון דאָרט אַוועק, האָב איך זער גוט געקענט אַלע הויז אַרבעט, נאָר ניט די שוסטערײַ.

— מײַן טאַטע האָט מורא באַקומען, איך זאָל אים ניט פאַלן צו לאַסט, האָט ער מיט דער הילף פון מײַן שטיף־מאַמע פאַר מיר אויסגעזוכט אַ כלה אַ קײַלעכדיקע יתומה, און צו אַכצן יאָר מיך חתונה געמאַכט. פאַרזאָרגט האָט ער מיך מיט מײַן ווײַב, מיט קעסט אין די הײַזער, און אַ דירה אין הקדש. אָט אַזוי האָבן מיר זיך אָפּגעמוטשעט עטלעכע יאָר, ביז מײַן ווײַבס אַ פעטער, וועלכער האָט זיך צו יענער צײַט געפונען דאָ אין לאָנדאָן, האָט אויף אונז רחמנות באַקומען, און אונז אַראָבגענומען אַהער, און ערשט דאָ האָט זיך פאַר מיר אָנגעהויבן אַ נײַ פּעקל מיט צרות. באַלד צו מאָרגנס נאָך אונזער קומען, האָט מיך דער פעטער גענומען אויפן פאַרהער.

— ער, אַ ברייט בײַכיקער געזונטער ייִדל, מיט אַ געלער באָרד, איך אַ קליין יונג אויסגעמוטשעט ייִנגל, בין געשטאַנען פאַר אים מיט מורא און דרך ארץ.

— „וואָס קענסטו“ ? איז געווען זײַן ערשטע פראַגע.

איך האָב זיך דערשראָקן פאַר זײַן שטרענגן בליק, און טאָן, בין געבליבן שטיין ווי צעמישט, און אַליין ניט וויסנדיק וואָס איך זאָג, האָב געענטפערט : „קינדער פאַרוויגן, פּאָמוניצעס אַרויסטראָגן, הינער האָדעווען“.

— ער האָט מיך באַטראַכט מיט צוויי נאַרישע קעלבערנע אויגן, און געלאַכט אין דער געלער באָרד אַרײַן.

— „איך מײן, וואָס פאַר אַ בעל מלאכה ביזטו ?“

— אה ! דאָס מיינט איר ? האָב איך זיך ערשט געכאַפּט, און אָנגעהויבן פאַרשטיין. איך בין אַ שטיקל שוסטער, אין דער היים האָב איך געלערנט דאָס פאַך, אָבער דאָ בין איך אַזוי גוט ווי גאָרנישט... איר פאַרשטייט? האָב איך געפרעגט אין פאַרלעגנהייט, מיט אַ קורצער צײַט שפּעטער, בין

איך געזעסן ביי אונזערן אַ לאַנדסמאַן, טאַקע אַן אמתן שוסטער און געלערנט דאָס פאַך. מיין ווייבל וועלכע האָט זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס, פון שוואַכקייט, איז געוואָרן אַ דינסט ביי איר פעטער אין הויז, און דערפאַר האָט ער אונז געגעבן עסן, און אַ צימער צום שלאָפן.

אָבער באַלד האָבן זיך אָנגעהויבן פרישע צרות פאַר אונז. אַ יאָר נאָך אונזער קומען אַהער, האָט מיך גאָט באַגליקט, און מיין ווייב האָט מיר געבוירן אַ צווילינג, אַ יינגל מיט אַ מיידל.

דער פעטער מיט דער מומע זענען געוואָרן מלא רציחה אויף אונז, ערשטנס מן הסתם צוליב דעם ווייל זיי אַליין האָבן קיין קינדער ניט געהאַט, צווייטנס האָבן זיי געהאַט אַ טענה, סטייטש ווי קומט עס, אַז אַזעלכע קבצנים ווי מיר האָבן זיך דערלויבט צו האָבן קינדער. הערנדיק די פּרעטענזיעס האָבן מיר ביידע זיך געפילט ווי פאַרברעכער, כאָטש איך האָב ניט געגנוי פאַר־שטאַנען וואָס זיי האָבן געמיינט מיט דעם....

— נאָך דער קימפּעט, פאַרשטייט זיך אַז מיין ווייבל האָט מער ניט געקענט באַדינען דעם פעטער מיט דער מומע, האָט מען אונז געהייסן גיין פון דאָרט. דער פעטער האָט געטענה'ט, אַז ער קען ניט אויסהאַלטן קיין פיר דאַרמאַיעדניקעס, און עס איז ענג אין דער דירה....

— מיר האָבן געפונען אַ קליין שטיבל, און זיך אַהין אַריינגעצויגן, אָבער מיט לייִדיקע ווענט, נאָר אַזוי ווי יידן זענען דאָך בני רחמנים, האָבן זיך די שכנים צעזאַמענגעליינט, און מען האָט אונז אַריינגעטראָגן עטלעכע נוטיקע זאַכן, און אויך אַוועגעלע פאַר די קינדער, דאָס איז געווען אונזער גאַנץ פאַרמעגן.

— דער לאַנדסמאַן ביי וועמען איך האָב געאַרבעט, האָט מיר דעמאָלט מיינע „ווײידזשעס" געהעכערט און איך האָב שוין פאַרדינט אויף אַ שטיקל ברויט, און אויף דירה־געלט.

— ווען איך האָב שוין בעסער געקענט דאָס פאַך, האָב איך זיך אויס־געזוכט אַ בעסערן פּלאַץ, און אָנגעהויבן פאַרדינען ניט שלעכט, און זיך גלייך אַריינגעצויגן אין צוויי שטיבלעך.

— די קינדער זענען דעמאָלט אונטערגעוואַקסן, די אויסגאַבן זענען גע־וואָרן גרעסער, האָב איך געאַרבעט, שווער און ביטער, געמאַכט „אָווערטיימס", און מיין ווייב האָט געוואַשן פרעמדע וועש, כדי עס זאָל זיי ניט פעלן קיין זאַך, די קינדער זענען געוואָרן גרעסער, און אָט האָבן מיר געהאָפט צו האָבן אַ שטיקל נחת פאַר אַלע צרות. האָט אָבער אפנים גאָט נישט געוואָלט, און אונז געשטראָפט מיט פרעה'ס מכות....

ווען די קינדער זענען אַלט געוואָרן צו אַכצן יאָר, האָט אונזער טעכטערל, וועלכע איז אויסגעוואַקסן ווי אַ שיינע בלום, זיך באַקענט מיט אַ קריסט, זי האָט זיך נישט געהיטן, און פאַר אונז דערציילט דעם אמת, מיר האָבן זיך ביי איר גענומען בעטן, זי זאָל אונז ניט פאַרשוואַרצן דאָס פּנים, נאָר זיך בעסער אויסזוכן אַ יידישן אַנשטענדיקן בוי, פון וועלכע עס איז פאַראַן

אַ היבשע צאָל, און מיט אים התונה האָבן ווי עס פירט זיך ביי יידן, אָבער זי האָט דערפון ניט געוואָלט הערן. און ווען די מאַמע האָט איר געסטראַשעט אַז זי וועט זיך דאָס לעבן נעמען, אויב זי וועט דעם קריסט ניט אויפגעבן, איז זי אַוועק פון דער היים, און מיר האָבן מער פון איר ניט געהערט. מיין ווייב איז זער קראַנק געוואָרן, און זיך ניט געקענט באַדינען, אַליין, האָב איך זי געמוזט אַריינגעבן אין אַ אונהיילבאַרער היים. מיין זון האָט זיך דאָס לעבן דערעסן, איז ער אַוועק נאָך אַמעריקע. די ערשטע צייטן פלעגט ער נאָך שרייבן און אַמאָל שיקן אַ פּעקל שפּייז, אַמאָל עטלעכע דאָלאַר, אָבער זייט די לעצטע צוויי יאָר איז ער ווי אין וואַסער אַריין.

איך האָב געמוזט אויפגעבן יענע וואוינונג, און זיך אַהער אַריינגעצויגן. וואָלט איך שוין דאָס אויך פאַרליב גענומען, איז אָבער צוליב דער ענגשאַפט און פייכטקייט דאָ, האָב איך באַקומען רומאַטיזם, וועלכע מוטשעט מיך אויס און איך קען גאַנצע נעכט קיין אויג נישט פאַרמאַכן.

יעדע נאַכט ווען איך גיי שלאָפן, בעט איך זיך ביי גאָט, ער זאָל צונעמען מיין נשמה, וואָרים צוליב וואָס דאַרף איך לעבן, און זיך מוטשן, קען דען די וועלט ניט עקזיסטירן אָן מיר?

אָבער אפילו, ער אויך אין הימל איז אויך נישט דערזעלבער ווי געווען ער האָט אויך אויפגעהערט רחמנות צו האָבן אויף עלענדע און קראַנקע מענטשן, לאָזט זיי דוקא לעבן, און ווער ווייסט ווי לאַנג ער וועט מיך נאָך דאָ האַלטן אויף צו להכעיס....

אָט אַזוי ענדיקט באַנטשע זיין ביאָגראַפיע צוזאַמען מיט מיינע שיך. צום סוף טוט ער אַ שווערן זיפץ, אַ שפּיי אויף איין שוך, און אויפן צווייטן, נעמט אַ באַרשט מעשה עקספּערט, פּוצט זיי אויס, און דערלאַנגט מיר די שיך. איך באַצאָל אים מיט דאַנק, ווינטש אים צו אַ גוטן טאָג, און באַפריי דאָס בענקל פאַר אַ צווייטן „קאַסטאָמער", וועלכער וועט אודאי באַלד קומען און אויסהערן באַנטשן וואָס שווייגט נישט....

ס. פּאַלמע

ס'שווימט אַ שיף

אַ שיף אויפן ים מיט מאַסט־בוים און רודער,
דער שיפס־קאַפּיטאַן אַן אייגענער ברודער,
מאַטראָזן, פּאַסעזשירן, — צוזאַמען אַ קייט:
זיי ציט צו אַ האַפן מיט ברכה באַגלייט.
איינמאָגנען ירושות פון אור־אַלטע צייטן,
זיי זיינען עס תופס, זיי ווייסן באַצייטן:
זיי זיינען געריפּטע, דורך פייער געריייניקט,
עס האָט זיי דער גלויבן אין מאָרגן, געאייניקט, —

געמיינזאמער גלות, דער אייגענער פייער,
האט טיף אין די הערצער אויסגעקריצט — פרייער, —
פרייער צו לעבן און ליבן געזאנגען
פון פרייהייט, און גלויבן אין הארצנס־פארלאנגען!
פרייהייט צו בויען און זייען און פלאנצן!
פרייהייט פאר קינדער, צו לעבן און טאנצן!

א שיף אויפן ים וואס פירט צו א האפן:
געבראנדיקטע ברידער געסטעמפלט ווי שקלאפן,
מיט הערצער ווי בעכער, מיט טרערן פארפילטע,
מיט רוחות און שדים, מיט אלע געשפילטע,
מיט יעדן געטרונקען פון בעכער די טרערן,
מיט יעדן געזונגען ס'געזאנג פון ניט־ווערן,
פון מתים די בערגער אן קבר, אן ארון,
פון גסיסה דער כארכלען נאך ליגט אין זכרון, —
דאס אלץ איז פארשאלטן, ס'א וויסטע בהלה!
דאס אלץ האט געאייביקט דעם גלויבן אין גאולה!
דעם גלויבן אין מארגן אין הארץ איינגעקריצטער!
דאס רייסט זיך פון הערצער, אט איצטער! אט איצטער!
ווען שיף אויפן ים וואס הויבט זיך און ווארפט זיך,
ווען שטורעם רייסט זינען וואס לייטערט און שארפט זיך
און אלץ איז געהויבן און אלץ איז געזעליגט....
ס'איז יעדער געדעכעניש איצטער געהייליקט!

און ס'אקערט די שיף איצט די כוואליעס ווי גרידעם.
אויך מייוועס אומפליען און מאכן מרידות:
זיי האבן פון ווייטנס האריזאנטן דערזען;
עס האט זיי די גאולה מקדש געווען,
מיט גינגאלד באלויכטן און קרושה־געזאנגען,
סימפאנישע טענער פון סערפן און שטאנגען:
דאס איז עס דער אנזאג פון מייוועס און שטורעם,
דאס איז עס דער אנהויב, אט וואקסט ער, דער טורעם!
אן אייגענער מעקא, אן אייגענער גליק!
פארברענט זיינען בריקן, קיין וועגן אויף צריק!
פארויס מיינע ברידער, — מאטראזן, קאפיטאן —
עס איז נאך א מארגן פאר וואגלער פאראן!

יוסף הלל לעווי

שמע ישראל
(סוף)

ווען פריץ הינצלע איז פון שול ארויס, האט זיין אלטער כעס מיט דער ניי צוגעקומענער באליידיגונג נאך מער אויפגעביטערט אין אים, זיינע ליפן האבן זיך פארקרומט ווי ער וואלט פון א ניפטיקער שלאנג געביסן געווארן. און אין זיין מח האט גענומען ארומקריכן א געדאנק — ווי א בייזע הונגעריקע ראט: ניין, ניין! ער מוז זי איינגאנצן האבן, זי מוז עס אויך פילן, און פשוט אויסגיין דערפילנדיק....

און זיין פון לאנג דערנידריקטער שטאלץ אויסגעמישט מיט דער ניט דערווידערטער סעקסואליטעט — האבן ווידער אויפגעשטורעמט אין זיין הארץ נאך נקמה... יא, צו נעמען נקמה אן איר פאר אלע צייטן!... און דאס דאזיקע נקמה געפיל האט געזידט, געפלאקערט און געברענט אין אים, — געזוכט זיך אויסצולעשן אין איר יידישן בלוט!...

העלגא, וועלכע איז אין דער סינאגאגע געבליבן האט ניט געגלויבט אין זיינע רייד. זי איז ווידער צום ארון קודש ארויף, ארויסגענומען א ספר און עס אין איר מאנטל איינגעהילט, און דארט אזוי א מאמענט א פארטראכטע געבליבן שטיין אומבאוועגלעך... האפנדיק אז דערמיט וואס ער האט זי יעצט אזוי שטארק געקושט און זי האט אים גערופן ליבער הער גאולייטער און גנאדע ביי אים געבעטן, וועט ער איר שוין זיכער מער קיין שלעכטס טאן, נאר גלויבן אז זי וועט שפעטער זיין בקשה ממילא אויספירן. ער וועט אוודאי הייסן די פינסטערע קליקע פון דער סינאגאג זיך אפציען כדי ס'זאל קיינער זיך פון גארניט דערוויסן...

איר נאאיוו־קינדישער גלויבן האט פשוט ניט געאנט צו וואס עס איז נאך אלץ פעאיק אזא ברוטאלער מענטש, וואס האט שוין נעהאט איר פאטער פארשלעפט, א דאנק זיין אלטער ניט דערפילטער תאווה צו איר, וואס איז נאך מער צורייצט געווארן דורך איר פרישער און טיפערער דערנידריקונג לגבי אים... איר יונג און בליענדיק לעבן האט זיכער אין ברען פון התחייבות, וואס די טראגישע סיטואציע האט אויף איר ארויפגעלייגט, אין גאנצן פארגעסן אן איר עקזיסטענץ... די געוואלטיקע פאראנטווארטלעכקייט פון איר נשמה האט זיך עפעס אין אזא מין אויסטערלישן גלויבן איינגעהילט — וועלכער איז געווארן לייכטזיניק צו איר לעבן... און דערפאר האט זי עס אפשר נאר פאר א ווייטערדיקע דראאונג אנגענומען, ווען זי האט נאכאמאל פון דרויסן פריץ הנצלעס ווארנענדיקן רוף דערהערט: ווען זי וועט ניט תיכף פון דער שול ארויס, ווען ער וועט האבן דריי געציילט, וועט ער די שול מיט איר אין איינעם פארברענען... אדער זאל דער דאזיקער רוף, זי נאך מער אנגעאייפערט האבן פארעקשנט צו בלייבן אין שול אזוי לאנג ביז ער וועט פון דער שול ניט אפטרעטן? מחמת דער פשוטער ווירקלעכקייטס זין איז פון איר אנטרונען און זיין ארט האט פארנומען דער פארפירערישער אבערגלויבן,

וואס גרעניצט אפט נאר מיט א פאנטאסטישער אומנארמאליטעט. זי איז ניט בכח געווען זיך פארצושטעלן, אז איין מענטש וועט קענען נעמען א צווייטן לעבעדיקן מענטש און אים לאזן קאלטבלוטיק פארברענען אינאיינעם מיט א שול... פאר העלגאס אויגן איז נאר געשטאנען איר אלטע מוטער, מט די אויס־געשטרעקטע הענט ווארטנדיק אויף איר, און זי האט געהערט ווי איר טרויע־ריק קול ציטערט: העלגא, העלגאלע, מיין איינציק קינד! פארגעם ניט אז דו האסט דיין מאמען צוגעזאגט גלייך צוריקצוקומען צו איר...

יא, אומקערן קאן זי זיך דערווייל נאך ניט, ביז זי וועט ניט האבן צו ערשט דערפילט איר הייליקן חוב...

פלוצים האט זי ווידער דערהערט פריץ הינצלעס שווידערדיקן קול: — „יידין — איינס...“ און העלגא איז אדורכגענומען געווארן פון די פארשיי־דענע געפילן וואס האבן דערוואכט אין איר...

פון איין זייט האט זי ניט געגלויבט אז ער וועט זיין ביכולת א מענטש מיט א שול צו פארברענען; פון דער אנדערער זייט, איז עפעס פון די אלע געפילן אויסגעוואקסן אזא מין געפיל — וואס איז אזוי ווי א פלאם אריבער־געקלעטערט איבער דעם העכסטן טורעם פון איר הילפלאזיקייט... און זי האט זיך נאר געקלאמערט אן איר ניט גלויבן... זי האט אליין ניט געוואוסט וועל־כעם געפיל עס איז שטארקער געווארן פון די געפילן וואס האבן געקעמפט אין איר: צי דאס געפיל פון רחמנות און צער צו איר טייערע מוטער; צי דאס הייליק גרויסע געפיל די תורה צו באשיצן — וועלכע איר פאטער האט אזוי געליבט און געאכט...

העלגא האט נאר געוואוסט אז אלע געפילן האבן זיך אין איר פאראיי־ניקט און זי געצוואונגען, זיך ניט אונטערצוגעבן, נאר שטאלץ און ערלעך צו פארבלייבן אזוי ווי איר פאטער און אלע אבות, וואס זייער הייליק געבליט פליסט אין איר, און וואס זייער באפעל, די תורה מיט דער סינאגאג צו באַ־שיצן, איז גרעסער און שטארקער פון אלע באפעלן אין דער וועלט!...

און ווידער האט פריץ הינצלעס קול שווידערדיק פון דרויסן אריינגע־דרונגען, אין דער הייליקער שטילקייט פון דער סינאגאג, אבער דאס מאל נאך קאלטבלוטיקער ווי פריער — „יידין — — צוויי!“...

און זי האט דערשפירט אז עס איז אין איר געבוירן געווארן אן איבער־מענטשלעכער כח, זיך צו ווערן פאר אלע דורות, און ניט אויסצופירן זיין פינסטערן באפעל, זאל עס אפילו איר לעבן קאסטן!

זי איז אויך איבערצייגט געווען אז דאס וועט ער פארט ניט קאנען טון, שוין א דאנק זיין ליבע צו איר, דערפאר האט זי עס בשום אופן ניט געוואלט גלויבן...

אבער פריץ הינצלע האט יא אנגעהויבן צו גלויבן, אז מיט דער העלגא איז עפעס „דער טויפל לאס“... און דערפאר איידער ער האט געוואלט „דריי“ אויסרופן, איז אים אין זיין קאפ אויפסניי טונקל געווארן, און אין זיין הארצן האט עס אים אנגעהויבן צו נאגן — א שאד, ווארהאפטיק א שאד, אזא שיינ־

קייט... אזא ווייכער, עלאסטישער און דופטנדיק רייציקער גוף...

אבער טפוי! זי איז דאך ניט מער ווי א הור, — האט ער געטראכט — כא, כא כא! ער האט זי דאך שוין געהאט... וואס, אפשר ניט?! עס קאן זי דאך אויך שוין יעדער האבן... יא, יעדער, יעדער, יעדער! — האט ער גע־זוכט צו פארשרייען זיין פארנעפלטן געוויסן וואס האט אן זיינע רייד ניט געוואלט גלויבן... און אלס א נקמה אן זיין שוואכקייט וואס האט אים ביז איצט געשטערט זי צו באזיצן אויף אן אמת... האט ער ווי משוגע אויסגע־רופן: „דריי!“

אבער העלגא האט עס נאך אלץ ניט געגלויבט.... ניט זי האט זיך דער־פילט הילפלאז, און ניט זי האט געהאט מורא פאר אים, מחמת זי האט נאך פארמאגט איר לעבן, אויף צו קאנען זיך ווערן אנטקעגן אים און ניט צו מוזן אויספירן זיין באפעל...

„קאמעראדן, לאזט די פלאמען פלאקערן!“ — האט הינצלע אויסגע־שריען.

באלד דערנאך איז א געוואלטיקער פלאם צום הימל ארויפגעשאסן, און נאך אים זענען ברענענדיקע זיילן נאכגעשפרונגען, זיך אויפגעשטעלט טורעמ־דיק הויך, און אומגעפאלן, ביז זיי זענען צוברעקלט געווארן אויף פיץ־פיצלעך.

העלגאן האט זיך אויסגעדאכט ווי זי וואלט דערהערט א הארצרייסנדיקן יאמער, אויסגעמישט מיט א וואָרנענדיקן צארן... און באלד ווידער א שטומען געפליסטער: ווי די נשמות פון אלע סינאגאגן און תורות, וואלטן אויף איינ־מאל אויפגעציטערט און אנגעהויבן מיט שרעק וידוי צו זאגן פאר איר, אויס־שטרעקנדיק זייערע שוואכע הענט, ווי הילפלאזע קינדער און גערופן, געבעטן, געוויינט: באהיט און באשיץ אונז, ש־מ־ע ישראל, ש־מ־ע י־ש־ר־א־ל!...

און פון די זיך שלענגלענדיקע פלאמען, זענען פאר איר אויך אויפגע־שטאנען דורות מיט יידן, אין זילבערווייסע קיטלען, מיט טליתים פארהילט, און וויינענדיקע פרויען נאך פארטיפט אין זייערע תפילות... יא, גאנצע דורות — מיט זייערע סעודות, חתונות, לויות און הזכרות נשמות... אלע זייערע הייליקע פארשטומטע תפילות האבן ווידער אויפגעקלונגען אין אירע אויערן, און זי האט זיי ארומגענומען און צוגעדריקט ווי א קינד צו איר הארצן... און זי האט זיי געשוואוירן, ניט צו לאזן אונטערגיין און אויסגעמעקט ווערן פון דער אייביקייט... נאר זיי צו הייליקן, באשיצן און אויפצוהאלטן מיט איר אייגענעם לעבן...

אזוי איז העלגא געשטאנען ביים ארון קודש מיט דער פארהילטער תורה אין דער האנט און געזען, ווי אין חלום די פלאמען זיך שלענגלען, קריכן וואס אמאל נענטער צו איר, און אנגעפאנגען צו קושן און באלעקן די זוימען פון איר קלייד, און די זיידענע הויט פון איר צארט מיידלשן גוף...

ביז איר לייב האט אויף איינמאל דערשפירט דעם ביטערן ניכטערן ווייי פון דער טרויעריקער ווירקלעכקייט... אן וועלכער איר נשמה האט די גאנצע צייט ניט געוואלט גלויבן...

זי האָט אויפגעעפנט פון חלום אירע גרויסע שוואַרצע אויגן און אויסגערופן: „אַלמעכטיקער גאָט אין הימל, דערבאַרם זיך!“ אָבער די תורה האָט זי פון אירע הענט ניט ארויסגעלאָזן, נאָר זי פעסטער צו איר הארצן צוגעדריקט. און עס איז איר געקומען אויפן זינען איר פאָטערס הייליקע געבעט — וואָס ער האָט תמיד געזאָגט ווען ער האָט זיך געפונען אין דער גרעסטער געפאַר...

דערווייל האָט דער רויך מיט די פלאַמען אַלץ שטאַרקער און הייסער אומאַרעמט, צעקעמט מיט אַ פורפורנעם קאַם איר סאַמעט שוואַרצע האָר און דער ווייטיק איז לאַנגזאַם, אַזוי ווי אַ גליטשיקע שלאַנג, צו די עדערלעך פון איר באַוואוסטזיין צוגעקראָכן, און זיי אָנגעהויבן שטום און טיף צו בייסן און איינציקווייז, איינציקווייז, פונאַנדערצורייסן... זי האָט צוזאַמענגענומען אירע לעצטע כחות, — פעסטער, שטאַרקער, די „טאָראַ“ צו איר הארצן צוגעפרעסט און געטאָן אַ לעצטן פאַרצווייפלטן אויסגעשריי: ש־מ־ע י־ש־ר־א־ל!

אין דעם זעלביקן מאָמענט, האָט זיך דערהערט אַ געוואַלטיקער אויפרייס, מיט אַ מוראדיקן קראַך...

דאָס אָרימע יידישע מיידל מיט דער ספר תורה אין דער האַנט איז באַדעקט געוואָרן מיט צישנדיקע פלאַמען, און צעגליטע שטיינער פון דער צעשטערטער שול. נאָר אינעם פייערדיקן אויר, האָט נאָך אַלץ געציטערט און געריסן זיך דורך די וואָלקנס טיף אין הימל אריין איר לעצטער אויסגעשריי: ש־מ־ע י־ש־ר־א־ל!...

By Appointment
Dealer in Antiques to
H.M. QUEEN MARY

CAMEO CORNER
(Proprietor: Mosheh Oved)
are
Buyers and Sellers
of
Interesting Old Jewels

26 MUSEUM STREET,
LONDON, W.C.1.
MUSeum 0401.

„די צייט“
געגרינדעט אין 1913 פון
מאָררים מייער

די איינציקע יידישע צייטונג
אין ענגלאַנד.
(בשעת דער מלחמה —
די איינציקע אין איירָאָפּע.)

עזרא סאסנאָוויטש

ענגלישע יידן אין עקאָנאָמישן קריזיס

די סיבות פון שווערן עקאָנאָמישן קריזיס אין ענגלאַנד זיינען גוט באַקאַנט; די הויפט סיבה איז נאָך מלחמה'דיקע עקאָנאָמישע אויסשעפונג און אונטערפּראָדוקציע. די צוויי כאַראַקטעריסטישע שטריכן זיינען גלייכצייטיק די הויפּטפּונקטן וועלכע אונטערשיידן די איצטיקע לאַגע פון די פאַריקע ווירטשאַפטלעכע קריזיסן, וועלכע פלעגן זיך רעגולער איבערחזרן אין דער קאַפּיטאַליסטישער ווירטשאַפט פון פאַרשידענע לענדער.

אין דער פאַרגאַנגענהייט פלעגן עקאָנאָמישע קריזיסן ענטשטיין דאַן, ווען, דאָס לאַנד האָט געהאַט אַן איבער־פּראָדוקציע, ווען די פאַבריקן האָבן פּראָדוצירט מער ווי דער קויפסקראַפט פון די קאָנסומענטן, ווען מיליאָנען זיינען געוואָרן ארבייטלאָז און האָבן נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו קויפן די אַלערטיקע פּראָדוצירטע סחורות, און ווען די מאַגאַזינען זיינען געווען איבערפולט מיט סחורות און רוי שטאָפן, פאַר וועלכע עס איז נישט געווען קיין אָפּזאַץ. דער „נאָרמאַלער“ רעזולטאַט פלעגט זיין דאָס פאַרמאַכן פון פאַבריקן, פאַרקלענערונג פון פּראָדוקציע, פאַרגרעסערונג פון ארבעטסלאָזיקייט, פאַלן פון מקחים פון סחורות א.א.וו.

די לאַגע איז איצט אָבער גאַנץ אַנדערש, מיר לעבן איבער אַ שטאַרקן עקאָנאָמישן קריזיס, טראָץ דעם וואָס מיר פּראָדוצירן אין ענגלאַנד וויפיל עס איז נאָר מעגלעך, אַלע פאַבריקן ארבעטן אויף אַזוי פיל וויפיל זיי קענען באַקומען די ארבעטער, און די רוי־שטאָפן, עס איז נישטאָ קיין ארבעטסלאָזיקייט — קאַפויר עס איז פאַראַן אַ גרויסער אָנבאָט פאַר מער ארבעטער, און ענגלאַנד האָט געמוזט אריינעמען הונדערטער טויזנטער אויסלענדערשע ארבעטער (פּאָליאַקן, אוקראַינער, ליטווינער און דייטשן). די באַדינגונגען פון ארבעט, די ארבעטסלוינען און די אַלגעמיינע באַציאונגען צווישן ארבעטער און אונטערנעמער האָבן זיך געענדערט לטובת דעם ארבעטער; און אינדיווידועל פילן זיך סיי די ארבעטער און סיי די אונטערנעמער בעסער ווי עס איז פריער, ווייל זייער הויפט עקאָנאָמישער שונא, די מורא פאַר ארבעטסלאָזיקייט און די מורא פאַר איבערפּראָדוקציע האָבן דערווייל פאַרשוואונדן.

אָט אַזוי זעט אויס די לאַגע אויפן ערשטן אויגנבליק, און עס קען זיך אפשר דאַכטן אַז דער איצטיקער קריזיס איז אפשר עקאָנאָמיש געזונטער סיי פאַרן ארבעטער סיי פאַרן אונטערנעמער ווי די אַמאָליקע פּראָספּעריטים... דאָס איז אָבער נאָר אַ פּאַראַדאָקס, ווייל ענגלאַנד מאַכט דורך נישט נאָר אַ פּעריאָדישן עקנאָנאָמישן קריזיס נאָר אויך אַן עקאָנאָמיש סאָציאַלע רעוואָלוציע. עס קומט פאָר אַ גרינדלעכע ענדערונג אין דער אָרגאַניזאַציע, פאַרהעלטעניש און לייטונג פון קאַפּיטאַל פּראָדוקציע און פינאַנסן. די פּאָליטיק פון דער ענגלישער ארבעטער פּאַרטיי האָט גורם געווען אַ גרינטלעכע איבער-

שיכטונג אין פאַרשידענע צווייגן פון אינדוסטריע, מלאכה, אַרבעט און האַנדל; דער טרייב צו פאַרגרעסערן דעם עקספאָרט, די טענדענץ צו פאַרקלענערן דעם אימפאָרט הויפטזעכלעך פון לענדער וואָס זיינען נישט אין דער שטערלינג בלאָק, די אָנשטרענגונג צו פּראָדוצירן קודם כל דאָס וואָס אויסלאַנד פאַרלאַנגט און נישט וואָס דער ענגלישער קונה האָט אַמליבסטן, די קאָנטראָל פון פינאַנץ און די קאָנטראָל פון אַרבעט און אַרבעטער, דאָס אַלץ האָט געשאַפן אַ גאַנצע ריי נייע קאָמפּליצירטע סאָציאַלע און עקאָנאָמישע פּראָבלעמען.

און ווען מען שטעלט די פראַגע ווי האָט דאָס אַלץ געווירקט אויפן עקאָנאָמישן מצב פון ענגלישן יידנטום? — קען מען ליידער קיין דירעקטן ענטפער נישט געבן, ווייל דער ענטפער דאַרף אַרומנעמען גאָר אַ גרויסן פעלד, ווייל יידן זיינען צעשפּרייט אין אַסך צווייגן פון ענגלישער ווירטשאַפט, און די ענדערונגען זיינען נישט געווען איבעראַל גלייך.

כאַראַקטעריסטיש איז צום ביישפּיל דער פאַקט אַז דער דייטשער און מיטל־אייראָפּעאישער יידישער פּליט, וועלכער איז מיט 10 יאָר צוריק געווען אַ „רעפיודזשי" איז איצט אַ יחסן, ווייל אַ גרויסער טייל פון די פּליטים פאַרשטייען ווי צו אָרגאַניזירן און ווי צו פירן אַן עקספּאָרט געשעפט. און די געוועזענע פּליטים פון דייטשלאַנד און טשעכן און פּוילן פאַרנעמען איצט אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער איצטיקער גרויסער עטנוויקלונג פון ענגלישן עקספּאָרט.

עס זיינען אָבער אויך פאַראַן אַסך געביטן פון האַנדל און אינדוסטריע וואו יידן האָבן ספּעציעל געליטן צוליב דעם עקאָנאָמישן קריזיס. עס דאַרף אָבער ווערן שאַרף אונטערגעשטראָכן אַז יידן האָבן געליטן נישט צוליב אַנטיסעמיטישע עקאָנאָמישע דיסקרימינאַציע נאָר צוליב אומאָפּהענגיקע אָביעקטיווע עקאָנאָמישע סיבות. און מען קען מיט גרויס צופרידענהייט פעסטשטעלן אַז אין ענגלאַנד זיינען דערווייל נישט פאַראַן קיין שום שפּורן פון עקאָנאָמישע דיסקרימינאַציע קעגן יידן, אַלע געביטן פון עקאָנאָמישער אַקטיוויטעט זיינען פריי און צוטרעטלעך פאַר יידן אויפן זעלבן אופן ווי פאַר אַלע אַנדערע בירגער, טראָץ דעם האָבן אָבער דאָך יידן אין ענגלאַנד געליטן פּראָפּאָרציאָנעל מער פון איצטיקן קריזיס ווי אַלע אַנדערע שיכטן פון דער באַפעלקערונג.

עס איז נישט פאַראַן קיין גענויע סטאַטיסטיק פון דער פאַרטיילונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין ענגלאַנד אין פאַרשידענע צווייגן פון האַנדל אינדוסטריע און מלאכה: מען קען אָבער פעסטשטעלן אין אַלגעמיינע שטריכן אַז די הויפּט־צווייגן וואו יידן זיינען באַשעפטיקט זיינען די קליידונגס אינדוסטריע, וואו יידן זיינען שטאַרק פאַרטראָטן אין אַלע דריי געביטן, דאָס הייסט אַלס אינדוסטריעלער, אַרבעטער און אין דער דיסטריבוציע, מעבל־אינדוסטריע, אין ראַדיאָ און מוזיקאַלישע אינדוסטריעס, לייכטע אינזשינערונג און הויזעכלעך לייכטע עלעקטרישע אַרטיקלען, פּלאַסטיק, צירונג

און שמוק־זאַכן, ראַדיאָ און מוזיקאַלישע אינסטרומענטן, פאַרווײלונגס־אינדוסטריע איינשליסלעך פילם טעאַטער און סינעמאַ, און פאַרשטייט זיך אין האַנדל און פאַרטיילונג פון אַלאַרטיקע סחורות.

די איצטיקע אַלגעמיינע ענגלישע עקאָנאָמישע פּאָליטיק, וועלכע שטרעבט קודם כל צו פּראָדוצירן די אַרטיקלען פון ערשטן געברויך פאַרן לאָקאַלן מאַרקעט, אַלערליי אַרטיקלען פאַר אינוועסטיציעס, וואָס מען דאַרף פאַר דער רעאָרגאַניזירונג פון אינדוסטריע, און די אַלע אַרטיקלען פאַר וועלכע עס איז פאַראַן אַן אָנבאָט פאַר עקספּאָרט, האָט געהאַט אַ נעגאַטיווע ווירקונג אויף די אַלע צווייגן וואו יידן זיינען באַשעפטיקט.

אפילו די קליידונג אינדוסטריע וואָס האָט געהאַט אַ פּעריאָדע פון פּראָספּעריטי אין פאַרלויף פון די מלחמה יאָרן מאַכט איצט דורך אַ קריזיס. די סיבה איז וואָס ענגלאַנד שיקט אַרויס וויפיל טעקסטילס עס איז נאָר מעגלעך אויף עקספּאָרט און באַגרעניצט שטאַרק די פּראָדוקציע פאַרן פאַרברויך אין לאַנד. יידישע שניידער וועלכע האָבן שוין כמעט ווי פאַרגעסן וואָס עס הייסט אַרבעטסלאָזיקייט זיינען איצט אָן אַרבעט, אַ גרויסע טייל פאַבריקן האָבן זיך פאַרמאַכט, אַרבעטער לוינען זיינען שטאַרק געפאַלן, און סיי די אַרבעטער סיי די אונטערנעמער געפינען זיך אין אַ שווערער לאַגע.

עלעקטרישע אַרטיקלען און ראַדיאָס זיינען געווען די ערשטע צווייגן וואָס האָבן זיך שטאַרק ענטוויקלט אין די ערשטע צוויי נאָך מלחמה יאָרן. מען האָט באַוואונדערט ווי שנעל די ראַדיאָ פאַבריקן האָבן באַוויזן צו פּראָדוצירן פאַרן „שלום" מאַרק, די רעגירונג האָט אָבער אָפּגעשטעלט די ענטוויקלונג ביי אַרויפלייגן ספּעציעלע פאַרקויפס־שטייערן און ביי אַוועקנעמען פון דער אינדוסטריע די ערלויבענישן פאַר רוי מאַטעריאַלן.

די פּלאַסטיק אינדוסטריע וואו יידן האָבן אינוועסטירט אַסך קאַפּיטאַל סיי אין קלענערע און סיי אין גרעסערע אונטערנעמונגען געפינט זיך איצט אין אַ שווערער לאַגע צוליב די זעלבע סיבות, די פּראָדוקציע פאַרן גוטן לאָקאַלן ענגלישן מאַרק איז אָפּהענגיק פון דעם עקספּאָרט וואָס דער פאַבריקאַנט קען מאַכן, און אַזוי ווי די קאָנקורענץ אויף די אויסלענדישע מערק איז גרויס, ווערט אויך אויטאָמאַטיש די פּראָדוקציע אויפן אינערלעכן מאַרק פאַרקלענערט.

די מעבל אינדוסטריע וואו יידן זיינען, אַזוי ווי אין קליידונג, געווען שטאַרק פאַרטראָטן סיי אַלס אַרבעטער, סיי אַלס אינדוסטריעלער און אין דער פאַרטיילונג מאַכט אויך דורך אַ שווערן קריזיס צוליב די זעלבע סיבות וואָס אַנדערע אינדוסטריעס, עס זיינען נישטאָ קיין רוי־מאַטעריאַלן, די פּראָדוקציע איז באַגרעניצט צו ביליקע אַרטיקלען פון „יוטיליטי". די מאַשין איז גענוג גוט כדי צו פּראָדוצירן די ביליקע מעבל, און פאַרשטייט זיך אַז דער מעבל־מסחר איז באַגרעניצט ווייל די יוטיליטי מעבל ווערט פאַרטיילט און אַן אַרטיקל וואָס ווערט פאַרטיילט קען קיין מסחר נישט מאַכן...

א טיפע אנאַליז וועט ווייזן, אַז כמעט אַלע הויפּט צווייגן פון יידישער באַשעפטיקונג זיינען געוואָרן שטאַרק געשעדיקט פון איצטיקן קריזיס, און פאַרשטייט זיך אַז די דאָזיקע עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג, טראָץ דעם וואָס עס איז נישט קיין פועל יוצא פון עקאָנאָמישער דיסקרימינאַציע שאַפט אַ דערדריקטע שטימונג צווישן יידן אין ענגלאַנד; די שטימונג ווערט פאַרשאַפט צוליב די שווידערלעכע פּאָליטישע ווינטן וואָס בלאָזן פון דער פאַרשטאַרקטער פאַשיסטישער אַנטיסעמיטישער אַגיטאַציע.

טראָץ די שווערע שטימונגען קומט אָבער גלייכצייטיק פאַר אַ דינאַמישער פּראָצעס פון עקאָנאָמישער איבערשיכטונג צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אין ענגלאַנד; יידישע אונטערנעמער און קאַפּיטאַליסטן דרינגען אַריין אין צווייגן וואו זיי זיינען פריער נישט געווען אַזוי שטאַרק פאַרטראָטן, און יידישע אַרבעטער, ווילנדיק צו נישט ווילנדיק גייען צו צווייגן פון אינדוסטריע און אַנדערע באַשעפטיקונגען וואו מען פלעגט געפינען זייער ווייניק יידן. און עס איז קיין צווייפל נישט אַז אויב די איצטיקע עקאָנאָמישע פּאָליטיק פון געבן אַלעמען גלייכע מעגלעכקייטן אין אַלע צווייגן וואָס זיינען וויכטיק פאַר דער נאַציאָנאַלער עקאָנאָמיע וועט אָנהאַלטן, וועט די יידישע באַפעלקערונג אין ענגלאַנד זיך צופּאַסן צו די נייע באַדינגונגען; דער איבערגאַנגס פּראָצעס וועט אָבער זיין פאַרבונדן מיט אַסך אינדיווידועלע ליידן. אָבער קעגן דעם קען מען ליידער גאָרנישט העלפן — ענגלישע יידן נעמען דעם קריזיס, פילאָזאָפיש — צרת רבים חצי נחמה.

ש. ערנסט

צפת האָט זיך מיט וואָס צו באַרימען *

לענג אויס אַרום ארץ־ישראל אָנהויבענדיג פון גרעניץ פון איראַק ביז חיפה זיינען אויסגעלייגט נאַפט־רערן. ווער אָבער גיט זיך די מי אַ טראַכט צו טאָן: ווער ס'איז געווען דער ערשטער וואָס האָט אַנטדעקט דעם אויל? דער פאַרדראָס איז נאָך גרעסער, אַז מען דערמאָנט זיך אַז דער ערשטער וואָס אויף זיין קאָנטאָ קאָן מען צושרייבן די גרויסע דערגרייכונגען פון דעם אויל אין אַראַביען איז געווען אַ ייד פון צפת, און ניט עפּעס אַבי ווער, נאָר אַ גרויסער וויסענשאַפטסמאַן, וואָס אי לאָרענס און אי געטרוד בעל דערמאָנען זיין נאָמען מיט יראת־הכבוד.

* די שטאָדט פון די מקובלים, צפת, האָט געהאַט נישט נאָר גרויסע מיסטיקער, נאָר אויך וויסענשאַפטסלייט און ערפינדער. איינער פון זיי האָט אַנטדעקט דעם אויל אין מזרח און האָט פאַרשאַפט דעם קעניג פון אַראַביען איבן סאַאיד אַ גרויסן פאַרמעגן. ש.ע.

בעת כ'בין געווען זומער אין צפת האָב איך זיך אָנגעהערט וועגן דאָזיקן ייד אַ גאַנצן פּאַק מיט מעשה'לאַך. די צפת־ער יידן באַרימען זיך מיט זייער חיים יאיר'ן. זיי דערציילן ווי ער פלעגט אָפט אַוועק פון שטוב און פאַרבראַכט אין טבריא ביים ים־כנרת.

קיינמאָל איז ער נישט מיד געוואָרן קוקנדיק אויף דעם ווייטן שטח צווישן הימל און ים און זען ווי שען די כוואַליעס שפּילן זיך, שטייגן און זינקען.

ווילד שטיפעריש פלעגט ער זיך לאָזן ווען נישט ווען אין אַ גאַלאָפּ אין די בערג פון כנען. ער האָט גע'חלומ'ט שטענדיק אויסצופאָרשן דעם ברעג פונם ים און זיין נייגונג צו געאָלאָגיע האָט זיך שוין אַרויסגעוויזן ביי אים יינגלווייז.

קיינער פון די אַרומיקע אין דעם פאַרוואָרפענעם שטעטל צפת, וואָס ליגט צווישן די בערג פון גליל העליון, האָט נישט געלייגט קיין אַכט אויף דעם יונגן בעל־דמיונות וואָס וואַקסט אונטער אין צפת און דרייט זיך אַרום מיט די געקרייזלטע פיאה'לעך, זיצט און לערנט אין דער ישיבה און אין דער פרייער צייט איז ער אָנגעשטעלט אַלס אַ „ספרא רבה" ביים כולל פון גאַליציען.

דאָס גאַליציאַנער כולל איז דאָס חשוב'סטע אין צפת. און דער יונגער שרייבער פון כולל איז אַן אָנגעזעענער מענטש אַזש ביים ממונה, וואָס וואוינט אין דראָהאָביטש. זיינע בריוו פאַרן כולל צייכענען זיך אויס מיטן שענעם כתב און מיט די געפערלטע אותיות'לאַך און וואו געפינט איר נאָך איינעם, וואָס קאָן שרייבן אַזוי שען די אַדרעסן?

שפּאַצירנדיק אָבער אינם גאָרטן פון זיינע חלומות וועבט זיך ביים יונגן שרייבער פונם כולל אַן אייגענער חלום. דורך עפּעס אַ געהיימניספולער טיר זוכט ער צו אַנטלויפן פון צפת אין דער גרויסער וועלט אַריין. איינער אַליין דרייט ער זיך אַרום איבער שמאָלע געסלאַך פון צפת, איינער אַליין מיט זיין סוד און מיט זיין חלום.

זיין שטרעבונג דריקט ער דעמאָלט אויס אין פּערזען, וואָס זיינען ווי אַן אָפּשפּיגלונג פון זיין נשמה. אַ צאַרטע לירישע נאָטע אַ ווייכע און אַ האַרציקע קלינגט אַזוי אָפט אַרויס פון זיינע נישט־געניטע באַקאַנטע לידער:

„בערג פון כנען, הילט מיר איין,
איר בערג מיט דעם שטראָם פון עין זיתים און קוואַל
בערג, ים כוואַליעס פון כנרת און שיין
פון יעדן זונען־שטראַל.
נעמט צו בערג אין גראָע נעכט
מיין חלום — — —
פאַרזעצט ווי אין אַ קעסטל
ווי אַ פעלד־בלום דעם קעפּל געבויגן".

אין דער שטילקייט פון דער נאַכט האָבן זיך ביי אים געוועבט די פּלענער ווי אַזוי אַוועק פון צפת אין דער גרויסער ברייטער וועלט אַריין און פון די מחשבות'ן האָט זיך ביי אים אַנטוויקלט דער דראַנג צו השכלה.

שפּעטער ווילט זיך אים ווערן אַן אַרכעאָלאָג. ער פילט אַז ער האָט אַ נייגונג דערצו. פאָרט ער פון צפת קיין ירושלים און פאַלט אַריין צום פאָרשער פון א"י־וויסנשאַפט א. מ. לונץ. דער לעצטער טאַפּט אָן מיט די הענט דעם צפת'ער בחור'ל, און ווען דער בחור'ל שטאַמלט אויס זיין וואונטש אַז ער וואָלט וועלן זיין אַן אַרכעאָלאָג פון הייליקן לאַנד, שטעלט לונץ אויף אים אויס זיינע פּאָר בלינדע אויגן מיט שטוינונג.

— אַן אַרכעאָלאָג ווילט זיך אייך זיין....? אַן אַרכעאָלאָג ביי ירושלים'ער יידן! וואָס איז בחור? ווילסט האָבן אַזאַ פּנים ווי איך? ווילסט וואוינען אין אַזאַ קליין צימערל און ווערן בלינד ווי איך?

די דאָזיקע רייד פונם וועטעראַן פון דער אַרכעאָלאָגישער וויסנשאַפט האָבן אָבער נישט ענטמוטיגט דעם יונגען ענטוזיאַסטישן חיים יאיר טויבענהויז און בעת דער באַקאַנטער געאָלאָג בלאַנקענהאָרן קומט קיין ארץ־ישראל מיט זיין וויסענשאַפטלעכער עקספּעדיציע, באַגלייט חיים יאיר בלאַנקענהאָרן קיין עבר־הירדן, און דעמאָלט שוין בליצט אויף ביי אים דער געדאַנק, אַז אַרום ארץ־ישראל זיינען דאָ נאַפט פעלדער.

אין דער געשיכטע פון ערפינדונגען טרעפן מיר אָן אַ סך געשיכטעס, וואָס ווייזן אָן אויף די שוועריקייטן וואָס מאַנכע ערפינדער האָבן געהאַט אין זייער לעבענס־וועג.

איך האָב שוין אַמאָל באַשריבן דעם גורל פון יידישן ערפינדער פונם צעפּעלין דוד שוואַרץ וואָס האָט דערפונדן די לופט־שיף און נאָך זיין טויט האָט זיין ערפינדונג אָפּגעקויפט גראַף צעפּעלין און די לופט־שיף גערופן אויף זיין נאָמען און ס'האָט זיך דעמאָלט געטומלט אין דער וויסנשאַפטלעכער וועלט.

ד"ר חיים יאיר טויבענהויז — דערוויסט מען זיך איצט 20 יאָר נאָך זיין טויט, אַז ער האָט געהאַט גרויסע צרות מיט זיין אַנטדעקונג, אַז דער אָריענט פאַרמאָגט אויל.

אַלס ערפינדער איז ער פון די איינציקע אין מזרח, וואָס האָבן געזוכט צו קאָאָפּערירן מיט די אַראַבער. זייענדיק אַ גוטער קענער פון דער אַראַבישער ליטעראַטור האָט ער הויך געשעצט דאָס אַראַבישע פאָלק און ער האָט שטענדיק געזוכט אַז עס זאָל זיך שאַפן אַ בריק צווישן די דאָזיקע צוויי גרויסע פעלקער פון מזרח.

אַ סך האָט דערצו געהאָלפן זיין דערציאונג און דער פאַקט, אַז ער האָט זיך גע'חבר'ט מיט אַראַבישע געלערנטע און כאָטש ער האָט שטודירט אין דייטשלאַנד, האָט ער געהאַט אַ טיפע שנאה צו די דייטשן און ער איז פון שטענדיק אָן געווען אָריענטירט אויפן נצחון פון ענגלאַנד.

געבוירן אין צפת וואַקסט ער אויס אין אַ פרומער סביבה. אין די ענגע קרומע געסלעך פון דער דאָזיקער קליינער שטאָדט אין די בערג פון גליל איז געווען ווייניק פּלאַץ פאַר קינדערשפּילן, דאָך הויבט שוין אָן יינגלווייז דער קליינער חיים יאיר'ל זיך צו שפּילן מיט שטיינדלאַך און אַז ער וואַקסט אַביסל אונטער דערוועקט זיך אין אים אַ גרויסער דראַנג צו וויסנשאַפט. ער לערנט אויס אייראָפּעאישע שפּראַכן פון אַלענדאָרף'ס אַ מעטאָדע און נעמט זיך יונג צו לימודים.

ער ווערט געוואויער אַז אין לאָנדאָן האָט זיך געעפנט אַ קורס, וואו מען לערנט וויסנשאַפטן דורך קאָרעספּאָנדענץ. פאַרשרייבט ער זיך דאָרט פאַר אַ תלמיד, הויבט ער אָן צו לערנען נישט בלויז וואָס די לערער לערנען, נאָר ער פרעגט קשיות, וואָס מ'דאַרף שוין אָנקומען צו פּראָפעסאָרן, אַז זיי זאָלן זיי פאַרענטפערן.

אין די אָוונטן אינם שיין פון דער לבנה לערנט ער פילאָזאָפיע. גריבלט זיך דאָס צפת'ער יונגל אין דער אַלט־יידישער פילאָזאָפישער ליטעראַטור. דערזעט ער פאַר זיך פלוצים אַ גאַנצן אוצר: דער רמב"ם מיטן „מורה נבוכים"; אלבו מיטן „ספר העיקרים"; דער רלב"ג מיטן „מלחמות השם" — שווימט אַזוי דאָס יינגל אינם טיפן ים פון דער פילאָזאָפישער וויסנשאַפט פאַרפירט וויכוחים מיט מקובלים און מיט חוקרים.

די פילאָזאָפיע אונטערהאַלט טאַקע דעם מענטשן, די חקירות שאַרפן טאַקע דעם מוח, אָבער קיין יסוד האָבן זיי נישט, די אַלע חוקרים. זאָגט איינער בלאָ, זאָגט דער צווייטער גראָ, זיי זיינען זיך סותר איינער דעם צווייטן. פאַרגלוסט זיך חיים יאיר'לען זיך אויסצולערנען די תורה פון דער ערד. צי וואָס פאַרקריכן אין די עולמות־עליונים, אַז ס'איז דאָ אַזאַ סך אויפצוטאָן אָט דאָ אונטער די פיס.

האָט זיך ביי אים איינגעעגנבערט אין קאָפּ די מחשבה, אַז ער מוז פאָרן קיין אייראָפּע און זיך אויסלערנען „חכמת הגעאָלאָגיע".

אין ארץ־ישראל איז צו יענער צייט נישטאָ קיין שום אוניווערזיטעט, פאָרט חיים יאיר טויבענהויז קיין ברעסלוי. די דאָזיקע שטאָדט וואָס איז איצט שוין אַריבער פון די דייטשן צו פוילן און הייסט איצט ווראָצלאַוו האָט נאָך דעמאָלט פאַר היטלערס אויפשטייגן איז זי געווען אַ צענטער פון וויסנשאַפט. דאָרט לערענט ער ביי די וועלט־באַרימטע געלערנטע פּראָפעסאָרן ד"ר מויטעל און ד"ר הינצע. ער ענדיקט מיט גרויסער אויסצייכנונג אַלס געאָלאָג און ער קערט זיך אום פול מיט שענע טרוימען אַהיים. ער נעמט זיך מיט אַלע כוחות אויספאָרשן די געאָלאָגיע פון לאַנד און אויך פון די אַרומיקע לענדער.

קענענדיק אויסגעצייכנט אַראַביש, זייענדיק העלדיש און אומדערשראָקן פאַרקליידעט ער זיך אין אַראַביש־בעדואינישע קליידער, געט צופּוס, שלעפּט זיך מיט בעדואינער איבער די לענדער פון מזרח. ער שלעפּט זיך אַזוי אַרום אין די ווייטעסטע און ווילדסטע געגענדען פון עבר־הירדן, חרן.

בשן, גולן, ביז ער שפארט אן קיין סאאודיע־אראביען.

האט דאך זיינער א חבר אהרן אראנסאן, אנטפלעקט דעם ווילדן ווייץ אויפן בארג חרמון ביים סירישן גרעניץ און די גרעסטע פראפעסארן האבן אים באוואונדערט. טא פאר וואס זאל אויך ער נישט עפעס וואס אנטפלעקן?

און דאס מזל שפילט אים, דעם צפת'ער יונגענמאן, ער פארדינט דעם צוטרוי פון איבן סאאוד'ען, דער הערשער פון מדבר. ער פארט צוזאמען מיט איבן סאאוד'ן און זיי באטראכטן צוזאמען די געגענטן פון סאאודיע.

עס איז נאך געווען פארן ערשטן וועלט־קריג. טערקיי האט נאך געהאט איר ממשלה איבער סאאודיע כאטש איבן סאאוד בונטעוועט שוין די בעדוי־אינער און אלאטראש רייצט שוין אן די דרוזן אין „דזשעבעל דרוז".

דאך זארגט דער צפת'ער עילוי חיים־על און שוין אין יאר 1914 ווערט געשלאסן א קאנטראקט פון דער „טערקיש פעטראלעאום קאמפאניע" מיט איבן סאאוד'ן.

אין אן ארים געצעלט. צווישן צוויי נידריק האלב איינגעפאלענע הייזלעך מיט שטרויענע דעכלאך איז דער קאנטראקט געשלאסן געווארן. קיין טינט איז נישט געווען נענוג, האט דער קעניג פון מדבר אביסל ארייננעשפיגן אין טינטער אריין, דערפאר אבער זיינען די אותיות געווארן מטושטש און שפע־טער, אז טערקיי האט, נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה געוואלט אויפמאנען דעם מאנאפאל אירן, זיינען שוין די נאפט־קוואלן געווען פארקויפט צו די זיגערישע מלוכות פון פראנקרייך און ענגלאנד. אייניקע קאמפאניעס האבן זיך דאן געשאפן: „ראיאל־דאטש" (ענגליש־האלענדישע), „אנגלא־איראניען" (ענגלישע), „סטאנדארט־אויל" (אמעריקאנער) און „פראנסע דע פעטראל" (פראנצויזישע), יעדע איינע מיט 23.75 פראצענט.

חיים'ל טויבענהויז, אז ער האט דערזעען די קאנקורענץ פון די קאמפא־ניעס, האט ביי זיך געטראכט, עס איז דאך זיין אויפטו. האט ער דאך ד"ר חיים טויבענהויז ארויסגעגעבן אין יאר 1917 אין סאמע מיטן ברען פון דער מלחמה, ווען די הארמאטן האבן געדונערט דאס ווערק זיינס „פארשידענע שיכטן פון ערד אין סיריע און ארץ־ישראל" און דאס דאזיקע ווערק דינט דאך אלס דער אורים־ותומים פאר די אלע נאפט קאמפאניעס.

אין וואס אייגנטלעך באשטייט ד"ר חיים טויבענהויז'ם אויפטו, איז נישט גרינג צו דערקלערן פאר געוויינלעכע לעזער. נישט קיין פאכלייט אין געאלאגיע. בעת אבער די איינצעלהייטן זיינען פארוויקלט איז קלאר זיין אנטפלעקונג פון דעם ארץ־ישראל באדן און דאס פאראינטערעסירט אונז דאך אממיינסטן.

ד"ר טויבענהויז ווייזט אן אז ארץ־ישראל איז מייסטענס געבויט פון קרייד. לויט דער וויסנשאפט פון דער געאלאגיע איז עס א צייכן אז אין אור־אלטע צייטן איז ארץ־ישראל געלעגן אונטער טיפע וואסערן פון א גרויסן אקעאן — דאס איז געווען די תקופה פון קרייד אין דער געשיכטע פון דער ערד.

ד"ר חיים טויבענהויז האט אויסגעפארשט העכער פופציק סארטן פון אזעלכע קרייד און ער האט געוואוסט יעדן שיכט ערד צו וועלכן מין ער געהערט.

ער איז אויך דער ערשטער פאלעאנטאלאג, דאס הייסט: דער ערשטער פארשער פון שטיינער וויסנשאפט וואס דער נייער ישוב אין ארץ־ישראל האט ארויסגעגעבן. ביזן קריג האבן זיך מיט געאלאגיע פון ארץ־ישראל פאר־נומען נאר גוי'אישע געלערנטע. מיט אהרן אראנסאן און מיט ד"ר טויבענהויז הויבט זיך אן א נייע תקופה.

ד"ר טויבענהויז'ם קורצער לעבן — ער איז געשטארבן דעם 16־טן מערץ 1928 אין עלטער פון קוים פערציק יאר, איז געווען א לעבן פון א גרויסן וויסנשאפטסמאן. ער האט אוועקגעגעבן יארן פארן ציוניזם נאך שטודירנדיק אין ברעסלוי, וואו ער איז געווען א מבשר־ציון און שפעטער אין יאר 1920 בעת ער איז געווען דעלעגאט צו דער ציוניסטישער קאנפערענץ, וועלכע איז פארגעקומען אין בערלין, און אין די לעצטע יארן פון זיין לעבן בעת ער האט זיך באזעצט אין בעלפעסט אין ענגלאנד און דארט געגרינדעט דעם פארבאנד פון דער יידישער יוגנט.

מיט צוואנציק יאר צוריק האט דער יונגער געלערנטער פארמאכט זיינע ליכטיקע אויגן אויף אייביק. פון דעמאלט אן האט זיך זיין אויפטו צעוואקסן.

שוין אינמיטן לעצטן קריג האבן זיך מלוכות גענומען שלאגן צווישן זיך איבער די נאפט קוואלן פון סאאודיע. נאך אין יאר 1940 בעת דעם אויפ־שטאנד פון ראשיד עלי אין איראק האבן די ענגלענדער און אמעריקאנער ארויפגעלייגט אן ארעסט אויפן פראנצויזישן טייל און זיי האבן בטל געמאכט דעם אפמאך פון 1928, הגם זיי האבן דאן דערקלערט, אז דער שריט איז נאר א פראוויזארישער צוליב די מלחמה־באדערפעגישן. באהויפטן זיי יעצט, אז דער אפמאך האט פארלארן זיין ווערט און עס הערשט יעצט א פרייע קאנקורענץ אין דער זאנע.

די אמעריקאנער געזעלשאפטן „סטאנדארד אויל פון ניו דזשוירזי" און „סאקאני וואקום", האבן דערווארבן פערציק פראצענט פון דער אקארשט גע־שאפענער „אראביען-אמעריקאן אויל קאמפאניע", פון סאאודיע־ראביע. אלץ צייגט, אז די נארד־אמעריקאנער געזעלשאפטן ווילן באהערשן דעם גרעסטן טייל פון דעם פעטראלעאום פון נאענטן מזרח און אז די איבעריקע קאנצע־סיאנערן זאלן מיט דער צייט געוויסט פארשווינדן. די ענגלענדער, וועלכע האלטן אן גרויסע אינטערעסן אין דער איצטיקער פעטראלעאום־פראדוקציע, האבן אויפגענומען גינסטיק די נארד־אמעריקאנער באטייליקונג.

די פראנצויזישע געזעלשאפט ביי וועלכער מען האט אוועקגענומען איר טייל, האט זיך געווענדעט צו די ענגלישע טריבונאלן. די פראנצויזישע רע־גירונג, וועלכע איז אן אקציאנערן און קאנטראלירט די געזעלשאפט, האט פון איר זייט, זיך געווענדעט אויפן דיפלאמאטישן וועג צו לאנדאן און וואשינג־טאן, אנווייזנדיק, אז עס איז פארלעצט געווארן דער אפמאך פון 1928, וואס

זיכערט פראנקרייך 23.75 פּראָצענט פון דער פּראָדוקציע.

ווי באוואוסט, האָט וואשינגטאָן געענטפערט, אז עס איז אַן ענין צווישן פריוואטע געזעלשאפטן, וואָס איז ניט נוגע דער רעגירונג. עס איז שווער צו אַקצעפּטירן דעם ענטפער, ווען מען נעמט אין אַנבעטראַכט דעם ריזיקן פאַרנעם פון די אינטערעסן וואָס שטעען אין קאָן.

דארא טייטלבוים

גיי ווייס

גיי ווייס,
אז דו ביסט אלף־בית
און ליגסט אין יעדן באנד
וואָס ציטערט אין מיין האנט.

אין יעדן בוך וואָס כ'עפן
זאָל איך דיך דאָרט טרעפן.
יעדע בלאַט א טיר,
אז דו שטייסט הינטער איר.

פון אַלע זילבן פון אַלע אותיות
ווערן אויגן, פאַרנעפּלטע און גרויסע.
אויף אַלע שורות, אויף אַלע ווערטער
שטייסטו א פאַרקלערטער.

ווער האָט זיך געריכט,
אז זען כ'וועל דיין געזיכט
אין יעדער שויב, אין יעדן גלאָז,
אין יעדן בוים, אין יעדן גראָז.

אויף אַלע בערג, אויף אַלע טאָלן,
האָט ווער דיין פנים אויסגעמאָלן,
ווי ביי מיר אין מיין זיקאָרן,
אויף לאנגע, לאַנגע יאָרן.

מיר דרוקן נאָכאַמאָל איבער דאָס ליד, וועלכעס איז געווען געדרוקט, ווייל דורך אַ פאַרזען אין די לעצטע סטראָפּע פון דעם ליד אַרויסגעלאָזט געוואָרן.

אהרן ר. ראלין

א יידישער טעאַטער אומגליק אין לאָנדאָן מיט 61 יאָר צוריק

יידיש־טעאַטער אין לאָנדאָן האָט מען אָנגעהויבן שפּילן נאָך מיט 66 יאָר צוריק ווען יעקב אַדלער מיט זיין טרופּע זענען אָנגעקומען דאָ אין 1882. אין יענעם יאָר נאָך די שרעקלעכע פּאָגראָמען און גזירות אויף יידן מצד דער רוסישער רעגירונג איז אויך אַרויס א געזעץ וואָס האָט פאַרבאָטן צו שפּילן יידיש טעאַטער אין דער רוסישער אימפּעריע. אַדלער און זיין טרופּע האָבן דאַמאָלסט גאַסטראָלירט אין ריגע און דער נייער געזעץ איז געווען פאַר זיי א שרעקלעכער קלאַפּ. זיי האָבן באַלד באַשלאָסן אויסצוּוואַנדערן פון רוסלאַנד (ווי הונדערטער טויזנטער יידן האָבן דאַן געטאָן) און געקומען אין לאָנדאָן וואו עס האָבן זיך שוין באַזעצט א פּאָר צענדליק טויזנט מזרח אייראָפּעאישע יידישע אימיגראַנטן. מיט אַדלערן זענען געקומען זיין פרוי, די גראָדנערס, פריילין טשיזיק, קאַרפּ, קעמפּנער, בוים, וואַכטעל א.א. זיי האָבן זיך קענטיק אָנגעליטן גענוג צרות אין לאָנדאָן אין יענע יאָרן. אָט וואָס מאָריס ווינטשעווסקי שרייבט וועגן זיי אין זיינע „ערינערונגען": — „מען האָט געשפּילט אין קליינע ענגע זאַלן מיט א בינע ניט זייער פיל גרעסער ווי א בימע און א גרויסער שול. אויב די שוויץ סיסטעם איז געווען שרעקלעך אין דער שניידער פאַך, איז עס אין יידישן טעאַטער געווען נאָך שרעקלעכער". דערצו נאָך, ווי דער שטייגער איז, האָט זיך די טרופּע צעשפּאָלטן. די גראָדנערס און נאָך א פּאָר זענען אַוועק פון אַדלערן און פאָרמירט די „יידיש־רוסישע אָפּערע קאָמפּאַניע" שפּילנדיק מייסטנס אָפּערעטן. אַדלער און זיין טרופּע האָבן געשפּילט מייסטנס דראַמעס אָבער אויך די זענען כמעט אַלע געווען „אין 5 אַקטן מיט געזאַנג". דער רעפּערטואַר איז באַשטאַנען פון די גוט באַקאַנטע שאַפונגען פון גאָלדפאַדען און האָרוויטש, פון א מאַסע סענסאַציאָנעלע דראַמעס פון שמר („א קלאַפּ פאַר א קלאַפּ", „דער מאַמעס זינדל", „דערבלוטיקער אדיע", „דער בעל תשובה" א.א.), „מנשה בן ישראל" פון קאַצענעלנבאָגען, „אוריאל אַקאָסטאַ" פון גוטשקאָוו און פילע אנדערע.

גערעכנט האָט מען זיך מער מיט אַדלערס טרופּע וואָס האָט געשפּילט אין דראַמאַטישן קלוב אין 63 לעמבערט סטריט פאַר א היפּשע צייט ביז נאָוו. 1884 ווען זיי האָבן אָנגעפאַנגען שפּילן אין רוסיש־יידישן ארבעטער קלוב אין 10 האַנדסדיטש (גראָדנערס טרופּע נעמט דאַן שפּילן אין 63 לעמבערט סטריט). פאַר ספּעציעלע פאָרשטעלונגען (פּאָפּולערע בענעפיטס און ד.ג. פלעגט מען שפּילן אין זעטלאַנד האָל, מענסל סטריט, און אין א האָל אין וויין־קאָאורט, ווייטשעפּל רויד.

„דער פּוילישער אידל" — די ערשטע יידישע וואָכנטלעכע פּראָגרעסיווע צייטונג וואָס איז דערשינען אין לאָנדאָן יולי 1884 אונטער ווינטשעווסקיס

רעדאקציע פלעגט נאנץ אפט געבן רעצענזיעס וועגן די פארשטעלונגען פון אדלערס טרופע.

פון היסטארישן ווערט וועגן וועל איך געבן א פאר ציטאטן.

„דעם 10־טן אויגוסט 1884 ווערט געשפילט אין דראמאטישן קלוב „קאבאלא און ליבע" ביי דיזער געלעגנהייט האבן מיר שטארק געפילט דעם פארלוסט פון מאדאם אדלער. דערצו האט מען איר געדארפט האבן, האט איינער מיט רעכט אויסגערופן, דען ער האט איר געזען אלס יהודית אין אוריאל אקאסטא, אדער אסתר אין אסתר ענגעדי. אדער אלס די שטיפמוטער און די צויבערין. ביים ארויסגיין האבן מיר געטראפן הער אדלער און אויף זיין פנים האבן מיר דעם אויסדרוק געלעזן! — „זי פעלט דא". דא רעדט זיך וועגן יעקב אדלערס ערשטע פרוי, סאפיע אבערלענדער, א באגאבטע קינסטלערין וואס איז געשטארבן אין לאנדאן דעם 29־טן יולי 1884 אין גאנצן 22 יאר אלט. (איד קינה, א יינגעלע וואס זי האט איבערגעלאזן האט אירער א ברודער אוועקגעפירט אין רוסלאנד צו אירע עלטערן.)

אין נומער 16 „פוילישער אידל" פון 7־טן נאוו. 1884 שרייבט וויני־טשעוסקי וועגן דאס אויפירן פון שמ"ר׳ס דראמע „א קלאפ פאר א קלאפ", וואו עס טרעט אויף צום ערשטן מאל אין לאנדאן א פרייליין סאנים, וועלכע איז ניט לאנג געקומען פון רוסלאנד:

„מיסטער אדלערס ליבהאבער איז געווען זער גוט, אבער נאך בעסער די ראלע פון רב וועלכע ער האט אויך געשפילט. מיס סאנים האט פיל טאַ־לאנט געצייגט אין דער ראלע פון דער טאכטער". אלזא די מיס סאנים „וואס האט פיל טאלאנט געצייגט" איז די שפעטער בארימטע מאדאם ליפצין פאר וועמען יעקב גארדין האט ספעציעלע דראמעס געשריבן ווי „מירעלע אפרת" א.ד.ג. א יונגער אקטיאר ליפצין איז געקומען פון אדעס צו אדלערס טרופע אין לאנדאן אנפאנג 1885 און האט אין אייניקע מאנאטן ארום חתונה געהאט מיט פרייליין סאנים. אין אויגוסט 1885 ווערט זי שוין אנאנסירט אלס סאניס־ליפצין און שפעטערצו אלס מרס. ליפצין.

אנפאנג 1886 בויט זיך אוים אין 3 פרינסעס סטריט (איצטער פרינסלעט סטריט), דער „יידישער דראמאטישער קלוב" וואס האט זיך שוין געקענט באמת אנרופן טעאטער. א פארמעגלעכער יידישער קצב דוד שמיטה פון דארסעט סטריט, ספיטאלפילדס האט זיך געלאזט קאסטן אויף איבערבויען און דעקארירן דעם פלאץ. די סומע פון £3.000 וואס איז געווען א גרויס פארמעגן פאר יענער צייט.

די מיינונג איז דאן געווען, קענטיק, אז נאר א קלוב קען אויפהאלטן טעאטער פארשטעלונגען, און מיר געפינען אז מר. סמיטה, דער איינענטימער פון קלוב אפעלירט אין דער יידישער פרעסע פאר מיטגלידער און קאמיטעט לייט. אין מערץ 19886 האט שוין דער קלוב א היבשע צאל מיטגלידער. 25 קאמיטע לייט א סעקרעטאר, מר. קאלינסקי — און איז אונטער דעם פאטראנאזש פון סעמועל מאנטאגיו, מעמבער אף פארלאמענט פאר ווייטשעפל (דער שפעטערדיקער לארד סווייטלינג).

אין אפריל 1886 ווערט יעקב אדלער אנגעשטעלט אלס דער דירעקטאר פון קלוב און גיט דארטן מיט זיין טרופע רעגעלמעסיקע דראמאטישע פאר־שטעלונגען. לויט דעם „יידישן טעאטער לעקסיקאן" טיילט מר. סמיטה די אקטיארן גאראנטירטע שכירות און אדלער באקומט £3-10-0 א וואך.

די פארשטעלונגען ווערן אלץ מער פאפולער בא דעם לאנדאנער עולם און אדלער מיט זיין טרופע שפילן אויך אין אייניקע בעסערע זאכן. דער ערפאלג פון אדלערס טרופע דערגרייכט זאגאר אמעריקע, וואס האט שוין דאמאלסט גענומען אפציען אינטעלעגענטע יידישע קרעפטן פון לאנדאן, און איין אמעריקאנער טעאטער דירעקטאר, מאנדעלקארן קומט נאך לאנדאן אום אוועקצונעמען אדלערן מיט זיין טרופע נאך אמעריקע, נאר ס׳איז פון דעם נארניט געווארן. יעקב אדלער האט ווירקליך זער פיל געטון פארן יידישן טעאטער אין לאנדאן אין יענער צייט. ניט נאר פלעגט ער פון צייט צו צייט אראפברייינגען נייע קרעפטן פון רוסלאנד, פוילן און רומעניע, נאר ער האט אויך זיך אנגעשטרענגט צו בילדן און אנטוויקלען לאקאלע קרעפטן. ער האט באשטעלט א לערער פון מוזיק צו געבן פרייע אינסטרוקציעס אין זינגען צו יונגע לייט און מיידלעך וועלכע ער האט דאן באנוצט אין כאר פאר די אפערעטן. ער האט אויך איינגעארדענט א מין דראמאטישע שולע וואו ער אליין איז געווען דירעקטאר און לערער. אלס קוריאז וועל איך דא געבן די אריגינעלע מעלדונג וואס האט זיך געדרוקט פאר א לענגערע צייט אין „פולישן אידעל" אין 1884:

„מיסטער אדלער, דער בארימטער אידישער עקטיאר פאדערט אויף יונגע לייטע און מערכענס זיך די שוישפיעל־קונסט אונענדגעלדליך צו ערלערנען. זיך צו מעלדען יעדען טאג פון 8 ביז 3 אוהר שריפטליך צו 9, ראווענס רויד, אדער פערזענליך אין אידישען דראמאטישען קלוב".

א היבשע צאל פון אדלער׳ס תלמידים פון יענער צייט, זענען געווארן פראפעסיאנעלע אקטיארן דא אין לאנדאן, און באזונדערס אין אמעריקע.

מארים מייער ע"ה אין זיין בוך „אידיש טעאטער אין לאנדאן" דערמאנט אז צווישן די וואס אדלער האט אין לאנדאן צוגעצויגן צו דער יידישער בינע זענען געווען דזשעני קייזער און דיינע שטעטין מיט וועמען ער האט שפעטער חתונה געהאט, און ציליע אדלער די באגאבטע אקטריסע איז געווען זייער טאכטער. דינע איז דערפאר באקאנט אין לאנדאן אלס דיענע פיינמאן, זי האט שפעטער אין אמעריקע חתונה געהאט מיט זיגמונד פיינמאן, נאכדעם ווי זי האט זיך געג׳נט מיט יעקב אדלער. (אנפאנג דיזען יארהונדערט האבן דיינע און זיגמונד פיינמאן געשפילט א לאנגע צייט אין פאוויליאן טעאטער, ווייטשעפעל).

דער יידישער טעאטער אין לאנדאן וואס האט זיך גענומען גוט אנטוויק־לען אין 1886 האט ליידער נעקראגן כמעט אטויט קלאפ דורך א שרעקלעכן אומגליק וואס האט פאסירט דעם 118טן יאנואר 1887. אט איז דער באריכט וועגן דעם אין „ארבייטער פריינד", 21־טן יאנואר, 1887.

„אן אונגליקספאַל אין יידישן טעאַטער. א שרעקלעכער צופאַל האָט פּאַסירט דינסטאָג אָוונט דעם 18־טן יאַנואַר אין יידישן דראַמאַטישן קלוב, 3 פּרינסעס סטריט, ספּיטאַלפילד, לאָנדאָן. פון דער לינקער זייט גאַלערי האָט זיך בעת שפּילן דערהערט א געשריי „פייער!" א פּאַנישע שרעק האָט ארומגעכאַפּט אַלע צושויער (אומגעפער 500) און אַלע האָבן זיך א וואָרף געטאָן צום טיר. צום אונגליק האָט דער באַלעבאָס פון קלוב מר. סמיטה אויסגעלאָשן אַלע גאַז פלאַמען וואָס האָט נאָך די לאַגע פון די אָנוועזענדע געמאַכט ערגער. אין געדראַנג זענען אונטער די פיס צוטראָטן געוואָרן צום טויט 17 פּערזאָן — 12 פרויען, 3 קינדער און 2 מענער. די צאָל פון די פאַרוואונדעטע און געחלש'טע איז געווען זער גרויס, און דיזע זענען אָפּגעפירט געוואָרן אין לאָנדאָן האָספּיטאַל. צווישן די לעצטע זענען אויך געווען איינציגע שוישפּילער: לעאָן אדלער, פרידמאַן, ריזלאַנדער, שרה מאַרקס און רייטשעל קאַסטאַ וועלכע זענען נאָך דעם ווי זיי האָבן זיך א ביסל ערהוילט פון האָספּיטאַל אוועקגעשיקט געוואָרן. די טויטע קערפּערס וועלן נאָך וואַרשיינליך בלייבן אין קלוב ביז נאָך א געריכטליכער אונטערזוכונג. מיר מוזן זאָגן אז די שלעכטע איינריכטונג פון די טרעפּ און אויסגענגע האָבן צו דיזן אונגליק זעהר פיל בייגעטראָגן".

איך האָב נאָכגעזען איניקע ענגלישע צייטונגען פון יענע וואָך ווען דער אונגליק איז באַשריבן געוואָרן און איך געפין אַז דער באַריכט אין „אַרבעטער פריינד" איז אין אַלגעמיין ריכטיק אויסער וואָס אין אַנדערע צייטונגען ווערט געזאָגט אַז איין אונבאַקאַנטע פּערזאָן און ניט מר. סמיטה האָט אויסגעדרייט די גאַז פלאַמען. די גרויסע וועכענטליכע ראַדיקאַלע צייטונג „רעינאָלד ניוס" פון 23־טן יאַנואַר 1887 גיט אָפּ זער פיעל פּלאַץ צו דער טראַגעדיע. לויט דער צייטונג איז דער יידישער דראַמאַטישער קלוב געווען געבויט אויף דעם געוויינלעכן מאָדעל פון א מיוזיק־האָל, מיט 300 פּלעצער אונטן אין זאַל און 200 פּלעצער אין דער גאַלערי, צו וועלכע דער אַרויפגאַנג איז געווען אויף בריטע טרעפּ דירעקט פון הויפּט אַריינגיינג אין זאַל. עס זענען אויך געווען איניקע ספּעציעלע אויסגענגע געבויט לויטן געזעץ. דער אונגליק איז געווען וואָס ווען דער פּאַניק האָט זיך אָנגעהויבן האָט די מאַסע פון דער גאַלערי זיך א לאָז געטאָן אַראָפּ די בריטע טרעפּ צום הויפּט־אַרויסגאַנג און דאָרטן האָט זיך דער שטראָם פון דער גאַלערי באַגעגנט מיטן שטראָם פון זאַל ווען צענדליקער זענען אומגעפאַלן. די שטאַרקערע האָבן זיך אַרויסגעראַטעוועט און די שוואַכערע זענען אויף טויט צוטראָטן געוואָרן. דאָס ערקלערט פאַר וואָס צווישן די טויטע זענען געווען איבערהויפּט פרויען און קינדער. מעגלעך אויך אַז דער טעאַטער איז געווען צו איבערפולט. ווייל לויט דעם באַריכט פון איין טעאַטער באַזוכער זענען געווען כמעט 800 מענטשן צו דער פאַרשטעלונג, ווען אָפיציעלע פּלעצער זענען געווען בלויז 500 — און דאָס האָט פאַרשאַרפט די טראַגעדיע ווען די צוויי שטראָמען האָבן זיך באַגעגנט.

די פאַרשטעלונג איז געווען א „בענעפיט" און געשפּילט האָט מען „די

ציגיינערין" א פּאָפּולערע שטיק וואָס האָט געבראַכט דעם גרויסן עולם. (די טראַגעדיע האָט פּאַסירט ביים לעצטן אַקט א זייגער 11 ביינאַכט). די טרויעריקע נייס האָט זיך באַלד פאַרשפּרייט איבער דער איסט־ענד און הונדערטער מענטשן האָבן זיך פאַרזאַמלט אַרום טעאַטער אין פּרינסעס סטרים צו דערגיין דעם גורל פון זייערע נאָנטע וואָס זענען געווען אויף דער פאַרשטעלונג. א גרויסע מאַסע פּאָליציי איז באַלד אָנגעקומען און האָבן פיעל געהאָלפן אין דער רעטונגס־אַרבעט און אין אויפהאַלטן אָרדנונג. ווי ס'איז שוין אויבן באַמערקט געוואָרן האָט מען די פאַרוואונדעטע אָפּגעפירט אין האָספּיטאַל, וואו זער ווייניג זענען פאַרהאַלטן געוואָרן אויף א לענגערע צייט. די 17 טויטע האָט מען אוועקגעלייגט אין דעם לעזע־צימער פון קלוב און דאָרטן זיי געהאַלטן ביז נאָך דעם אינקוועסט (געריכטליכע אונטערזוכונג) וואָס איז פאַרגעקומען דאָנערשטאָג בייטאָג. דעם זעלבן אָוונט האָט מען זיבן פון די טויטע מקבר געווען אין וועסט העם בית עולם, און אויף מאָרגן, פרייטאָג, האָט מען מקבר געווען די איבעריקע צען אויף דעם זעלבן בית עולם. מען האָט אַלע 17 קרבנות פון דער טעאַטער טראַגעדיע געלייגט אין איין ריי, אום כדי צו שטעלן נאָך זיי א געמיינזאַמע מצבה. און דאָס איז טאַקע געטאָן געוואָרן צום יאָרצייט.

עס איז אינטערעסאַנט צו נאָטירן מיט צופרידענהייט דאָס אין דעם גרויסן אומגליק אין פּרינסעס סטריט האָבן זיך די יידישע אַקטיאָרן, לויט אַלע באַריכטן, זער אָנשטענדיק אויפגעפירט און בכבודיק אויפגעהאַלטן די אַלגעמיינע אַקטיאָרן טראַדיציע פון דאָס שפּילן מוז אָנגיין. ווען ס'איז געוואָרן פינסטער אין טעאַטער האָבן די אַקטיאָרן געבראַכט ליכט אויף דער בינע און ווייטער אָנגעגאַנגען מיט די טענץ און געזאַנג, אום כדי צו באַרויִקן דעם עולם. נאָר ליידער האָט דאָס ניט געהאָלפן ווייל די פּאַניק איז געווען צו גרויס. פון דער צווייטער זייט עגבערט איך אין מאַרך דער שרעקלעכער געדאַנק אַז די גאַנצע טראַגעדיע איז פאַראורזאַכט געוואָרן פון א בייזוויליקע פּערזאָן צוליב א פּערזענלעכע שנאה, און דער באַריכט אין דער „דזשואיש קראָניקל" רעדט טאַקע פּשוט וועגן דעם. דאָס איז אויך קענטיק געווען די מיינונג פון דעם קאָמיטעט פון דעם „יידישן דראַמאַטישן קלוב" וואָס האָט באַלד אַנאָנסירט א באַלוינונג פון £50 פאַר אינפאָרמאַציע וואָס וועט פירן צו דער באַשטראָפונג פון דעם שולדיקן פּערזאָן.

דער אונגליק אין פּרינסעס סטריט טעאַטער איז אויך געווען א טראַגעדיע פאַר דעם ווייטערדיקן פּראָגרעס פון יידיש־טעאַטער אין לאָנדאָן. עס איז גאַנץ פאַרשטענדליך אַז דאָס שפּילן יידיש טעאַטער האָט זיך דאָ אָפּגעשטעלט פאַר א לענגערע צייט און פאַר די אַקטיאָרן איז געבליבן איין אויסוועג — אוועקצופאָרן פון לאָנדאָן, ספּעציעל נאָך אַמעריקע. יעקב אדלער און זיין טרופּע האָבן אָבער אויף הוצאות ניט געהאַט, און זיי ווענדן זיך צום רב הכולל ד"ר הערמאַן אדלער וועלכער האָט בכלל געקוקט קרום אויף יידיש טעאַטער און געוואָלט זיך פון דעם באַפרייען. ד"ר אדלער האָט אַלזאָ געשאַפן די געלט

מיטלען פאַר די אַקטיאָרן אַוועקצופאָרן, און אין מערץ 1887 קומט אָן אין אַמעריקע יעקב אַדלער מיט זיין טרופּע צווישן וועלכע עס איז אויך געווען מאַדאַם ליפּצין און איר מאַן, לייביש גאָלד, פּאַוועלע פרידמאַן, הערמאַן פידלער, באַנעס, אברהם בוים, א אַבערלענדער און אַנדערע.

די פּרינסעס סטריט טראַגעדיע פון 61 יאָר צוריק האָט אָפּגעהאַלטן די ווייטערע אַנטוויקלונג פון יידישן טעאַטער אין לאָנדאָן פאַר א היבשע צאָל יאָרן. עס איז אָבער נויטיק פעסטצושטעלן די וויכטיקע ראָלע וואָס לאָנדאָן האָט פאַרנומען אין דער ענטוויקלונג פון יידיש טעאַטער נאָך זיין געבורט אין מזרח־אייראָפּע.

שבע גלאס (לינץ־בינדערמיכל — עסטרייד)

קינדער אין געטאָ

ווען מיר נעמען בלעטערן די געשיכטע פונעם יידישן קינד אין געטאָ, זען מיר איין, אַז אַ פיינלעך קאַפּיטל אין דער יידישער מאַטיראָלאָגיע, פאַרנעמט דאָס קינד. שוין פון סאַמע אָנהויב אָן, אויף פאַרשידענע אופנים ווערן אין געטאָ אונטערגעשניטן יידישע עלטערן, איבערלאָזנדיק פּיצלעך קינדער— קיילעכדיקע יתומים. פאַרוואָרלאָזטע, פאַרצווייפלטע האָבן זיי זיך אָנגעהויבן אַרומוואַלגערן אָן קיינעמס אויפזיכט איבער די ענגע געטאָ־געסלעך, און פון דער פריסטע קינדהייט געמוזט טראָגן אויף זיך דעם יאָך פון זעלבסשטענדיקייט.

ניט קיין זעלטנהייט איז געווען אין געטאָ צו טרעפן דאָס זיבן אָדער אַכט־יאָריקע קינד אַלס פאַרזאָרגער, פרנסה־געבער, מוטער און פאָטער, באַלעבאָס און אַפילו אַלס ניאַנקע. האָבנדיק אונטער זיך אָפּט צוויי אָדער דריי יונגערע געשוויסטער, איז די ראָל פון קינד ניט אויסגעפאַלן אַזאַ לייכטע, בפרט נאָך ווען אַפילו עלטערע, דערוואַקסענע, האָבן זיך איינגעבראָכן אונטער די שווערע געטאָ־לאַסטן.

שוין פון די ערשטע טעג אָן איז דער הונגער געוואָרן דער זויגער פון מענטשלעכן לייב און געפרעסן אים לעבעדיקערהייט. אינעווייניק אין געטאָ האָט געהערשט אַ פולשטענדיקע אַנאַרכיע. די פּאָר גראָשן האָבן זיך ביי אַלעמען אויסגעלאָזן. פאַרצווייפלטע, רעזיגנירטע האָבן מענטשן זיך אַרומגעטראָגן מיטן אייגענעם לעבן. ווֹעמען זיינען אין אַזאַ קאַלטער וועלט געלעגן אין זינען צו פאַרנעמען זיך מיטן פרעמדן יתום?

זיינען זיי טאַקע פאַרוואָרלאָזטע, שוצלאָזע אויסגעגאַנגען פון קיינעם ניט באַמערקטע.

די קאַטעגאָריע פון מער באַהאָלפענע קינדער, די, וועלכע האָבן פּרובירט זוכן מיטלען צום לעבן, האָבן צייטווייליק זיך אויסגעפונען זייערע אייגנאַרטיקע פרנסות.

צוויי לייכטערע פרנסה־מעגלעכקייטן זיינען אַנטשטאַנען פאַר דעם פריי־צייטיקן פאַרזאָרגער: אַ קליינער טייל איז געוואָרן הויף־זינגער, און אַממערסטן פון זיי האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין גאַסן־הענדלער.

שוין אין גרויען באַגינען האָט מען זיי געטראָפן די קליינינקע וואַכזאַמע געטאָ־הענדלער. מיט מידע, פאַרשלאָפענע אייגעלעך פלעגן זיי אין אַלע גאַסן, און אין אַלע פאַרוואָרפענע ווינקעלעך און סיי ביי די געטאָ־בריקן אויסקוקן אַ קונה.

אויסגעפרוירענע, קריעה־בליעה׳דיקע פלעגן זיי מיט זייערע הייזעריקע אויסרופן וועקן די נאָך שלאָפנדיקע געטאָ, פון איר מידן קאַשמאַרן שלאָף.

ווי קליינינקע, שוואַרצע פינטעלעך האָבן זיי אַרויסגעקוקט פון שנייאיקן אַרום. מיט רויטע פון קעלט געשוואָלענע הענטלעך, פאַרשטעקטע אונטער אַ צעריסענעם בגד, פלעגן זיי אויסבאַהאַלטן זייער גאַנצע „קראַם״ וואָס איז באַשטאַנען פון עטלעכע צענדליק סאַכאַרינען און באָנבאָנעס, אויסגעאַרבעטע פון עפּעס אַן ערזאַץ־קאַווע געמישט מיט סאַכאַרינען.

„קאַרמעלקעס די גרויסע קילאָווע,קילסעטראָווע ברויטן... קויפט אַ האַרץ־דערכאָפּעניש״... האָט זיך געהערט ווי אַ כאָראַלע דעקלאַמאַציע.

„סאַכאַרין, צען שטיק פאַר איין מאַרק״... פלעגן זיי אויסזינגען אויף איין און דערזעלבער מעלאָדיע. „קויפט ווייבעלעך, קויפט״ — האָט געשניטן די לופט דער טאָג־טעגלעכער מאָנאָטאָנער געטאָ־מאָטיוו.

די דאָזיקע מרה־שחורה׳דיקע כאָראַלע רעקלאַמעס, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון די כאָרכלדיקע העלדזלעך ווי פון אַ פאַרזשאַווערטן ליידיקן טאָפּ, האָבן אויף דער אַזוי גערופענער „קינדער־בערזע״ אָפּגעשפּיגלט שוין פון סאַמע אָנפאַנג, דעם צער און צאָרן פון יידישן לעבן אין געטאָ; סיי אויף דער גאַס און סיי אין דער שטוב. פון יעדן טאָן האָט אַרויסגעוויינט זייער ביטערער גורל. וועלנדיק איבערשרייען, איבערשטייגן איינער דעם צווייטן — פלעגן זיי מיט זייערע אויסרופן פאַרהילכן און פאַרטיליקן דעם גאַנצן ווײ־געשריי פונעם געטאָ.

פון די האַלב־וויינענדיקע, האַלב־קרעכצנדיקע רעקלאַמע־טענער: „סאַכאַרין צען פאַר איין מאַרק!״ — האָט מען געקענט אַרויספילן די גאַנצע טראַגעדיע פון יידישן קינד; גלייך האָט זיך אַנטפּלעקט דאָס בילד פון זיין מרה־שחורה׳דיקן גאַסן קעלער, וואו אויף די ווענט שלאַנגלען זיך פראַנק און פריי קאַרבירטע וואַסער־שנירן, און אין אַ ווינקל אויף אַ קופּע שמאַטעס ליגן איינגעקאַרטשעט, צונויפגעפרעסט, אויסגעדאַרטע קינדער גופים׳לעך מיט שווינדזיכטיקע לייבער אָן אַ טאַטן, אָן אַ מאַמען; מיט מאַטע פאַרבלאָזע אייגעלעך, און אָפענע מיילעכלעך וואַרטן זיי אָפּ זייערע פאַרזאָרגער — אפשר וועט ער עפּעס אַהיים ברענגען פון גאַס...

וויפל האַרץ־קלאַפּעניש און ציטער האָט אַדורכגעלעבט דער דאָזיקער סאָרט „הענדלער״, ביז ער האָט זיך פאַרדינט זיין גראָשן... מיט אַנגעשטרענגטער וואַכזאַמקייט פלעגן זיי אַרבעטן מיט אַלע חושים; דאָ אַ בליק

מיט די אייגעלעך, דאָרט אַ האָרך מיט די אויערלעך — אפשר פאַרפאַלגט זיי ערגעץ אַ „זעקס־זעקס" (אַ יידישער פּאָליציסט). אַז אָך און וויי איז געווען צו דעם „הענדלער" וועלכער איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון אַזאַ „זעקס־זעקס" מיט זיין „סחורה" האָט דער דאָזיקער „פאַרברעכער" שוין קיינמאָל זיך מער ניט צוריקגעזען.

אומזיסט האָט ער פּרובירט ווירקן מיט זיין פאַרביטערט געוויין אויפן האַרטן געוויסן פון פּאָליציסט: „הער פּאָליצמייסטער, איך בעט אייך, גיט מיר צוריק מיין סחורה . . . לאָזט מיך אָפּ . . . דער טאַטע — אין רוסלאַנד, די מאַמע איז געוואָרן דערשאָסן ביי די דראָטן, צוויי יונגערע קינדער ליגן פאַרהונגערט און געשוואָלן אין דער היים, וואָס זאָל איך טאָן ?"

אַ דערשלאָגענער פלעגט אַזעלכער פאַרקירעווען אַהיים און אַ פאַרשעמטער ניט געקענט קוקן זיינע ברידערלעך אין די אויגן אַריין.

ניט נאָר דער טאָג האָט אָנגעפילט מיט מידקייט דעם יונגן קינד. אויך ביינאַכט האָט מען אים געקענט טרעפן אַדורכשליידערנדיק זיך, מיט אַ טעפל אין האַנט נאָך אַ „רעסאָרט־זופּ", אָדער צו עפּעס אַ יאַטקע, צי גאָר צו אַ „מילך־לאָדן", וואו מענטשן פלעגן אָפּשטיין אַ גאַנצע נאַכט אונטערן פרייען הימל, כדי אויף צומאָרגנס קענען זיך דערשלאָגן נאָך זיין צוטיילונג.

מען האָט אויך געקענט טרעפן קינדער ביינאַכט, ביים קאָכן אין אַלגעמיינע גאַז־קיכן, ווייל אין דער היים איז ניט געווען מיט וואָס צו דערוואַרעמען די קיך. דאָס געטאָ־קינד האָט זיך געניט אָריענטירט אין הלכות קוכעריי, און געוואוסט וויפיל אַריינצולייגן אין טעפל, כדי צו קענען אַרויסנעמען דעם גערעכטן סכום געקאָכט עסן און אויסקומען מיטן פאַרטיילן צווישן זיין געזינדל די קאַרגע ראַציאָנען, וועלכע זיינען צוגעטיילט געוואָרן מיטאַמאָל אויף פופצן טעג, האָבן געשאַפן אַ נויטווענדיקייט, אַז דאָס קינד זאָל פון זיך זעלבסט לערנען מאַטעמאַטיק. אַפילו דאָס קלענסטע קינד אין געטאָ האָט פאַרשטאַנען, אַז ער האָט נאָר רעכט אויף צו באַקומען 25 דעקאָ ברויט, ווייל אין פאַרלויף פון אַכט טעג ווערט אים צוגעטיילט נאָר צוויי קילאָגראַמען. אויך האָט עס געוואוסט אַז ס׳באַקומט 15 דעקאַגראַם מאַרמאַלאַדע אויף 15 טעג, און יעדן טאָג האָט ער רעכט נאָר אויף איין דעקאַגראַם. פאַר דעם „יונג־דערוואַקסענעם מענטשל" זיינען קיין שום אויסנאַמען ניט געמאַכט געוואָרן. דאָס קינד האָט עס טאַקע געפילט, פאַרשטאַנען, ניט געבראָכן זיך און זעלטן ווען געוויינט.

סוף יאָר 1940, ווען די געטאָ באַדינגונגען זיינען געוואָרן אַביסל סטאַביליזירטער, איז געשאַפן געוואָרן אַ קינדער־קאָלאָניע, וועלכע האָט אַריינגענומען אין זיך קרוב צוויי טויזנט יתומים און אָרעמע קינדער.

אָט די אַלע „סאַכאַרין־הענדלער", „קאַרמעלקע־סוחרים׳לעך", די „הויף־זינגערלעך" און קליינע „בעל הבתים׳לעך" האָבן געפונען דאָרטן אַ מקום־מקלט — זייער פּראָוויזאָריש היים. (סוף כל סוף מוז ווערן אונטערגעשטראָכן, אַז ביי די געטאָ־פאַרהעלטענישן איז דאָס געווען אַ קאָלאָסאַלע דערגרייכונג, הגם די באַדינגונגען זיינען ווייט ניט געווען קיין צופרידנשטעלנדיקע).

מאַרישין רופט זיך די געגנט, וועלכע איז אויך געוואָרן צוגעטיילט צו דעם געטאָ, הגם גאַנץ ווייט פונעם געטאָ־געפילדער. דאָרט וואו ס׳האָבן אַמאָל געוואוינט בלויז גוים און אַ יידישע פּיאַטע האָט אין נאָרמאַלע צייטן ניט געוואָגט איבערצוטרעטן, מחמות דאָס אָרט איז געווען באַוואוינט דורך בלויז אַנטיסעמיטן — איז איינגעאָרדנט געוואָרן די דאָזיקע קינדער־קאָלאָניע. די קאָלאָניע האָט זיך געגרענעצט מיט אַ לאַנגן האַלב־איינגעפאַלענעם פּלויט פון לאָדזשער בית־החיים, וואו טאָג אויס טאָג איין זיינען די עגלות געפלויגן ווי טייוולאָנים איבער די מאַרישינער בלאָטיקע געסלעך, טראָגנדיק ערשט ניט לאַנג — שפּרודלדיקע לעבנס צו זייער אייביקער רו. און געוואַקסן איז דער בית עולם אין לענג און ברייט, און געפינקלט האָבן דאָרטן קעגן דער זון די נעמען פון יונגע קדושים, אויפגעשריבענע אויף קליינע בלעכערנע מצבה־שילדלעך.

דאָס קליינוואַרג האָט זיך אַזוי גיך צוגעוואוינט צום בית עולם, אַזוי אַריינגעוואַקסן צווישן איינגעפאַלענע מצבות ; צוגעוואוינט זיך צו טרערן און ליידן, מתים און קברים, — אַז דער בית עולם איז געוואָרן פאַר זיי דער טעגלעכער שפּאַציר.

די נידריקע, אַסימעטריש־צעזייטע הייזלעך פון מאַרישין, האָט געמאַכט דעם איינדרוק ווי זיי וואָלטן פון זיך אַליין אַרויסגעוואַקסן אויף גאָט׳ס וועלטל. דאָרט וואו ס׳האָט אַמאָל געשפּרודלט מיט בלויז גוישקייט, וואו די גאַנצע לופט איז געווען דורכגעזאַפּט מיט גוישן ריח — האָט גענומען שפּראָצן דאָס לעבעדיקייט פון יידישן קינד ; דאָס געוויין און דאָס געלעכטער, דער קרעכץ און דאָס געזאַנג, אַלע בענקשאַפטן און חלומות.

באַוואַכט דורכן אויג פון דערציער האָט דאָס קינד אין דער ערשטער צייט זיך ניט אַזוי גוט געפילט. עס איז שוין געווען צוגעוואוינט אַליין צו באַלעבאַטעווען מיט זיין אייגן לעבן. עס האָט זיך באַטראַכט אַלס זעלבסטשטענדיקער מענטש, אַלס דערפאַרענער און דערוואַקסענער — און ניט לייכט איז אים אָנגעקומען שלום צו מאַכן מיט דער דערציערישער אויפזיכט. עפּעס אַ פרעמדער מענטש נעמט זיך די רעכט אים צו לערנען און אַ דעה זאָגן איבער זיין אייגן לעבן. און ניט זעלטן זיינען געווען פאַלן, אַז דאָס קינד האָט זיך צוריקגעריסן אין גאַס אַריין האַנדלען.

אַרום און אַרום דער דאָזיקער קינדער־קאָלאָניע זיינען געווען שטעכיקע צוימען, וועלכע האָבן זיך געגרענעצט מיט דייטשישע פעלדער. מיט וויפיל דורשט און קנאה האָבן קינדער געקוקט אויף יענער זייט פרייער ערד, צו די פאַרכשופטע רייפע פעלדער, וואָס זיינען געלעגן גאַנץ ווייט, ווי לאַנגע גרין־אויסגעשטיקטע לייוונטער מיט רייכפאַרביקע בלומען און באַלאָדענע קאָרנזאַנגען. שטאָלץ זיינען געלעגן דאָרט די פעלדער מיט כל־טוב, מיט אַלערליי ערד־פּרוכטן און געמאַכט דעם איינדרוק ווי דאָס אַלץ וואָלט זיך מיט אונדזערע קינדערס איינגעשרומפּענע, אויסגעהונגערטע געטאָ־גופּימלעך רייצן : „זעט וויפיל רחבות טראָג איך אין מיין פעטן בויך — אָבער ניט פאַר אייך !"

קינדעריש אויגעלעך זיינען קיינמאָל ניט מיד געוואָרן צו קוקן מיט נייגעריקייט אויף יענער זייט, און שטאַרק מקנא געווען די קלענסטע באַשעפעניש — ווייל זיי זיינען פון גאָט באַשאַנקען צו קענען שטילן זייער הונגער מיט אַ גרעזעלע אָדער מיט אַ קערנדל.

פון גאַנץ ווייט האָט געבלישטשעט אַן אָזיערע און קליינע דייטשישע יונגאַטשעס זיינען פריי און לוסטיק געשוואומען אַרום די ברעגעס, פון וואַנען שטיפערישע קולות האָבן זיך דערטראָגן צו אונדזערע קינדער.

אַלץ, וואָס פרעמד און ווייט איז געווען האָט גערייצט און געלאָקט אונדזערע קינדער. אַפילו דער הימל פון יענער זייט האָט אויסגעזען בלויער. מיט וויפיל טרוימען פלעגן קינדער טראַכטן וועגן דעם גרינעם פעלדל אַרום די פויערשע כאַטקעס, וועלכעס האָט זיך געטונקען אין גאָלדענער זון. ווי ניט דערגרייכבאַר און ווייט איז דאָס פעלדל געווען פאַר זיי — הגם אָפּגעטיילט האָט עס נאָר אַ פּאָר שפּאַן ערד...

דעם קינדערישן אויג האָט געצויבערט די פערד פון ווייט פאַרשפּאַנטן אַקער; די געפלעקטע קו, וואָס האָט זיך דאָרט געפּיטערט צוזאַמען מיט איר קעלבל... און דער הונט, וואָס איז אַרומגעלאָפן אַ פרייער אַרום זיי...

ווייל אויף געטאָ־ערד האָט זיך קיין הונט, קיין קאַץ, קיין שטשור ניט געפונען. אַפילו פליגן זיינען געווען אַ זעלטנהייט — שוין לאַנג זיינען זיי אַנטלאָפן פאַרן שווערן הונגער.

נאָר שוואַרצע קראָען האָבן געטשאַטעט ביי די פאַרלאָזענע מאַרישינער זומפן, וואו ס׳האָבן זיך געפּיטערט בלויז צוויי פעטסטע אויסגעפרעסענע פערד, — גרויסע יחסנים אין אונדזערע פינסטערע געטאָ־צייטן — ווייל איינגעשטאַנען זיינען זיי אין די „גליקלעכע הענט" פון לאָדזשער „קריפּאָ" (דייטשישער קרימינאַל־פּאָליציי) און אַרום די דאָזיקע פערד האָבן קראָען זייערע שמחות געפּראַוועט — ווייל פון שכנות׳דיקן בית־עולם האָט זיך געטראָגן אַ ריח פון פרישע קברים.

פריצייטיק זיינען קינדער רייף און אַלט געוואָרן — און ס׳האָט ניט געקענט העלפן קיין שום פּעדאַגאָגישער קראַפט וואָס זאָל זיי אַרויספירן פון זייער יאוש און פאַרצווייפלונג.

אָנגעזאַפּט מיט טעגלעכע אימה און שרעק, האָבן די קליינוואַרג אויפגעהערט זיך שפּילן אין „געוויינלעכע" קינדערישע שפּילערייען. שוין זייער נייער אַרט פאַרשפּילן זיך וואָלט געקענט אָפּשפּיגלען די טראַגיק פון דער עפּאָכע.

אָט למשל האָבן קינדער פון גן־ילדים אַזוי זיך פאַרשפּילט: אָננעמענדיק אַ הענטעלע מיט שטיינדלעך האָט דאָס קינד זיי איינציקווייז אַרויסגעוואָרפן און און דערביי געפרעגט: „זאָג מיר, וויפיל איז מיר נאָך געבליבן אין מיין האַנט? צוויי זיינען אומגעקומען ביי די דראָטן, צוויי ביי דער ערשטער אויסזידלונג און דריי זיינען אויסגעשטאָרבן פאַר הונגער"...

אָדער: „זאָלן מיר זיך שפּילן אין אַן אויסזידלונג; איך וועל זיין דיין מאַמע, דו וועסט זיין דאָס קינד און ער דער פּאָליציאַנט. ער וועט דיך קומען

נעמען, איך וועל ניט דערלאָזן און דו וועסט וויינען"...

איינער פלעגט זיך פאַרשטעלן פאַרן עלטסטן פון די יידן, ד.ה. פאַר רומקאָווסקין, און מיט אַ קינסטלעריש־געמאַכטן אויסדרוק פון זעלבסט־צופרידנקייט, נעמט ער איין שטעקן אין האַנט אַריין און אויף דעם צווייטן שטעקן לאָזט ער זיך רייטן... דעמאָלט פלעגן אים אַנדערע קינדער באַפאַלן מיט „ביטעס": איינער האָט געבעטן אַ „טאַלאָן" ווייל ער איז אַ „שווער־אַרבעטער", אַ צווייטער האָט געבעטן „וויגאַנטאַל" (מעדיקאַמענט) ווייל זיינע פיס זיינען געשוואָלן פון הונגער; אַ דריטער האָט גענומען בעטן רחמים, אַז ער זאָל אים שענקען דאָס לעבן — ווייל ער און זיין פאַמיליע זיינען פאַרמשפּט אויף אויסזידלונג. דער „קליינער רומקאָווסקי" האָט גענומען שלאָגן מיט זיין שטעקן איבער די קינדערישע קעפּלעך און ווייטער זיך געלאָזט אין זיין וועג...

כאַראַקטעריסטיש, אַז דאָס קינד פלעגט אויך טראַכטן קריטיש וועגן „קעניג" רומקאָווסקי מיט די זעלבע קאַטעגאָריעס ווי די דערוואַקסענע; מיט גרויס גרינגשעצונג און פאַראַכטונג, הגם זיי האָבן זיך אָפּגעגעבן אַ דין וחשבון, אַז טיילווייז ליגט זייער גורל אין זיינע הענט.

מיט דער גרעסטער סאַטיספאַקציע פלעגן זיי אַוועק ערגעץ אין אַ זייט, אַז דער דערציער זאָל ניט באַמערקן, און איינציקע פון זיי פלעגן פולשטענדיק נאָכאַרבעטן די אַלטע, הייזעריקע שטימע פון רומקאָווסקין מיט זיין פאָלגנדן דיאַלאָג: „זאָרגט אייך ניט יידעלעך! צו עסן האָב איך גענוג... און אַרבעט פאַר אייך האָב איך אויך גענוג"...

זיי פלעגן מיטן גאַנצן קינדערישן באַוואוסטזיין אויפנעמען דאָס צוטראַגנקייט פון רומקאָווסקין אימיטירנדיק אים מיט זיינע פאַרשיידענע „רעדעס", וועלכע ער פלעגט האַלטן.

אַפילו פּאָליטיש איז דאָס קינד פרי רייף געוואָרן. עס האָט זיך אָריענטירט אין סטראַטעגישן גאַנג פון ביידע קעמפנדיקע צדדים, עס האָט אַרויסגעפילט בחוש, אַז דאָס איז אַ דעצידירנדיקער פאַקטאָר וועגן זיין אייגענעם גורל.

שפּילנדיק זיך אין אַ מלחמה, האָבן זיי פון איין זייט אויסגעשטעלט רוסישע סאָלדאַטלעך און פון דער צווייטער זייט דייטשישע. ווען ביידע צדדים האָבן זיך אָנגעהויבן אַטאַקירן, און דער „דייטש" האָט געפּרואווט מאַכן אַ טריט פאָראויס האָבן די „רוסן" שטאַרק דערווידערט. מאָטיווירנדיק, אַז זיי ווייסן גאַנץ גענוי, אַז היינט גייען נאָר די רוסן פאָרויס, — און גלייך גענומען אָפּשטויסן דעם שונא. טראָץ דעם האָבן אַלע קינדער בעסער געוואָלט זיין אויסגעווילט צו די רוסן, — „דער דייטש מוז סוף כל סוף איינעמען אַ מפּלה" — פלעגן זיי זיך טרייסטן.

אויך דער דערציער איז געשטעלט געוואָרן אין אַ פאַרלעגנהייט און פלעגט זיך אָנטרעפן אויף אַזעלכע דערשיינונגען, מיט וועלכע ער האָט זיך אין נאָרמאַלע צייטן אין משך פון זיין לאַנג־יעריקער פּראַקטיק ניט באַגעגנט. ער האָט זיך געמוזט באַוואָפענען מיט אַ ספּעציפיש צוגעגרייטן דערציאונגס־מעטאָד, און אויסגעפינען אַן אַנדערן צוגאַנג צום קינד. דער הונגער־פּסיכאָז האָט

אַזוי געווירקט אויפן קינד, אַז דער גייסטיקער מצב, זיין פסיכאָלאָגיע און סיי זיין גאַנצער געדאַנקען־גאַנג איז ביי אים פאַרענדערט געוואָרן. דער דערציער האָט תמיד געמוזט געדענקען, אַז ער האָט פאַר זיך אַ „דערוואַקסן, דערפאַרן מענטשל“.

געמאַטערט פונעם שווערן הונגער — האָט דאָס קינד פרובירט זיך אויסגעפינען פאַרשיידענע מיטלען, כדי צו לינדערן זיינע נויט־מאַטערנישן: זומער־צייט פלעגן זיי ווילדע גראָזן רייסן און רויערהייט זיי עסן. ווען אַ דערציער פלעגט די קינדער אויפמערקזאַם מאַכן, כדי זיי צו פאַרהיטן קעגן קראַנקהייטן — האָט ער באַקומען פאָלגענדע תשובה: „לערער! קראַנק ווערט דער, ווער עס עסט ניט קיין גראָזן“...

ווערסנע־צייט, ווען די „קריפּאָ“ האָט די שכנות׳דיקע פעלדער מיט אַרבעס פאַרזייט — פלעגן די קינדער באַגינען, אין געהיים פאַרן דערציער, אָפּרייסן זיך פון געלעגער און מיט די הענטלעך די פריש־פאַרזייטע אַרבעס אַרויסגראָבן. פאַרן שווערן הונגער האָט ניט עקזיסטירט קיין שום שטראָף, קיין שום געזעץ. אַלערליי לערן־מעטאָדן האָבן באַנקראָטירט, טרעפנדיק זיך אויג אויף אויג מיט דער געפאַר פון הונגער־טויט. ס׳האָט ניט געהאָלפן די אויפקלערונג — אַז עס איז אַ שאָד, אַז גאָר ניט לאַנג וועט דויערן און די ערד וועט אַרויסגעבן דרייסיק־פאַכיק מערער. „אָבער לערער! ווער וועט דאָס דערלעבן און דערפון געניסן?“ זייער אַרגומענט איז לײַדער געווען אַ פעסטער.

אויך אייניקע למודים האָבן ביי זיי עפּעס גאָרניט געשטימט מיט דערווירקלעכקייט. בעת אַ שמועס מיטן קינד וועגן נאַטור־וויסנשאַפט, אַז רעגן און זון ברענגען זעטיקייט פאַר דער מענטשהייט — פלעגן קינדער מיט זיכערקייט אָפּענטפערן: פאַרוואָס פאַראַיאָרן איז געווען אַזויפיל רעגן און זון און דערנאָך זיינען געקומען צייטן פון אַזאַ שווערן הונגער?...

די קינדער, וועלכע דער קריג האָט געטראָפן אַלס צוויי אָדער דריי־יעריקע, און די, וועלכע זיינען געבוירן אין קריג־צייט — האָבן ניט געהאַט קיין באַגריף אויף אונטערצושיידן צווישן חיות און עופות, ווי אויך צווישן פאַרשיידענע דערנערונגס־פּראָדוקטן. אַ פינף־יעריק קינד אין געטאָ האָט זיך נאָך ניט געוואוסט פאָרצושטעלן דעם אונטערשייד פון אַ האָן ביז אַ קאַץ, פון אַ הונט ביז אַ קעלבל — עס האָט זיך קיינמאָל דערמיט ניט געטראָפן. דעם דאָזיקן באַגריף האָט דאָס קינד ערשט באַקומען אין ביכל.

די קינדער האָבן ניט געוואוסט וואָס איז אַזוינס אַ פיש, צו איז אַן איי גרין אָדער בלוי? ווי אַזוי זעט אויס אַ בולקע, אַן עפּל, אַ באַרנע? זיי זיינען געוואָרן אַזוי אַריינגעוואַקסן אין דער געטאָ־שפּראַך, אַז ווען דערוואַקסענע מענטשן מיט בענקשאַפט דערמאָנען די אַלטע גוטע צייטן, האָט פאַר זיי דאָס געקלונגען ווי אַן אויסגעטראַכטע מעשה.

אויך דער אויסערלעכער אויסדרוק פון פנים איז ביים קינד פאַרענדערט געוואָרן, פאַרלירנדיק אינגאַנצן זיין קינדערישקייט. דאָס קינד האָט דאָך קיינמאָל ניט דערפילט קיין פריידיקן זונען־שטראַל... כסדר דערשלאָגן, תמיד

מיט פאַרטראַכטע אייגעלעך אין וועלכע עס איז אויסגעלאָשן די קינדערישע פרייד. איינהערנדיק זיך אין זייערע ערנסטע דיסקוסיעס האָט מען געמיינט, אַז מ׳האָט צו טאָן מיט „קליינע אַלטע יידעלעך“.

אָט די קינדער פון עלנט, קינדער פון טרערן, וועלכע האָבן דאָס לעבן געזען נאָר פון איין זייט: אַלס ווילדן אונברחמנות׳דיקן ביטערן קאַמף, — איז דער חוש ביי זיי געוואָרן אַזוי אויסגעשליפן, און אַרויסגעוויזן אַזויפיל שאַרפזיניקייט, אַז אין די שווערסטע געפאַרן און אין די קאָמפּליצירטסטע פאַרלעגנהייטן האָט דאָס קינד אַרויסגעוויזן זיך אויסגעהאַלטענער און שטאַנדהאַפטיקער ווי די דערוואַקסענע. עס דערמאָנט זיך מיר אַ פאַל:

בעת אַן אַקציע האָט אַ מוטער איינגעמויערט אין אַ וואַנט צוויי קינדער, אין צוויי באַזונדערע באַהעלטענישן, אין איין און דעם זעלבן צימער. איין קינד, 4 יאָר אַלט און דאָס אַנדערע 6 יאָר. אין בעט איז נאָך געבליבן אַן אַלטע קראַנקע באָבע וועמען ס׳איז אונמעגלעך געווען אויסצובאַהאַלטן. איבערלאָזנדיק די שטוב אויף הפקר — איז די מוטער מיט אירס נאָך אַ קינד, אַ פּיצלינג אויף דער האַנט, געגאַנגען זוכן ערגעץ אַנדערשוואו אַ באַהעלטעניש. (דערביי איז געווען די אויסרעכנונג, אַז טאָמער וועט דאָך געלונגען איין באַהעלטעניש ניט אַנטדעקט צו ווערן — און עמיצער וועט זיך קענען ראַטעווען). ווען די אויסוואורפן זיינען אַריין אין צימער, האָבן זיי דער באָבע מאָמענטאַל דערשאָסן, פון איין באַהעלטעניש אַרויסגענומען דאָס 6־יאָריקע קינד און אויפן אָרט עס אומגעבראַכט. דאָס 4 יאָריקע קינד האָט דאָס אַלץ בייגעוואוינט, אַלץ צוגעהערט... און פאַרגליווערט דערביי געשוויגן...

3 יאָריקע קינדער פלעגן זיך ווענדן צו זייערע עלטערן:

זאָג מיר מאַמעשי, האָסט מיך ליב? און אויב אַ דייטש וועט מיך קומען אויפכאַפּן זאָלסטו ניט דערלאָזן... אויב ניט — זאָלסטו כאָטש מיט מיר מיטגיין...

דאָס קינד האָט זיך דערפילט אַלס אַן איבריקס, אַלס אַזעלכעס וואָס באַלאַסטעט, באַשווערט דאָס געטאָ־לעבן און שטערט די רו פון די עלטערע.

פאַרשיידענע פּרואוון זיינען געמאַכט געוואָרן מצד די דערציער כד־אַרויסצופירן דאָס קינד פון זיין יאוש — אָבער דאָס קינד איז געווען זער פילבאַר אויף אַלע געשעענישן און געקוקט דערויף מיט אומצוטרוי און בטול.

די ערשטע צייטן האָט זיך נאָך ווי עס איז איינגעגעבן צו באַווירקן דאָס קינד, און ס׳איז געלונגען זיי אַריינצוציען אין פאַרשיידענע אַרבעטס־צווייגן: זיי פלעגן אָן שום מכשירים פאַראַקערן און פאַרזייען ערטער, וואו ערשט ניט לאַנג זיינען געווען דאָרט חורבות, וועקנדיק די ערד פון איר דורות׳דיקער פאַרגליווערטקייט. די קינדער דערביי מיט אַזויפיל בענקשאַפט און טרוימען—זינגען ארץ־ישראל־לידער — אַז ס׳האָט דאָס האַרץ אַזש אויף שטיקער צעריסן. אַנדערע ווידער, האָבן מיט באַגייסטערונג דיסקוטירט: „ווען די מלחמה וועט זיך פאַרענדיקן, וועלן זיי גלייך אָפּפאָרן קיין ארץ־ישראל!“ ווייל שוין אין געטאָ האָבן קינדער מיטגעמאַכט די „הכשרה“.

יחזקאל נח ערליכמאַן

חסידישער פאָלקלאָר

ערשטע סעריע: „די אַלטע קאָצקער“

ב. פּרואוון אַ מחותן

דער סאָכאַטשעווער רבי, ר׳ אברהם׳לע זצ״ל, איז נאָך אַלס יינגל געווען באַרימט אין גאַנץ פּוילן פאַר אַ זער שאַרפן קאָפּ און אַ גרויסן עילוי. ווען ער איז אַלט געוואָרן צוועלף יאָר — זיין פאָטער איז שוין דעמאָלט געווען רב אין אַלקוש — האָט מען אים פאָרגעשלאָגן אַ שידוך מיט דעם זער באַרימטן סאַנדזער רבין ר׳ חיים זצ״ל.

דער פאָטער איז געפאָרן מיט דעם חתן אויף אַ שבת קיין סאַנדז, מיט דער כוונה, אַז דער רבי זאָל פאַרהערן דעם בחור און זען צי עס איז ווירקלעך ווי מען זאָגט.

זיי זענען געקומען קיין סאַנדז אום פרייטאָג און, ווי באַוואוסט, איז אין סאַנדז יעדן שבת געוועזן אַ גרויסער עולם פון פרעמדע חסידים. דער רבי פעלגט זיין זער פאַרנומען מיט שלום־נעמען און פראוון טיש שבת. אויך זונטאָג איז ער געוויינלעך געווען פאַרנומען מיט אָבגעזעגענען זיך מיטן עולם, מיט אויסהערן יעדענס פעקל צרות און געבן זיי זיין ברכה. נאָר זונטאָג ביינאַכט, ווען דער עולם איז זיך שוין געהאַט צעפאָרן, האָט דער רבי געשיקט רופן דעם חתן־בחור. דער פאָטער האָט אים אַריינגעפירט צום רבין און איז באַלד אַליין אַרויסגעגאַנגען, ווייל ער האָט באַמערקט, אַז דער רבי וויל זיין אַליין מיט דעם חתן.

דער פאָטער און נאָך אַנדערע חסידים, וועלכע האָבן געוואוסט, אַז אינעווייניג קומט פאָר דאָס אויספּרואוון פון חתן, האָבן זיך געשטעלט הינטער דער טיר און געוואָלט הערן וואָס עס קומט פאָר. מען האָט אָבער נאָר געהערט קולות, אַמאָל פון רבין און אַמאָל פונם חתן־בחור; קיין ווערטער האָט מען נישט געקענט הערן.

אָבער נאָך אַ צען־פופצן מינוט האָבן זיך די קולות געשטאַרקט און מען האָט לייכט פאַרשטאַנען, אַז אינעווייניג קומט פאָר אַ גרויסער קאַמף. דער פאָטער איז געשטאַנען הינטער דער טיר זער אויפגערעגט. ס׳זענען געווען מאָמענטן, ווען ער האָט געוואָלט עפענען די טיר און אַריינלויפן זאָגן דעם חתן, למען השם ער זאָל געדענקען מיט וועמען ער רעדט. עס האָט אַזוי אָנגעהאַלטן איבער אַ שעה.

ווען דער חתן איז אַרויסגעקומען, איז ער געוועזן רויט ווי אַ פייער און זער פאַרשוויצט. דער פאָטער האָט געוואָלט אַריינגיין צום רבין זאָגן אַ גוטע נאַכט. דער משמש האָט אָבער נישט געלאָזט. ער האָט געזאָגט, אַז דער רבי איז זער אויסגעמאַטערט און וועט שוין היינט קיינעם נישט זען.

ווען מען האָט געפרעגט דעם חתן־בחור וואָס עס איז פאָרגעקומען ביים רבין, האָט ער נאָר געזאָגט:

— דער רבי האָט געוואָלט זיין גערעכט, איך האָב אָבער נישט געוואָלט זיין אומגערעכט....

צומאָרגנס, מאָנטאָג, האָט דער פאָטער געמיינט, אַז דער רבי וועט שיקן נאָך אים און רעדן וועגן דעם שידוך. דער רבי האָט אָבער נישט געשיקט. איז ער ביינאַכט געגאַנגען מיטן חתן־בחור צום רבין זיך געזעגענען, ווייל דינסטאָג פרי האָט ער געזאָלט אָוועקפאָרן.

צו זיין איבערראַשונג איז שפּעט ביינאַכט געקומען אַ שליח פון רבין, אַז דער פאָטער מיט דעם חתן זאָלן אַהינקומען. דער חתן האָט זיך נעקווענקעלט און נישט געוואָלט גיין. דער פאָטער האָט אים אָבער געגעבן צו פאַרשטיין, אַז מען טאָר נישט מסרב זיין דעם רבינס בקשה און אַזוי זענען זיי שוין ביידע אַהינגעגאַנגען.

ביים אַריינקומען איז דער פאָטער צוגעגאַנגען צום טיש, וואו דער רבי איז געזעסן און דער חתן איז געבליבן שטיין פון דער ווייטנס.

דער רבי האָט צוגערופן דעם חתן, זאָגנדיק:

— נו, בחורל, קום אַהער נענטער, וועט מען נאָך אַביסל שמועסן.

אַזוי ווי ער איז ווייטער געשטאַנען און האָט זיך נישט גערירט פון אָרט, האָט דער פאָטער אַ זאָג געטאָן צו אים:

— אברהם׳לע גיי צו נענטער צום רבין. דער רבי וויל דיך נאָכאַמאָל פאַרהערן!

האָט דער חתן־בחור זיך אָפּגערופן און געזאָגט:

— אויב אַזוי, וועט מען דאָך דאַרפן דעם רבין אויך פאַרהערן....

דער פאָטער, דערהערנדיק אַזעלכע ווערטער אין דער נעגנוואַרט פון רבין, איז געוואָרן זער דערציטערט און האָט נישט געקאָנט קיין וואָרט אַרויסרעדן. דער רבי איז אויך געוואָרן פאַרוואונדערט פון דעם ענטפער און האָט זיך געווענדעט צום פאָטער:

— וואָס מיינט ער דערמיט?

דאָ האָט זיך דער חתן־בחור אויסגעגלייכט און אָנגעהויבן מיט דעם זעלבן ניגון ווי מען איז זיך מפלפל אין אַ טיפן תוספות אָדער אַ האַרבן רמב״ם:

— ס׳איז מיר שטענדיק געווען קשה, וואָס איז דען דער טעם פאַרוואָס מען פאַרהערט אַ חתן. עס איז נאָך נאָר, מען זאָל זען, אַז ער איז נישט קיין עם־הארץ, און די גמרא זאָגט „כל הנותן בתו לעם־הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי“ (דער, וואָס גיט זיין טאָכטער צו אַן עם־הארץ, איז ווי ער וואָלט זי געבונדן און איבערגעגעבן צו אַ לייב); אויב אַזוי, דאַרף מען דאָך דעם מחותן אויך פאַרהערן! עס איז אַ בפירושע גמרא, אַז מען זאָל נישט נעמען די טאָכטער פון אַן עם־הארץ. נאָר, האָב איך מיר געענטפערט, אַז אַזוי ווי דעם מחותן האָט מען דאָך פאַרהערט ווען ער איז געוואָרן אַ חתן,

האָט מען שוין דערמאָלט געזען, אַז ער איז נישט קיין עם־הארץ. איז דאָך שוין נישט נייטיק נאָכאַמאָל אים צו פאַרהערן. דאָס אַליין איז ריכטיק אויך. עס איז גענוג איינמאָל פאַרהערן, אָבער איצט, אַז דער רבי וויל מיך נאָכ־אַמאָל פאַרהערן, הייסט עס דאָך, אַז איינמאָל איז נישט גענוג; און אויב אַזוי, דאַרף מען דעם מחותן אויך נאָכאַמאָל פאַרהערן!....

ווען ער האָט געענדיקט דעם דרש, איז אי דער רבי אי דער פאָטער געבליבן ווי פאַרשטיינערט. אַ געדריקטע שטילקייט האָט געשוועבט איבער דער שטוב. עס האָט אַזוי אָנגעהאַלטן אַפּאָר מינוטן. דעם פאָטער האָט זיך אויסגעדאַכט, עס נעמט שעה'ן; דער רבי האָט זיך האַסטיק אַ שטעל אויף געגעבן און געזאָגט:

— עס איז אפילו אַ שיין פשט'ל, אַ זער שיין פשט'ל, נאָר פאַר מיר איז עס צו שאַרף! — און ווענדעט זיך צום פאָטער און זאָגט: — ער וועט זיך גיכער אַריינפּאַסן קיין קאָצק, און פאָרט מיר לחיים ולשלום!

זיי זענען באַלד אוועק אויף זייער אכסניא. דער פאָטער האָט אַרויס־געקוקט, עס זאָל שוין טאָג ווערן און זיי זאָלן קאָנען פאָרן אַהיים, ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז מען וועט זיך דערוויסן פון דעם פשט'ל, זאָל נישט קיין „קנאים פוגעים בו"....

זיי זענען אַהיימגעקומען אין זייער שטאָדט „עלקוש" מיט צוויי טאָג שפּעטער. און נאָך דעם זעלבן טאָג איז געקומען צום פאָטער אַ חסיד פון קאָצק און דערציילט, אַז ווי ער האָט געהערט פון זיין בחור, וואָס פאַר אַ גאון ער איז, האָט ער שוין לאַנג געטראַכט, אַז עס וואָלט געווען גלייכער שידוך פאַר דעם קאָצקער רבי'נס מיידל, וואָס איז אין דער זעלבער עלטער ווי זיין זון. נאָר אַזוי ווי דער „פחד" צוצוקומען צום רבי'ן איז זער גרויס, האָט ער אַלץ אָפּגעלייגט פון טאָג צו טאָג. נאָר דעם מאָנטאָג האָט ער זיך מיישב געווען און איז אַריינגעגאַנגען צו דער רביצין. עס האָט ביי איר שטאַרק אויסגענומען און זי האָט אים געהייסן קומען שפּעטער, ווען דער קומט אַריין נאָך זיין שיעור.

ער האָט אַזוי געטון. ווען דער רבי איז אַריינגעקומען, האָט אים די רביצין דערציילט וועגן דעם שידוך, און אַזוי־ווי ער האָט דאָס דערהערט דרייט ער זיך אויס צו מיר און זאָגט: „יאָ". אָבער ביי אַ שידוך טוט מען נישט אָפּלייגן אויף שפּעטער, „שמא יקדמנו אחר".... פאָר באַלד מאָרגן אין דער פרי; פאָר לחיים ולשלום.

עס פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב נישט אָפּגעלייגט נאָר באַלד צומאָרגנס דינסטאָג, אָנגעהויבן מיין נסיעה צו אייך. אָבער איר קאָנט אייך פאַרשטעלן ווי איך האָב מיך געפילט אין מיטן וועג, ווען איך האָב געהערט, אַז איר זענט געפאָרן קיין סאַנדז וועגן אַ שידוך. טייל מענטשן האָבן נאָך געזאָגט, אַז איר האָט שוין געשריבן תנאים.

נאָר ווען איך בין היינט דאָ אָנגעקומען און געהערט, אַז איר זענט ערשט געקומען און אַז איר האָט אייך נישט געהייסן געבן קיין מזל־טוב, בין

איך געקומען מקיים זיין מיין שליחות און כ'בעט אייך זער מיר צו געבן אַ קלאָרע תשובה".

דער עלקושער רב, אויסהערענדיק די מעשה, האָט מיט גרויס צופרידנהייט אויסגערופן אַז ער דאַרף שוין נישט צו געבן קיין תשובה ווייל ער האָט דאָך שוין אַן הסכמה אויף דעם שידוך פון סאַנדזער רבי'ן אַליין. און האָט דערציילט די גאַנצע מעשה ווי דער סאַנדזער רבי האָט געזאָגט: „ער וועט זיך גיכער אַריינפּאַסן קיין קאָצק".

ביידע האָבן אויסגערעכנט, אַז אין דער זעלבער צייט, ווען דער סאַנדזער רבי האָט געזאָגט די דאָזיקע ווערטער, האָט דער קאָצקער רבי אים, דעם שליח, געהייסן פאָרן....

עטלעכע וואָכן שפּעטער איז דער שידוך געשלאָסן געוואָרן.

צו דער פרעמיערע פון „בר־כוכבא" — אברהם גאָלדפאַדן

(אין דער „ערב־קריסטמאַס־נאַכט" אין גרענד־פּאַליי)

עפּעס פילט זיך יום־טובדיק אין די שמאָלע אַרבעטער־געסלעך פון דער דרוקעריי נאַראָדיצקי ביז צום גרענדט־פּאַליי, — עס זיינען נישט די צעזונגענע האַלב שכורלעכע, האַלב־כריסטלעכע כאָראַלע געזאַנגען, וואָס רייסן זיך אַרויס פון די האַלב־אָפענע שענק־טירן, — די אַקטיאָרן פון גרענד־פּאַליי־טעאַטער וועלן היינט ביינאַכט פון זיך אַראָפּוואַרפן די לאַקעס און די שמאַטעס און אָנטון זיך אין פּורפּאַר און אין גאָלד, און איך קאָן נישט איינ־זיצן ביים קאָרעקטור־שטענדער און איך מאַך אַ קנייטש אין די קאָרעקטור־בויגנס; ס'איז אַ פּרעמיערע פון גאָלדפאַדן! ס'ערשטע מאָל וועל איך זען היינט בר־כוכבא! און צוקומענדיק אַזוי ביז צום טעאַטער, איז עס ביי דער קאַסע קאָפּ אויף קאָפּ און דער זאַל איז פול געשטאָפּט און געפּראָפּט — — „מי כעמך ישראל", אַז אַזוי נאָך זעען אויס אונזערע פאַרווייַלונגס־פּלעצער אין די אָרעמסטע געסעלעך פון אַן אָרעמסטן יידישן ישוב — — — —

איך בין צו באַרוישט, אַז איך זאָל די היסטאָרישע פּיעסע קאָנען אויפ־נעמען! שוין פון די הונדערטער און הונדערטער, קיין עין הרע, בין איך עס; און פון דאַנקבאַרקייט צו אונזערע אַקטיאָרן—איך וויל נאָר שטיין מיטן געפּאַקטן עולם צוזאַם, אַדורכגענומען צו ווערן צוזאַמען מיט זיי ווי פון אַן אַדורכנייענדיקן בליץ, פון די שטילע זיסע מעלאָדיעס, פון די דונערדיקע כאָראַל געזאַנגען, הערן דינה'ס מילעכל־לידל און וויינען צוזאַמען מיט אַלע „ציונס טעכטער". —

נאָר אַ זשעני קאָן אומבאַהאָלפנקייט פון דורות אַזוי אומבאַהאָלפן פאַר־מען צו איין גאַנצקייט פון צעבראָכענע הערצער — דאָס איז דאָך געווען אונזער גרויסער אברהם גאָלדפאַדן.

שוין שפּילט בערנשטיין די קלאַסישע מאָטיוון. דאָס אייז אינם האַרצן רירט זיך, און אין אויג שטעלט זיך שוין איין די ערשטע האַרציקע טרער:

ניין, דאָס וואָס ס׳געשעט איצט אין ארץ ישראל איז נישט ווידער דאָס זעלבע פאַרלוירענע שפּיל, חלילה; מיר האָבן נישט איצט צווישן אונז קיין פּאַפּוס?

„האַ, די נקמה איז מיין נשמה, מיין לעבן, מיין נחמה“.

ווערים אויב „ראַכע“, אויב „נקמה“ איז עס צו אונזער אַלעמענס שונא — זי האָט געשמידט אונזערע רייען מיטן פייער פון קרעמאַטאָריומס, פון שרעקלעכע שייטער־אויוונס.

און איז דען נישט טאַקע דערפאַר פּאַפּוס די גרעסטע פיגור אין „בר כוכבא“, — כאָטש דער לעצטער איז דער טיטל־העלד! — ווייל זי איז די רעאַלע פיגור אין דעם מאָנומענטאַלן אומבאַהאָלפענעם פּראָבלעם? זי איז פול לעבן, פול מענטשלעכע באַוועגלעכקייט נישט אין א פאַנצער־געגאָסענע ראָמאַנטישקייט....

אָבער אונזער דור דערלעבנדיק די גאַנצע גרויזאַמקייט פונם דריטן חורבן, מיר קאָנען נישט זאָגן און טאָרן נישט זאָגן מיט פּאַטריכאַלן אלעזר:

„ניין אויף א נייעם חורבן קלעקט מיר שוין נישט מיינע טרערן“.

מיט אונזער פאַרגאָסענעם בלוט אַזוי באַקלעקט ווי מיר זיינען — —

איך וויל נישט טראַכטן, איך וויל אויפנעמען דאָס שטיק אַזוי ווי פאַר 60־70 יאָר די יידישע שטעטל און שטעטלעך האָבן עס אויפגענומען, אַזוי וואונדערלעך, אַזוי קאָלאָסאַל געוואַלטיק.

איך מוז מיך אַריינכאַפּן אונטער די קוליסן און זיי זאָגן אונזערע ליבע אַקטיאָרן: איך בין נישט געקומען שרייבן א רעצענזיע, א קריטיק; איך וויל זיין פריי, נשט טראַכטן, נישט סעצירן, נישט ציילן די ווערטער.... און קען מען דען בכלל אויף דער קליינער בינע אויספירן די געוואַלדיקע סצענעס? און וואו האָבן מיר דאָ דעם נויטיקן כאָר.

אָבער וואָסער וואונדער אונזער צעלניקער קאָן נישט אַלץ באַווייזן! ווי וועט ער דאָס אויסזען, — אונזער קאָמיקער פער עקסעלאַנס! — אין דער מאַיעסטעטיש-צעבראָכענער פיגור פונם אַלטן אלעזר? איך קאָן מיך שוין נישט איינהאַלטן. און יאָזעף שערמאַן, — אונזער צינגע־צאַנג! — וועלכער האָט נאָך געשפּילט דעם פּאַפּוס אונטער דער רעזשי פון אברהם גאָלדפאַדן אַליין — — א שטיקל זכיה האָבן מיר דאָך, מיר לאָנדאָנער טעאַטער־גייער! און ברויך מען דען א בעסערע און הערלעכערע „פיגור“ פאַר „בר־כוכבא“. ווי מאַקס איצקאָוויטש — אונזער לאָנדאָנער גאָלדפאַדעניסט! און ווי בין איך דאָס נייגיריק אויף דער נייער באַליבטער פּרימאַדאָנע רות רענע, וועלכע וועט שפּילן דינה. וועלכע וועט זינגען טרויעריק־בענקענדיק און פול בטחון:

„דאָס זענען די געפאַנגענע ברידער
אין גלות פאַרטריבן זענען זיי געווען
זיי קערן קיין ציון ווידער“ — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

ניין, איך שרייב נישט קיין רעצענזיעס, קיין קריטיק. (איך וועל שוין מוזן נאָכאַמאָל גיין זען דאָס שטיק בכדי עס צו טאָן). נאָר אצינד, בשעה

כ׳שרייב די שורות פאַרן געלאָזענעם זייטל אינם בויגן שוין אין דער זעץ־מאַשין, שטייט די פּאַפּוס־סצענע פאַר מיינע אויגן, ווי ער (לאַכט מיט גדלות) — בוים זיצט זיך מאַיעסטעטיש־שכור מיט זיין קעניגין אַנאַ צעלניקער. אידאַ שערמאַן גיסט אים גראַציעז אָן דעם פולן בעכער, און סאָניאַ קרילאָווא טאַנצט פאַר אים איר בויך־טאַנץ, — ברומט אין קאָפּ ביי מיר צו דאָס קונציק־פאַר־שייטע לידל, מיטן כאָר, צוזאַמענגעשטעלט פון די בעלזן־קעמפּס־יינגלעך, וועלכע לעבן דאָ מיט אונז אין לאָנדאָן.

„אָבער וואָס וועט זיין דאַן
אַז ווי איין מאַן
מיר אַלע שנעל
וועלן זיך טון א שטעל
און מאַכן פון דיר א תל“.

יאָ, אַז פאַר זיי נאָר אַליין, פאַר די געראַטעוועטע בעלזענער יינגלעך, גאָלדפאַדן וואָלט נאָר געשריבן די כאָראַל געזאַנגען, אַז זיי זאָלן שטיין דאָ אַזוי זיגעריש און שטאָלץ אין די מעשענע פאַנצערס און מיט די שפּיזן אין די הענט וואָלט שוין געווען — דיינו! אָ, פאַר זיי איז עס גאָרנישט קיין פּורים־שפּיל! און פאַר מיר אודאי און אודאי נישט....

פּ.ס.—וואָס איך וויל נאָר איצט איז, אַז די נישט איבערגעלייענטע שורות זאָל נאָר פּונקט אַריינפּאַסן אין וואַרטנדיקן בויגן אין דער דרוק־מאַשין.

ש.

לאָנדאָנער קולטור ידיעות

עס איז דערשינען א ביאָגראַפיע פון דוב בער באָראָכאָוו, פון יהושע פּאָד־רוזשניק.

*　　*

די מענדעלע פייערונגען וואָס „פריינט פון יידיש לשון“ האָבן איינ-געאָרדנט אין אַרבעטער־הויז און אין בן־אורי, צום 112־טן געבוירן טאָג פון אונזער גרויסן קלאַסיקער זיינען אַדורך מיט גרויס דערפאָלג.

*　　*

די סאָציאַליסטישע יוגנט גרופּע וועט אַרויסטרעטן נאָכן דערפאָלג פון דער ערשטער אונטערנעמונג דעם 4-טן יאַנואַר 6 נ.מ. אין אַרבעטער רינג, א ניי־יאָר פאַרווייַלונג. וואו עס איז פאָראויזגעזען א רייכער ליטעראַ־רישער טייל, קלאַסישע יידישע מוזיק און טענץ. אויסער דעם ווערט צוגע־גרייט א אַקאַדעמיע צום 25־טן יאָרטאָג פון וולאַדימיר מעדעמס טויט.

*　　*

ש. גאָלדשמידט איז אויפגענומען געוואָרן ביי א גלעזל טיי פון ליטעראַטן און זשורנאַליסטן פאַריין, ווען ער איז צוריקגעקומען פון זיין רייזע נאָך ארץ ישראל. גאָלדשמידט האָט אָפּגעגעבן א גרוס פון ארץ ישראל און ער איז באַ־גריסט געוואָרן פון די חברים שרייבער.

*　　*

עזרא סאָסנאָוויטש איז אָפּגעפאָרן אויף א רייזע נאָך ארץ ישראל, אזיע, אַמעריקע, אַפריקע און אויסטראַליע.

דער באַקאַנטער אַרבעטער־טוער עמאַנועל נאָוואָגרודזקי — גענעראַל־סעקרעטאַר פון וועלט-בונד, וויילט אין לאָנדאָן אויפן וועג קיין אַמעריקע פון אינטערנאַציאָנאַל סאָציאַליסטישן קאָנגרעס אין אַנטווערפּן — וועט זונטיק דעם 11־טן יאַנואַר, 4 אַ זייגער נ.מ. רעפערירן וועגן דער אינטערנאַציאָנאַלער סיטואַציע, אין לאָקאַל פון אַרבעטער־רינג.

* *

פאַרגאַנגענעם חודש איז אויפגעפירט געוואָרן אין ניי יידיש טעאַטער „צוריק צו מיין פאָלק" פון לעאָ קאָברין אין דער אינסצעניזירונג פון מאַרק מאַרקאָוו מיט גרויס דערפאָלג.

* *

אין ניי יידיש טעאַטער ווערט אויפגעפירט מיט גרויס דערפאָלג דאָס צענטע געבאָט פון אַברהם גאָלדפאַדן באַאַרבעט אין דער אינסצעניזירונג פון א. מייזעלס.

* *

דר. אַגראַנסקי רעדאַקטאָר פונם „פּאַלעסטיין פּאָסט" אין ירושלים איז אויפגענומען געוואָרן פון ליטעראַטן און זשורנאַליסטן פאַראיין ביי אַ חבריש גלעזל טיי.

* *

די פּועלי ציון האָט געפייערט דעם 30־יאָריקן יאָרצייט פון דוב בער באָראָכאָוו אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט דר. לעווענבערג, פּאָדרוזשניק.

* *

יצחק קרעלמאַן האָט אין לאָנדאָנער „ניי יידישן־טעאַטער" אויפגעפירט די באַרימטע פאָלקס קאָמעדיע „הערשעלע אָסטראָפּאָלער" פון סאָוועטישן שרייבער גערשנזאָן און די באַקאַנטע טראַגיקאָמעדיע „דער בלוטיקער שפּאַס" פון שלום עליכם.ביידע אויפירונגען זיינען אַדורך מיט אַ גרויסן מאָראַלישן און מאַטעריעלן דערפאָלג.

* *

אידא קאַמינסקאַ וועט אויפטרעטן היינטיקן חודש אין ניי יידיש טעאַטער אין „אַלעקסאַנדער־טעאַטער".

מיטטיילונגען איבער די קומענדיקע שבת נאַכמיטאַגס

(אין בערנאַרד באַראָן סעטלמענט, 33, בערנער סטריט, א.1. — 3 אַ זייגער)

שבת, דעם 3־טן יאַנואַר — די טראַדיציאָנעלע מענדעלע פייערונג צום דעם געבוירן־טאָג פון אונזער קלאַסיקער.

שבת, דעם 10־טן, וועט אסתר קרייטמאַן האַלטן אַ רעפעראַט איבערן יידישן קולטור לעבן אין פּאַריז. רעקלאַמאַציעס פון גראַדע, שטרינגער און שולשטיינס ביכער.

שבת, דעם 17־טן וועט א. מ. פוקס האַלטן אַ רעפעראַט וועגן סוצקעווער מ'וועט פאָרלייענען פון זיינע לידער און פון זיין ווילנער־געטאָבוך.

שבת, דעם 24־טן וועט זיין געווידמעט דעם שאַפן פון יידישן לאָנדאָן.

שבת, דעם 31־טן וועט אליהו פּאָלושאַק האַלטן אַ רעפעראַט איבער די געשעענישן אין ארץ־ישראל.

צום פלוצלונגען טויט פון אונזער חשובן פריינד

יעקב מאיר קאַרגער

דריקן מיר אויס אונזער טיפן מיטלייד. מיר ווינטשן די איבערגעבליבענע צו געפינען טרייסט אין אָנדענקן פון זיין שיינעם נאָמען

לשון און לעבן
פריינט פון יידיש לשון

מיר דריקן אויס אונזער מיטלייד צום רעדאַקטאָר פון דער „צייט"

הערי מייער און פרוי

צום טויט פון זייער פאָטער און שווער

אויך דריקן מיר אויס אונזער מיטלייד מיטן אַדמיניסטראַטאָר פון „צייט"

י. וואָולף

צום טויט פון זיין ליבער שוועסטער
רעדאַקציע און אַדמיניס. לשון און לעבן

מיין גרויסן צער צו דעם פאַרלוסט פון מיין טייערן פריינט

יעקב מאיר קאַרגער

און מיין טיפן מיטגעפיל מיט די איבערגעבליבענע

משה עובד

אונזער טיפן מיטגעפיל צו אונזער חשובן פריינט **עלענצווייג** צום פאַרלוסט פון זיין ליבער פרוי

לשון און לעבן

אין אייביקן אָנדענק פאַר מיין טייערן מאַן, חבר און פאָטער

מאָטל שפּיזמאַן

וועט געשטעלט ווערן אַ

מצבה, זונטיק, דעם 18־טן **יאַנואַר,** 1948, 11 פרי, אויף **איסט העם**

בית עולם, מאַלען רויד.

אַלע פריינט, חברים און באַקאַנטע, ווערן געבעטן צו קומען אָפּצוגעבן דעם לעצטן כבוד דעם אומפאַרגעסלעכן פריינט מאָטל שפּיזמאַן.

די טרויערנדיקע פרוי און קינדער.

אין אייביקן אָנדענק פון אונזער ליבן מאַן און פאָטער

יצחק ווײַנרייך

וועט געשטעלט ווערן אַ

מצבה, זונטיק, דעם 11־טן יאַנואַר, 1948, 11 פרי, אויף **איסט העם**

בית עולם, מאַלען רויד.

מיר בעטן אַלע פריינט און באַקאַנטע צו קומען אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד דעם אומפאַרגעסליכן פריינט יצחק ווײַנרייך.

די טרויערנדיקע פרוי און קינדער.

5, יאר „פריינט פון יידיש לשון“

גרויסע פייערונג צום פינף יאריקן יובליי פון פריינט פון יידיש לשון

שבת-צונאכט 8 פעברואר — :: — ארבעטער רינג לאקאל

6.30 אוונט **גרויסער באנקעט** עלי סט. א.1

(אפגעלייגט פון 31 יאנואר)

רעדעס! רעציטאציעס! געזאנג! און ... בילעטן?

די סוף-חודש זונטיקס פון „פריינט פון יידיש לשון“ ביים „בן-אורי“

זונטיק דעם 29 פעברואר 8 אוונט

געווידמעט דאס שאפן פון

שלום אש

בן-אורי קונסט גאלעריע 14 פארטמען סט. וו.1

עס וועלן זיך באטייליקן: משה עובד, אליהו פאלושאק, דארא דימאנט י. ביעטש, אסתרל זילבערבערג און אנדערע.

איינלייטונג: א. נ. שטענצל

מזל טוב צו מר. און מרס. הערדי מייער

צו דער פארלאבונג פון זייער טאכטער יהודית

א הארציקן מזל טוב צו פריינט **הערדי מייער**, רעדאקטאר פון די „צייט“ און צו זיין זער חשובער פרוי, **בערטא מייער** צו דער פאלאבונג פון זייער ליעבע טאכטער **יהודית** — צו — **רעדזשינאלד כהן**, ל.ל.ב.

אויך די באבע פון דער כלה, **מרס. רחל מייער** ווינטשן מיר א הארציקן מזל טוב צו די תנאים פון איר ערשטן איניקל.

רעדאקציע „לשון און לעבן“

דער פלאץ איז רעזערווירט פאר י. ביעטש.

אונזער פריינט און מיטארבעטער פון פריינט פון יידיש לשון, באקאנטן **חזן רעוו. פנחס פיינענבלום** צום אויפגענומען ווערן אלס חזן אין דער גרויסער ווילדסן שוהל, ווינטשן מיר גרוים דערפאלג.

קאמיטעט פון פריינט פון יידיש לשון

לשון און לעבן

חודש-זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור.

נײַנטער יאָרגאַנג | פעברואר 1948 לאָנדאָן | **נומער 2** (העפט 97)

צום בלוטיקן געראַנגל יעצט אין ארץ ישראל

מען וועט שוין מוזן מוחל זיין אזא „גלות-ייד“ ווי איך בין, — וועלכער גלויבט טאקע מיט אלע יידן צוזאמען אינם „ואף על פי שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבא“; און נאָך איבערצייגנדיקער ווי דער רעליגיעז-פילאָזאָפישער טעקסט ווירקט אויף אים איצט דער ניגון וואָס האָט זיך באשאפן, צו דעם מיימאָנידישן „אני-מאמין“-פאראגראף אין די קרעמאטאָריום-קעמפס. — ווען ער וועט וואָרענען די פירער פון די יידישע סאָציאליסטן נישט צו געברויכן אצינד זייערע גרויסע וויסנשאפט-ווערטער וועגן פאשיסטיש-נאציסטיש ראָמאנטישע פאלעסטינע אוואנטורעס א.א.וו.

פאר מיר, — א פראָסטן גלות-ייד, א „רך-לב“, וועמען דאָס הארץ ווערט שוואך שוין הערנדיק בלויז פונם אָנגייענדיק בלוטיקן קאמף, — איז קודם כל דער געראַנגל יעצט אין ארץ ישראל, — נאָך פאר דער גרויסער גאולה, יאָ, אז מיר זאָלן זי ווערט זיין בכלל, — דער ערשטער רעאקציע-אויסדרוק פון אונזער גאנצן פאָלק, איבער די פערגאנגענע געשעענישן, איבער דער חרפה וואָס מ'האָט אונז אָנגעטון און די ברענענדיקע בלוטיקע יסורים.

דער אויפשטאנד אין וואַרשעווער געטאָ איז געווען דער אוממיטלבארער העראָאישער אויסדרוק פון די לײַדנדיקע גופא, פון די קדושים גופא.

משטיינסגעזאָגט, וואָסער רעאקציע האָט דאָס יידישע פאָלק, ווי אַן איינהייט, ארויסגעוויזן נאָכדעם ווי מ'האָט א דריטל פונם פאָלק, — און דוקא דעם חשובסטן און בעסטן! — פארטיליקט אויף אזא ברוטאלן און מיתה-משונה-דיקן אופן? איך ווייס באמת נישט צי אונזערע „אל מלא רחמים'ס“ (וואָס דאָס מאכן מיר דווקא יאָ מיט דער פולער האנט, ווייל ס'איז מסתמא אויך א שטיקל „ביזנעס“ פאר שולן און אפילן...) שטייט אין א פיל גרעסערן יחס צום אומגעהויערן געשעעניש, ווי דער „דזשענטלמענישער“ זשעסט פונם אויפשטעלן זיך דעמאָלט פונם ענגלישן פארלאמענט, ווי א צייכן פון מיטגעפיל..

אז עס קומט א גרוים אומגליק איבער א יחיד מוז דאָך געשען מיט אים א פיזישע ענדערונג, און אויב ער באקומט נישט דעם שלאָג אויף דער שטעל, אָדער געריררט פון זינען, מוז ער דאָך לכל הפחות גרוי ווערן איבער נאכט, אָדער א פוס זאָל אים אָנהויבן ספאזמאטיש צו צאפלען, צי כאָטש א לעפל איבער אויגן זאָל אים נעמען ציטערן. עפעס וואָס א זייטיקע זאך מוז דאָך געשען מיט אים, מיט דעם קערפער וואָס לײַדט דאָס גרויסע אומגליק. א רעאקציע אינם בלוט-לויף, א וועלכער נישט איז סימפטאָם, א פיזישער, מוז